

ЖИВАТА ИСТОРИЯ ИЛИ ЗА ПАМЕТТА
НА ЕДНА СОЛУНСКА ФАМИЛИЯ
Рая Заимова

*Това издание е резултат от проект „Солун и българите: история, памет, съвремие“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката
(Договор № ДН 10/13 от 17.12.2016 г.)*

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без съгласието на съставителите и издателите.

© Институт за балканистика с център по тракология, БАН, 2019

© Рая Заимова, автор и съставител, 2019

Научен консултант: Юра Константинова

На корицата: Семейна снимка на Тъпкови, Солун 1911 г.

ISBN: 978-619-7179-11-8

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUT OF BALKAN STUDIES & CENTRE OF THRACOLOGY

**ЖИВАТА ИСТОРИЯ ИЛИ
ЗА ПАМЕТА НА ЕДНА
СОЛУНСКА ФАМИЛИЯ**

Рая Заимова

София 2019

ЖИВАТА ИСТОРИЯ ИЛИ ЗА ПАМЕТА НА ЕДНА СОЛУНСКА ФАМИЛИЯ

Рая Заимова

Родът на Димитър К. Тъпков.....	8
Предисторията	10
Образованието на Тъпкови в Солун	11
Учителите	23
„Бяхме жертва на гърцизма“	27
Бягството	31
Масонството	36
Македонската чета	40
Из семейните нрави и практики	43
Вместо заключение.....	47
Библиография	48
Архивохранилища.....	51
Уеб сайтове.....	51
Приложение: документи от семейните архиви на фамилия Тъпкови.....	52
Генеалогия	111
Фотоилюстрации.....	113
L’histoire vivante ou de la mémoire d’une famille salonicienne.....	124
The Living History or for the memory of a Thessaloniki’s family.....	126

Живата история или за паметта на една солунска фамилия

Рая Заимова

Малките истории или микроисторията представят миналото на отделни социални групи, на родове или семейства, за да осветлят и допълнят големите въпроси и тенденции в макроисторията. Не са редки случаите при които разказите, спомените оформят неочаквани изводи, които излизат извън рамките на общопознатото и вече изследвано поле.

Тръгвам с погледа на ХХI-я век назад във времето, което не спира. Опитът ми е да възпроизведа, доколкото е възможно, историята на една солунска фамилия между оцеляването и защитата на националното достойнство. Актърите в нея са повечето покойници, други са все още сред нас и имат памет за (не)случилото се в град Солун от Балканските войни (1912–1913 г.) насетне. Османската империя се разпада – тъй както бавно и тъжно е засвидетелствала своето разпадане още от ХVIII век. Съдбите се разделят и преплитат в провинциите на същата империя, в Турция и в границите на независимата българска държава, за да оформят една мозайка от събития и личности, чиито потомци днес ще ги възпоменават донякъде, посещавайки родните места на своите предци. И за разлика от тях, те имат и ще имат своя избор в тази югоизточна част от Европа, където границите днес са само една формалност.

Актърите от фамилия Тъпков са представени основно на базата на домашни архиви, които бяха в наличност у някои от наследниците в София (Василка Тъпкова – Заимова, 1924–2018) и в Пловдив (Олга Димитрова, по баща Тъпкова, 1947–2016) и нейния брат Драган Д. Тъпков (род. 1941 г.). На тях дължа специална благодарност за подкреждане на солунската мозайка и паметта за нея. Към този изворов фонд прибавям устните разкази и спомени на останалите живи роднини, които от своя страна осветляват ненаписаното и недокументираното (Велислав Й. Заимов, Рая Й. Заимова). В предишни публикации бяхме поместили

писма на Димитър К. Тъпков, един от първите български учители в Лерин през 1874–1876 г., както и наблюдения за дейността на някои учители в областта на образователното дело в Македония преди Балканските войни¹.

Родът на Димитър К. Тъпков

Димитър Константинов Тъпков (11.11.1842 – 1.06.1899) е родом от Енидже Вардар (днес Яница, недалеч от Пела, столицата на Александър Македонски). Бащата на Димитър се е казвал Константин (или Костагин), женен за Велика Мокрева (от Мокревци) от Прилеп², а дяго му е носел името Михаил. Димитър е имал двама братя, пак Михаил и Георги, първият от тях е имал семейство - жена влахинка, двама сина (Константин и Манол) и две дъщери (Евдокия и Мери), а вторият е останал ерген. От една турска тапия за собственост, запазена в домашните архиви на Тъпкови научаваме, че Константин (или Костагин) е починал на 3 юли 1894 г. и имотът му, част от къща в Йенидже Вардар (стая и килер), се прехвърля на сина му Георги, който става съсед с имот на брат си Димитър. (Вж. г-м 2а)³ Тъй като последният е живял до смъртта си през 1899 г. в Солун, предполага се, че е давал под наем въпросния си малък имот.

За останалите членове на фамилия Тъпкови разполагам с оскъдни сведения за обществените им дейности в Енидже Вардар. В една ръкописна бележка към завещанието на Димитър К. Тъпков се споменава бегло за Михаил. В семей-

¹ В. Тъпкова, Р. Заимова, За един български учител в Лерин през 70-те години на миналия век, *Известия на държавните архиви*, 70, 1998, 331-349. = *Македонски преглед*, год. XXV, 2002, № 3, с. 115-130; Същите, Историята на една учителска фамилия в Македония, В: *Гласовете ви чувам. Личностите на гимназията и България. 130 години от основаването на солунската българска мъжка гимназия*, Доклади и съобщения от Национална научна конференция (29-30.04.2010), Благоевград, Фабер, 2011, с. 420-431.

² Предполага се, че свещеник Стоян Христов Мокрев от Енидже Вардар е от същата фамилия. През 1859 г. се бил присъединил към унията заедно с тъста си поп Димо. Той е сред посрещачите на епископ Нил Изворов в Солун, комуто става заместник: С. Елгъров, *Дневник на епископ Нил Изворов за пътуването му в Македония, 1877-1878*, *Известия на държавните архиви*, т.72, 1999, с. 226-252.

³ Препратките в скоби се отнасят за описаните домашни документи в Приложението.

на среда е запометен като кротък и благ човек. Другият пък брат Георги е споменат като Георги Коциев в екзархийско писмо от януари 1895 г. Живее в Енидже Вардар, където е бил униат, но се отказал заедно с други униати⁴. Изричното посочване, че Георги Коциев е брат на Димитър К. Тъпков, означава приемане на дягово име за фамилно. Според семейната памет един от предците е Мицо или Мици Коци⁵. А колкото до произхода на фамилното име Тъпков, предполага се, че идва от името Тръпо (тръпота=търпение), Тръпко (XVI-XVIII в.)⁶.

Най-ранните сведения, с които разполагам се отнасят за Димитър Константинов Тъпков, и неговите потомци, повечето от които са родени в град Солун през 1880-те години (фиг. 1). Част от посочените дати на раждане са условни. Както проличава от изложените в Приложението документи, по неустановени причини, съществува разминаване от година или две години. Това е характерно и за останалите им съвременници, родени през втората половина на XIX в. – началото на XX в.

Деца на Димитър К. Тъпков: Елена (Солун, 8.12.1878 – Солун, 7.06.1897) от първата му съпруга, жителка на Лерин; Димитър овдовява и когато Елена е на 3 години, се оженва за Василка К. Мирчева⁷ (фиг. 2)

От втората съпруга Василка от рода Курле, фамилия Хаджийовковци, род. Прилеп (10.01.1865 – София, 27.03.1950): Драган (Прилеп, 6/19.01.1883 – София, 31.01.1951), Кирил (Солун, 11/24.05.1885 – София, 15.10.1941), Благой (Солун,

⁴ Благодаря на колегата Юра Константинова, която ме насочи към документи от Църковно-историческия и архивен институт, където се съхраняват писма от и до Екзархията за т.нар. спорни църкви (Екзархийска архива, т.6, с. 218-220).

⁵ Според Ст. Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*. София, БАН, 1969, с. 288: Куциев=Кушчиев идва от диал. кушчия 'някогашен соколар; който отглежда и продава пойни птички'. Съдейки по семейните предания, по-вероятно е фамилното име да е производно от лично име – от Коста или още по-старото Котьо (Котис). Във фамилията се среща Константин, а Коста и Котьо са негови производни.

⁶ Й. Заимов, *Български именник*. София, БАН, 1988, с. 225.

⁷ Сестрата на Василка е Пара Мирчева, кръстница на Кирил Тъпков.

5.03.1888 (или 13.03.1891)⁸ – София, 1954), Христина (Солун, 25.04.1896 (или 1894)⁹ – София, 14. 09. 1970), Глория (Слава) – Солун, 3/16.09.1898 – София, 8.06. 1968

Деца на Драган Димитриеви Търков: съпруга Олга от Попгърчеви, (Битоля, 20.07.1885 – Пловдив, 3.08.1964), деца Димитър (Битоля, 25.06.1907 – Пловдив, 2.10.1974) и Калина или Калинка (1909? – София?)

Деца на Кирил Димитриеви Търков: съпруга Донка (Стара Загора, 4.01.1893 – София, 17.06.1982), деца Василка (София, 7.08.1924 – София, 9.09.2018) и Димитър (София, 12.07.1929 – София, 7.05.2011)

Предисторията

Според записаните семейни спомени на Драган Димитров Търков (рог. 1941) родът на неговия дядо Димитър Константинов Търков (1842-1899) е бил от известните родове в Енидже Вардар (дн.Яница, Гърция). Споменатият Мицо или Мици Коци бил много як и здрав мъж, ползвал се с авторитет в цялата околност и бил близък с бея, с когото ходел на лов. Не е известно точно кога Мицо научил за намерението на бея да открадне момиче за харема си. Тъй като били много близки, позволил си да сподели с него, че не одобрява подобни постъпки. Боят го успокоил, че приема възражението му и дал дума да не краде момиче. Въпреки това, постъпил както бил намислил. След това извършено деяние двамата се засичат в кафенето. Настава спор и Мицо удря с юмрук турчина, който пада мъртъв на земята. Това го принуждава да избяга от града и се укрие в Ениджевардарското езеро. Не след дълго османските власти изгорили Търковските къщи („куките“) в центъра на Енидже Вардар. Поради тази случка, в семейната памет съществува версия, че фамилното име произхожда от „тупаник, тупайница“, ще рече бой, тупане, пердах. Вероятното време на случката е средата на XVIII век.

Ениджевардарското езеро е ключово място на сблъсъци между ВМОРО и гръцки въоръжени отряди от 1903 г. насетне. Тези борби гръцката писателка

⁸ Разполагам с две различни дати за рождението му.

⁹ Същото се отнася и за Христина.

Пинелопи Делта (1874-1941) отразява по своеобразен начин в творчеството си¹⁰. Може би по-важно е да се отбележи, че стереотипът за открадната мома за турски харем е характерен за балканските християни. По време на османската власт управниците мюсюлмани са тези, които извличат полза за собствена облага. Не са малко конфликтите по тези случаи, срещани в различни области¹¹. Подобни разкази, заедно с легендите за хайдушките подвизи, се срещат и в гръцка малоазийска среда. Отмъщението не остава безнаказано и остава следа. Все пак във всеки подобен разказ, запааметен от поколенията, се съдържа и реалност: в случая, това е затвърдения стереотип за произхода на фамилията име. Нито семейната легенда, нито езиковите изследвания могат да дадат окончателен отговор. Важното в случая е наличието на семейна памет и фактът, че фамилията име се запазва за дълги години и родът не се е претопил до днес. А Коци или Коциев остава назад в историята.

Образованието на Тъпкови в Солун

Само по себе си завещанието на Димитър К. Тъпков (вж. г-т № 2) е забележително по няколко причини. Съставено е след смъртта на първородната му дъщеря Елена, която напуска земния си път едва на 18 години (1878-1897). Една съществена част от него припомня библейския сюжет за Адам и Ева, за почитането на родителите и Божията воля, която трябва да управлява човешките съдби. Съдържанието му е по-скоро урок по морал за децата на самия Димитър К. Тъпков. Учителската му кариера преминава в българските екзархийски училища в Лерин (1874-1876) и Прилеп (1882), в солунския пансион на Бертран и Гирó към ек-

¹⁰ С. Каравац, Приказката на Пинелопи Делта и тайните на македонската борба, В: *Първа радост е за мене... Емоционалното съдържание на българската национална идентичност, исторически корени и съвременни измерения*, съст. Н. Аретов, ред. Н. Данова, П. Бояджиева, Р. Заимова, София, „Кралица Маб“, 2012, с. 488-564.

¹¹ Вж. например предание за село Бельово (Санганско) <http://gradove.bg-pochivka.com/bg/beliov/istoriya/gch-146> - 23.12.2018; или Мярко отървава пленената от турци своя жена, с. Лешко, Горноджумайско (СБНУ 12, 79) : <https://litenet.bg/folklor/sbornici/trem/17.htm> Благодаря на колежата Евгения Троева-Григорова за подадената информация от фолклора.

зархийската мъжка гимназия. До 1897 г. Димитър К. Тъпков преподава български и славянски в Българската католическа семинария на лазаристите в Зейтинлика край Солун. От социална гледна точка той е сред образованите и незаможни българи, приел униатската идея и определящ се като католик. Мечтаното му погребение и оформяне на гроб можело да се осъществи едва когато наследниците му продадат корито с бъчва или килими, за да изпълнят неговата воля.

Димитър К. Тъпков е един от радетелите за отстраняване на гръцкия език от църквите и установяване на български духовници в Кукуш (1859 г.). Предполага се, че общуванията му по тази линия, са продължили през годините. Това се потвърждава от някои писма до Екзархията, писани от свещеник Христо Калинчанов през януари-февруари 1895 г.¹² От тях научаваме не само, че брат му Георги се е оттеглил от униатството, но и че Димитър К. Тъпков е бил изпратен от Солун, вероятно от Апостолическия викариат на Македония за българите униати, да агитира онези жители на Енидже-Вардар, които също се били отдръпнали от униатското движение. В тази мисия Тъпков е бил придружен от Иван Чакмаков, родом от Кукуш. Църквата на униатите била затворена от полицията. Упълномощени лица (Ат. Калайджията и Гр. Мокреф) излезли с искане пред местните османски власти за отваряне на храма, но били арестувани. Организираното от Тъпков прошение постига успех и църквата му е предадена на 21 януари 1895 г.¹³ В същото време обаче бившите католици, които не са само българи, успяват да убедят властите за това, че имат принос в нейното изграждане и получават църквата, подчинена на българската Екзархия.

Едно кратко съобщение във вестник „Зорница“, седмичник на протестантите, издаван в османската престолнина, допълва заетостта на Димитър К.

¹² Църковно-историческия и архивен институт, Екзархийска архива, т.6, с. 218-220.

¹³ АСМ *lazaristes*: Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine. E. Oeuvres. 1E General. Предполагам че е изпращан не веднъж от Солун до градовете – Кукуш, Енидже-Вардар и гр. – тъй като през 1909 г. Българска католическа епископия в Солун, ул. Вардар, посочва неизплатени дневни пари на Doukoff или Tarkow, лазариста Alloatti и секретаря Камче [Кагрифаков] за 1895-1896 г.

Тъпков в Солун. Става дума за възражение срещу поместена информация от кукушки дописник, който наричал Н. Преосвещенство Лазар Младенов „аббат“. Не само принизяването на епископа е направило впечатление на Тъпков, но и твърдението за издавани позволителни от страна на кукушката униатска община за стъпване във втори брак без налично разрешение за развод. Той подробно изяснява проблема с браковете, защитавайки честта на униатската общност¹⁴.

Историята на Македония помни безброй подобни случаи. Плетеницата от човешки постъпки и социални нагаждания не би могла да бъде разплетена, дори от дистанцията на времето. Факт е, че Димитър К. Тъпков взема наистина активно участие в униатското движение. Самочувствието което лъха от завеждането му има своя основа и изградена концепция. Владиката от Кукуш („дяго владика“), за когото се бил молил и застъпвал, е посочен в текста като резервен вариант в опелото му, ако такъв солунски не бъде на разположение. Бащиният съвет към потомците му – които по време на неговата кончина са трима братя и две сестри – има характер на закланение: запазването на католическото вероизповедание и почитането на бащата след края на земния му път е ключов момент, който ни отвежда към патриархалното в балканския бит и нрави. Ревностното му отстояване заедно с френскоезичното образование и практики оформят пътя, по който Димитър К. Тъпков е поел и смята за задължение да бъде продължен от неговите чедя. В действителност те изпълняват волята на баща си и го погребват в католическите гробища на Зейтинлика (Солун), които са поддържани и до днес. (фиг. 3) Колкото до католическото вероизповедание въпросът не може да стои еднозначно.

Самият Димитър К. Тъпков е учител както в български школа на Екзархията, така и в Българската католическа семинария „Св. Св. Кирил и Методий“ в Зейтинлика. Географският обхват на дейността му обхваща преди всичко Македония, тогава все още османска провинция, а специално в град Солун прекарва

¹⁴ В-к *Зорница*, бр. 35, 1892.

над петнадесет години от живота си¹⁵. Съдбите на синовете и дъщерите му са един наниз от събития, подчинени и зависещи от политическите граници на Балканите и от възможностите за работа както в Османската империя, в Турция, така и в царство България.

В кръщелните свидетелства на двамата по-големи братя Драган и Кирил се отбелязва недвусмислено приемането на православието. (Вж. док. № 3 и 11). Датите на раждането им са условни – 1883 г. за Драган и 1885 г. за Кирил, така както и останалите рождени дати на сродниците им. Тази условност се налага поради факта, че в редица документи, специално на Драган и Кирил, рождените дати варират и дори се получава парадокс: годината 1883 фигурира като рождена дата в личната пенсионна карта (11.V.1883, Солун, Македония) и смъртния акт на Кирил (1941 г.) и същата е спомената за рождена дата в некролога на Драган (1951 г.). Петте деца на Димитър К. Тъпков са завършили жизнения си път в София, след като са прекарвали редица години като преселници в България. Съществува предположение, че в структурите на ВМОРО се записвали навършилите пълнолетие, т.е. 21 години. Редица техни съвременници са се обявявали за по-големи, за да се включат в движението. Струва ми се, че тук не става дума за такъв случай. През 1902 г. със спечелените пари от гаскалуването в екзархийски школа Драган заминава за Италия, където завършва кралския Институт за изящни изкуства в Неапол, после специализира архитектурен дизайн в Рим. На следната година научава за въстаническите действия и въпреки желанието си да се включи в борбите за родната Македония, не разполага със средства и не се завръща до 1906 г. (Вж. г-т № 4^a и 4^b) Неговите странствания и мизерия по време на следването са описани много картинно от сина му Димитър (вж. г-т №5 и № 6), който от своя страна, още като дете хваща пушка и на юношеска възраст се включва в македонските борби след Първата световна война. Но за тях ще стане дума по-долу.

¹⁵ *Histoire de la Mission lazarisite de Macédoine (1839-1939) par Arthur Droulez C. M.* Texte publié par les soins de Raïa Zaïmova. Istanbul, Les Editions ISIS, 2018. (Cahiers du Bosphore XCVIII), p. 139.

Двамата споменати братя имат малка разлика в годините и следват в общи линии един и същ път в учителската кариера и обществена дейност до 1913 г., независимо от факта, че по-големият се оженва още през 1906 г. и на следващата година вече има син приел дядовото име Димитър.

По бащина заръка всичките деца на стария Димитър К. Тъпков завършват католическите френски колежи в Солун. Самият той знае френски език, за който не е известно къде е научен писмено. (Вж. г-т №1) По „махленски“ говори на гръцки и турски, а един от потомците му го окачествява като праведен, борец срещу гърцизма. Момчетата му са възпитаници на колежа „Св. Жан-Батист дьо Ла Сал“ (основан през 1888 г.) към конгрегацията на „Братя на християнските училища“, а момичетата на „Сестрите на милосърдието“ (основан през 1855 г.) на католическата конгрегация „Св. Винкентий от Паоло“ (датираща от XVII в.). Двама колежа се намират тогава в съседство на ул. Franque (Frangon), съответно на № 35 и 37 във „франкмахале“. В съседство е консулството на Франция. В тази централна част на Солун се помещават консулствата и търговците. Тя е белег на модернизирания се град, където се стичат и българи от близките македонски селища и където намират работа. През 1880 г. в Солун живеят шест хиляди чужденци, от които най-многобройни са италианците¹⁶.

Образованието в колежа е много престижно за времето си, дипломите са издавани от френска страна въз основа на матуритетен изпит и са валидни не само в рамките на империята, а и навсякъде в Европа. Присъствието на консула на Франция на годишните изпити е установена и дългогодишна практика целяща светското и духовното да съдействат за европеизирането на османските поданици. Този процес е подкрепян и от широко мащабната дейност на лазаристите. Още в 1706 г. йезуитите се установяват в Солун, а през 1742 г. си построяват енорийска църква във „франкмахале“, в двора на френското консулство. През 1783 г. „преобърналите се йезуити“, т.е. лазаристи се настаняват в нея. При-

¹⁶ Anastassiadou, M. *Salonique au XIXe siècle. Regards sur les gens ordinaires*. Istanbul, Les Editions ISIS, 2016, p. 105.

родните бедствия не ги спират от желанието да проповядват и подновяват дейността си с построяването на нови църкви (от 1830 г.) – също като в европейските квартали на Цариград и Смирна – в които законно да бият камбаните и събират вярващите¹⁷. Както на всички останали католици от Франция, мисията им е съобразена с капитулациите или това са официалните френско-османски дипломатически договори, подновявани в продължение на векове. Френската страна се ползва с престиж в Османската империя, носителка е на модернизацията и не на последно място закрилица на католицизма¹⁸.

През 1830-те години отваря врати и училището на лазаристите в Солун, в което родителите на приходящите деца не заплащат такса. През 1850-те години техните посестрими, известни като сестрите на милосърдието, отварят училище за момичета и сиропиталище, уреждат болница, където полагат грижи за бедни и пострадали от Кримската война (1855-1856). Зейтинликът (zeytin=маслиново дърво) е крайградският район на Солун, в който са разположени сградите им. Интернатът за момчета от Македония се създава от ордена на лазаристите с цел образование на българчета униати, т.е. тези които са приели върховенството на папата. Той е осветен на 2 октомври 1864 г. и е все още ембрион на Българската католическа семинария в Зейтинлика. (фиг. 15)

Двадесет години по-късно папа Лъв XIII (1878-1903) отпуска 100 000 фр.фр. за построяване на нова сграда на Семинарията с цел обучение на българи униати. Същият папа дава пълни права на конгрегацията на лазаристката Мисия да основе френско учебно заведение близо до Солун. Проектът включва разширяване Мисията на сестрите от Зейтинлика като им се дава в замяна сграда в центъ-

¹⁷ *La France au dehors. Les missions catholiques françaises au XIXe siècle* sous la direction du Père J.-B. Piolet, S. J. avec la collaboration de toutes les Sociétés de Missions. t. 1. Introduction par E. Lamy. Missions d'Orient. Paris, Armand Colin, 1900-1903 ; M. Anastassiadou, *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des Réformes*. Leiden- New York-Köln, Brill, 1997, p. 68 sq.

¹⁸ F. Roche et B. Pigniau, *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*. Paris, La Documentation française, 1995, p. 30 sq. ; R. Zaimova, *Aux sources de l'histoire balkanique et l'impact francophone*. Istanbul, Les Editions ISIS, 2012, p. 139-144. (Analecta Isisiana CXVIII)

ра на града. Трите сгради в крайградския район започват да служат за целите на българската Семинария и на енорията. Службата по български се извършва в зала, която играе роля на параклис. За българите се създава специална администрация, отделна и независима от тази на „латините“, т.е. на чуждите лазаристи преподаватели от различни народности. Целта на проекта е да се възпитат българи по български извън градската мултиетнична среда, на половин час път с кола от центъра на Солун. Преподава се и български език, който е предназначен за подготовка на духовници. Децата имат специален режим и са изпращани да служат в селата на Македония, откъдето всъщност са дошли.

През 1870–1871 г. бюджетът на лазаристите намалява пет пъти, поради ниските приходи на асоциацията *Œuvre des écoles d'Orient* вследствие на френско-пруската война, но дейността им не прекъсва¹⁹. Новооткритата през 1885 г. сграда е изцяло пригодена за модерно образование, с пансион и градина. Димитър К. Търков преподава там до 1897 г. (вж. г-т № 1) От финансовите документи подписани от епископ Лазар Младенов за 18 август 1892 – 15 май 1893 г. научаваме следното: Апостолическият викариат на Македония за българите униати включва разходи за поддръжка на църквите в Солун и селищата с български униати в Македония, заплати на поповете и на преподавателите в Българската католическа семинария, наем за сгради, закупуване на книги, заплащане на помощния персонал и заплати на учителите в по-малките селища като Енидже Вардар, Гевгели, Богданци, Шльопинци (дн. Доганис, Гърция) и т.н. Както за Димитър К. Търков, така и за останалите учители и персонал, не установих единна система за заплащането²⁰. През м. ноември 1892 г. той е получил 1000 франка (~ 43 т.л.), през декември същата година – 500 франка (~ 21 т.л.), а през февруари 1893 г. –

¹⁹ *Écho d'Orient*, 1913, t. 16, p. 240 sq.

²⁰ За разлика от Зейтинлика, то за заплатите на екзархийските гимназиални учители в Солун се намират сведения: те са между 120-200 т.л., а на началните учители между 30 и 50 т.л., зависят от образованието и стажа. Срвн.: В. Георгиев, Ст. Трифонов, *Екзарх български Йосиф I. Писма и доклади. Нови документи*. София, Клуб 90, 1994, с. 61-71.

400 (~ 17 т.л.)²¹. Съдейки по кореспонденцията на епископа и на ръководството в Зейтинлика заплатите са изплащани със закъснение, понякога е даван аванс. Затова за този период не може да се установи колко е годишната заплата на един селски учител или селски поп, както и на преподавателите в Семинарията. Католическата общност има кредити към Banque ottomane, най-вече за построяване на българска униатска църква в центъра на Солун – проект, който се проваля не само по финансови причини. Оттеглянето на епископ Лазар Младенов, неуспешната кооперация в Зейтинлика и задълженията към банката предизвикват сериозна финансова криза.

1897 година е годината, през която за директор на Семинарията е назначен отец Емил Казо (1897-1914). Поради финансов недостиг на лазаристите Димитър К. Тълков е принуден да напусне като преподавател. Всъщност, това е учителска длъжност във френско-българска среда на католици и униати, на която той много е държал. Затова на надгробния му кръст се чете ясно:

БНВШН УЧИТЕЛЪ ПРН БЪЛГАРО-КАТОЛИЧЕСКАТА СЕМНАРНЯ ВЪ ЗЕЙТИНЛИКЪ/ РОДЕНЪ НА 11 НОЕМВРНН 1842 / ПОЧННА НА 1 ЮННН 1899 г.

Съдейки по това изписване на буквите, каменоделецът ще да е имал познания по гръцки език и донякъде запознат с българска кирилица: Гр. N = и (б.kup.), а *N* и *й* са идентични. Все пак наследниците са изпълнили предсмъртната му воля с някои изключения: надгробният кръст не е мраморен, а за следване на католическата линия ще стане дума по-долу. Все пак, към днешна дата си личи издълбаното гнездо за снимка – каквато той е желал да има на кръста. Запазеният и до днес надгробен надпис посочва качеството на неговата изработка и поддръжка на гробищния католически парк в солунския квартал в продължение на повече от сто години!

Но да се върнем на българската Семинария. Тъй като с течение на времето броят на учащите се в Зейтинлика се разраства, въпреки учредяването на Екзархията (1870) и откриването на две български гимназии в Солун (1880-1881),

²¹ Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine. Administration de la Congrégation de Macédoine, 4B. Istanbul et collège Saint-Benoît, carton 4b3.

лазаристите ограничават обучението само за нуждите на униатите. И за да не привличат недоверието на османските власти към българските учебни заведения училището не се назовава гимназия, а „Българска католическа семинария „Св. Св. Кирил и Методий“, просъществувала от 1884 до 1914 г.²² В повечето случаи пансионерите са деца на бедни или средно заможни родители – каквото всъщност е и семейството на Димитър Константинов Търков.

Работата на лазаристите протича заедно с останалите споменати конгрегации от Франция като целите им са общи: филантропията или грижата за ближния са в основата на дейността им в Македония. Средствата за тези дейности са от самите католически асоциации като *Œuvre des écoles d'Orient*, *Œuvre de la propagation de la foi*, френското правителство и др. От съществено значение е и фактът, че лазаристите не приемат исляма като основна пречка за католическа пропаганда, а такава виждат в православие и по-точно в лицето на гръцкото духовенство и на неговата покровителка Русия. За тази цел образованието е важен инструмент, на който се залага специално. Възпитанието и обучението на бъдещи християнски водачи и дистанцирането им от гръцкото православие се вписва в духовната нагласа и потребности на българите в Македония, поели пътя на униатството. Макар и разделението между „латини“ и „българи“ в рамките на Семинарията в Зейтинлика да е смятано за временно явление, то не малка част от изповядващите източния обред българи се приобщават към западните, т.е. към римокатолиците.

Не случайно обръщам внимание на тези факти, тъй като те имат пряка връзка с образованието и дейността на фамилия Търкови. Очертаната в общи линии солунска атмосфера обуславя и обяснява факта как е било възможно един български учител като Димитър К. Търков – самоопределящ се като католик, а не като униат, със скромни доходи, да изпраща и петте си деца (вероятно

²² За историята на това учебно заведение вж.: Archives de la Congrégation de la Mission, dite lazarisite (Archives historiques de Paris), *La Mission de Macédoine* par Arthur Droulez, 1943 = *Histoire de la Mission lazarisite*, p. 80 sq.

шест, ако се прибави и рано починалата Елена от първия му брак), които се изучават в католическите френски образователни заведения. В действителност когато умира най-големият му син Драган е на 16 години, а най-малката му дъщеря Глория – едва на една година. Това означава, че всичките завършват средно образование след смъртта му и най-вероятно, като сираци от баща учител в католическа среда, са се ползвали със закрилата на съответните мисии в Солун.

Програмата в Зейтинлика включва два отдела: 1. общо образователен по програмата на българската мъжка гимназия; 2. занаятчийство – шев, общарство, дърводелство, готварство, градинарство²³. Няколко години обучението се води само на български език и с български учебници, вероятно издания на „отоманските българи“ от Цариград, Одрин, Солун, Битоля и т.н. След това се въвежда и преподаване на френски език по няколко часа седмично. Колкото до вероучението – два часа седмично. Впоследствие преподаването се води само на френски, българският език се изучава по един час дневно. Останалите предмети са българска история наред с обща история и география, алгебра, геометрия и рисуване, химия и физика, инструментална музика, турски език²⁴. Отсъствието на гръцкия в учебната програма посочва за съзнателно търсен път за приобщаване на българите униати и загърбване на патриаршизма, на водещото гръцко православие. Дисциплината в това заведение е изключително строга. Наказанията на провинили се и неспазващи дисциплината младежи се изразяват в стоене на колене върху купчина орехови черупки в ъгъла на общото помещение и приемане само на сух хляб. Или това е практика още от чуждото европейско образование, по чиито стъпки се върви и в балканска среда. Строгият тон си е проличавал още от вратата. Така например Кирил Тъпков, вторият по рождение син на Димитър К. Тъпков, е бил насочен да се запише в Семинарията. Родителите му

²³ О. г-р. М. Йероним Стамов, Зейтинликът при Солун, Сб. *Солун*, изд. на възпитателите и възпитаниците от солунските български гимназии, София, 1934, с.319-326.

²⁴ Свр. цитираната по-горе *Histoire de la Mission lazarisite de Macédoine* par Arthur Droulez, Les Editions Isis, Istanbul, 2018, p. 114-116.

го отвеждат там с цел да го оставят в пансиона. Ала малкият човек усетил студена атмосфера и се хванал за крачола на баща си. Така, не е бил оставен в Зейтинлика, родителите се принуждават да го приберат вкъщи. По всяка вероятност той завършва начално образование в центъра на Солун, където функционира католическо учебно заведение само за приходящи момчета и момичета²⁵.

Добиването на професионални умения и подготовка за съвременните изисквания на времето е важна част от заложеното в учебната програма на католиците от Франция. Солунският колеж “Св. Жан Батист дьо Ла Сал” на конгрегацията „Братя на християнските училища“ се установява най-напред временно при лазаристите в Зейтинлика (1888). Петимата братя, неговии основатели, идват от различни краища на империята: от Александрия, Смирна и Атина. Образованието започва с 33 ученика, десетина години по-късно броят им достига до 200, като по-голямата част от тях са евреи (шпаньолски). През 1897 г. закупуват къща на барон Шарно на ул. Franque №2-4 в центъра на Солун, която надстрояват и разширяват в течение на годините. Колежът е 8 класен, голямата част от учащите се образоват по търговски дела. Освен стипендианти, приемат и полу-стипендианти, и пансионери. Лозунгът на учебното заведение е „Бог, семейство, родина, чест, смелост, дисциплина“ (фиг. 4)²⁶. Освен евреи в колежа се обучават всички възможни представители на местни и чужди нации. Затова освен споменатите по-долу матуритетни предмети възпитаниците избират и други езици освен основния френски: английски, арменски, български, гръцки, испански, турски. Програмата им включва също предмети като калиграфия, стенография, машинопис, търговска кореспонденция и др. – с цел добиване на практически умения и подготовка за служба отговаряща на модернизирания се империя и крайморски град²⁷.

²⁵ *Histoire de la Mission lazariste*, p. 61-62.

²⁶ Вж. приложената снимка на сертификат за начален курс: Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine, Congrégation de la Mission de Macédoine, 2E Œuvres, École paroissiale.

²⁷ Κώστας Τομανάς, *Δρόμοι και γεγονότα της Θεσσαλονίκης*. 1997.

Дипломите на Драган, Кирил, Глория и Благой за завършено средно образование (Вж. №№ 4, 12, 41, 44) свидетелстват за матуритетните предмети в колежа „Св. Жан Батист дьо Ла Сал“: религия и философия; френски език и литература; немски и италиански езици; математика и дескриптивна геометрия; физика и химия; история и география; естествена история и хигиена; счетоводство и политическа икономия; практическо и търговско право; космография; пеене и рисуване. В дипломата на Кирил е посочено, че паралелно с обучението в „Св. Жан-Батист дьо Ла Сал“ е завършил и курса на лазаристите. Вероятно това е педагогическия център в Солун, където са подготвяли кадри за духовни водачи (maîtres chrétiens)²⁸.

Прави впечатление, че гръцкият и турският език отсъстват от учебните програми на българите. Родният език в колежа също отсъства. В следващите десетилетия трима от фамилията Тънкови ще упражняват учителската професия в османските провинции и България. Предполагам че българският език са изучавали в началния курс при лазаристите. В центъра на Солун, във франкмахале е отворено учебно заведение за момчета и отделно за момичета. Най-ранното датира от 1834 г. Родният език е изучаван наравно с френския, семействата не са заплащали такси²⁹. Тридесет години по-късно училището с пансион е преместено от франкмахале в покрайнините на града, в Зейтинлика, а в центъра остава да функционира същото учебно заведение само за приходящи³⁰. Според биографичните данни за Драган Д. Тънков (1883-1951) запазени в семейния архив, той завършва начален курс на обучение при лазаристите. (Вж. № 5) По всяка вероятност, католическото школо е посещавано и от останалите деца на Димитър К. Тънков, чийто дом се е намирал недалеч от лазаристките сгради. Като цяло, в семейната памет е запазен стереотипа само и единствено за „лазаристите“ – учители и разпространители на католицизма с модерните тогавашни методи.

²⁸ *Écho d'Orient*, t. 46, 1914, n 2326, p. 52-53.

²⁹ Стамов, с 320.

³⁰ *Histoire de la Mission*, p. 61.

Според потомците на Тъпкови, членовете на солунската фамилия са знаели по няколко езика или това са езиците на мултинационалния град Солун. За това спомагат не само „махленските“ общувания, но и тези в училищната среда, където евреи, гърци, турци и представители на западни държави се образоват. Ще вметна, че през 1909 г. Мустафа Кемал, бъдещият Ататюрк, е сред положилите матуриретен изпит в същия колеж „Св. Жан-Батист дьо Ла Сал“ в присъствието на френския консул Сеон – т.е. според тогавашната практика във франкофонските учебни заведения. По успех той се нарежда сред онези, които никак не са блестящи³¹. В следващите години Благой Тъпков – най-малкият от братята Тъпкови – ще споделя не веднъж в семейна среда, че помни кафенето, където забелязвал турчина като редовен посетител.

Учителите

Драган посвещава около двадесет години от живота си на учителската професия, а по-малкият му брат Кирил - почти целия си живот. Ето накратко хронологията на тази практикувана професия:

Драган е екзархийски учител в педагогическото училище в Сяр (Серес), 1900-1902 г.; завършва кралския Институт за изящни изкуства в Неапол през 1904/5 и специализира архитектурен дизайн в Рим, 1905; учител в Битолска мъжка класическа гимназия (1904-1907) и скопското петокласно девическо училище (1907-1908). В периода 1908 – 1913 г. преподава рисуване и геометрия в солунската девическа гимназия (17 часа седмично, първоначална заплата 98 т.л., повишена на 122,5 т.л. за натрупан стаж от 10 години). През същите години учителства епизодично и в солунската мъжка гимназия. Пак в Солун, прави проект за нова зала, която да позволява на рисуващите да имат подходящи условия в девическата гимназия.

³¹ Ματθαίος Φιλippoύσης – Μιχαήλ Παππάς, *Καθολικά σχολεία στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 2010 (Analecta Historica 3)

Екзархията одобрява проекта, обезпечава го финансово и той е реализиран³². От 1914 г. Драган Д. Тъпков преподава в самоковската гимназия „Константин Фотинов“, през 1918-1919 г. е в щаба на българската армия в района на Ксанти – Окчидар³³, а след демобилизацията си (юни 1919), в периода 1920-1921 г. (?) е учител и директор – основател на Търговска българска гимназия в Цариград (вж. г-т №№ 5, 37) В следващите години се пренасочва към работа в тютюневи фирми и търговия, представител е на кинематографската фирма *Pathé* и на автомобилната *Peugeot*. Шофира по българските пътища и до централна Европа. Рисува главно в Солун, после в Битоля, Скопие, Цариград, Дедеагач (дн. Александруполис, Гърция), Самоков. Сюжетите на платната му обхващат християнски сюжети, портрети, изгледи на градове и пейзажи. (вж. № 5; www.solunbg.org) В годините между двете световни войни не загубва връзките си с католическите общности и по-специално с успенците. Една снимка сред тях свидетелства за това. (фиг. 5)³⁴

Под името Кирил Димитриеви е екзархийски учител в Македония (Мъжко педагогическо училище в Сяр, 1906-1908); завършва класическа филология в Римския университет “La sapienza” (1908-1911 ?); учител е в Третокласно училище и Мъжка

³² Благодаря на колегата Юра Константинова за предоставените данни от документи в Националната библиотека в Атина.

³³ За този период в Ксанти свидетелстват няколко снимки от семейния архив: едните са семейни, а другите с неизвестни лица, подарени на Драган Тъпков.

³⁴ Отец Даниел от ордена на успенците в Пловдив имаше любезността да уточни някои лица от колективната снимка: по всяка вероятност е правена през 1937 или 1938 г. по повод някакъв празник, на който присъстват успенци и цивилни. В центъра, на първия ред, е отец Херман Гислер (1873-1969), преподавател по немски, вокална и инструментална музика в мъжкия колеж „Св. Августин“ в Пловдив (1895-1948), организатор на музикалния живот в колежа, директор на колежанския музей (1929-1948); човек с голяма ерудиция и привързаност към България, която напуска принудително през 1948 г. Заг. о. Гислер е Драган Тъпков, до него се разпознават о. Камен Вичев (1893-1952), екзекутиран за заговор срещу народната власт и обявен за блажен от папа Йоан Павел II (2002), и негов брат Иван Вичев (1887-1981). На 3-я ред, втори по ред от дясно на ляво е о. Асен Чонков (1904-1976), преподавател по химия в колежа. За музикалния живот на католиците вж.: Ст. Венкова, *Музиката на католическата църква от източен обряд в България*. София, Католическа Апостолическа Екзархия, 2010.

класическа гимназия в Битоля, 1911-1913. Свидетелството за прослужените години в екзархийските школа в Македония е издадено от Българската Екзархия в Цариград на 3 октомври 1914 г. Документът е подписан от екзархийския протосингел архимандрит Стефан. От една малка ръкописна бележка, съхранена също в семейния архив, научаваме за негова заявка за абонамент от 61.25 златни гроша за списанията „Учител“ и огринското „Знание“. Тя е подписана и подпечатана от Българската мъжка класическа гимназия в Битоля. Предполагам че става дума за 1913 г. Специално „Знание“ излиза от септември 1911 до януари 1912 г. Затова Кирил е уточнил: (*м. год.*). Месечното издание е списвано от деецът на ВМОРО Димитър Нашев и печатано в печатницата на отците възкресенци в Огрин. Публикациите отразяват проблемите в образованието на т.нар. отомански българи, у които липсвал импулс за знания. След 1908 г. очакванията за преобразования не се случвали. Според редактора, съществуването на нацията в „нашата страна“ (т.е. Турция) трябвало да бъде в синхрон с останалите от Турция, тъй като противоречията между тях пречели на образоваността и на изграждане на конституционна система. Прави впечатление и критичният тон спрямо онези българи, които търсели убежище в България, избягвайки сложната обстановка на християнските общини в европейска Турция.

Разбираем е интересът на Кирил към проблемите на сънародниците от Огринска Тракия, сходни с тези на македонските. Образованието е основното мерило за нивото на една нация, а учителската служба изисква отдаденост и адекватност според модерното време.

През следващите години Кирил живее и работи в царство България. От ноември 1913 г. до септември 1914 г. е учител в Шуменската държавна мъжка гимназия; от септември 1914 до декември 1915 г. и от ноември 1918 до септември 1925 г. в Първа софийска народна мъжка гимназия; от септември 1925 до октомври 1939 г. е учител по латински в Първа девическа гимназия, Втора софийска мъжка гимназия и френския мъжки колеж „Св. Жан Батист дьо Ла Сал“ в София

(кв. Лозенец)³⁵; междувременно през 1920-те години е хоноруван преподавател във Военното училище, София.

И двамата братя Драган и Кирил служат в българската войска по време на Първата световна война. Драган е преден етапен комендант, а по-късно е прехвърлен в щаба на армията в района Ксанти – Окчилар. Кирил е началник отделение в Разходния интендантски магазин при 11 пехотна македонска дивизия в Горна Джумая, Банско и др. (януари 1916 – януари 1918), а през 1919 г. е преводач – книговодител в Ликвидационното отделение при Главното интендантство. За участието на третия брат във войската не разполагам със сведения.

Глория Тъпкова, понякога назовавана по български като Слава, завършва през 1914 г. колежа на „Сестрите на милосърдието“ в Солун. Дипломата ѝ дава право да учителства в начален курс на обучение. Тази новост е съобразена с френската образователна система. Според нея момичетата завършили начално училище и положили изпит, са имали право да продължат и в по-горен курс след полагане на изпит. Дипломираните – както е случаят с Глория – са имали право да преподават³⁶ (вж. № 41). Предполагам че тя е учителствала при сестрите на милосърдието в Солун и помагала за изхранването на майка си (вдовица) и сестра си по време на тежките години на Първата световна война. Една снимка на Глория, запазена в семейния архив, ми дава основание да смятам, че е направена пред католическата църква „Неопетненото зачатие“, разположена в непосредствена близост до сградите на сестрите на милосърдието. (фиг. 6)

От 1 септември 1924 г. до 15 септември 1944 г. Глория работи като учителка по френски език, история и литература във френския девически колеж „Св.

³⁵ Както всички останали католически колежи в България, така и този прекратява дейността си през 1948 г. Комунистическата власт не приема образование по католически, отживелица от османо-френските капитулации, противоречащо на републиканските принципи: R. Zairova, *Aux sources de l'histoire balkanique et l'impact francophone*. Istanbul, Les Editions ISIS, 2012, p. 139-144. (Analecta Isisiana CXVIII). Днес, в сградата на едновременно колеж се помещава ф-мата по математика (СУ).

³⁶ E. Busser, Les examens en France de la IIIe à la Ve République, *Tangente Education*, Avril 2009, N 8, p. 4.

Йосиф“ в София, а в периода 1 октомври 1948 г. – 30 юни 1952 г. е преподавателка и директор в детското училище при френската легация в София. (вж. № 43)

От направените проучвания може да се направи извод, че Благой и Христина правят изключение от Тъпковския учителски занаят, практикуван в османските провинции, Цариград и България. Също като двамата си по-големи братя Благой завършва френския колеж „Ла Сал“ в Солун, после и италианско школо към консулството в Янина (1911 г., Турция). Не разполагам със сведения дали е упражнявал учителската професия в частно начално училище, за каквото е имал сертификат. (вж. № 45) Той недовършва висшето си инженерно образование и работи като електротехник в София и околностите. В профсъюзната му книжка (1946 г.) е посочен като „родом от Солун, околия Македония (!), занятие електромонтьор, образование средно, националност българин, поданство българско“. Внася осигурителни вноски (1946-1950) на майка си, която не е работила и на сестра си Христина, често боледуваща и безработна. Глория и Христина не се омъжват, а Благой има кратък брачен живот и няма наследници.

„Бяхме жертва на гърцизма“

С тези думи Кирил Тъпков обяснява про-католическата ориентация на баща си и на някои от неговите потомци. За сестрите Тъпкови не разполагам с документи за свето кръщение, освен едно споменаване в католически архив. Ръкописна бележка (или свидетелство) от солунския архив на лазаристите подказва търсена гъвкавост и дипломация в дните преди напускането на Солун през септември 1923 г. Подписана е на български от свещеник Илия Георгеv, Зейтинлик, 4 септември 1923 г. (фиг. 7) Съхранена е наред с регистъра за кръщения и бракосъчетания към католическата енория ³⁷. Свещеникът декларира, че Кирил, Благой, Глория и Христина са кръстени в Солун, без да се уточнява

³⁷ Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine, I. Paroisse de Thessalonique, Certificat de mariages étrangers et Bulgares, dossier 5.

деноминация и храм. В регистъра са отбелязани с кръстче онези „схизматици“ (ще рече православни), които са се обърнали към католицизма. Нашият казус не е сред тях. На френски са изписани само датите на раждане и кръстниците. Прави впечатление отсъствието на Драган сред децата на Димитър К. Тъпков (1842-1899) и Василка Тъпкова (по баща Мирчева). Предполагаема причина за това е семейният статут на Драган през тези години. Френският език на бележката свидетелства за нужда от прочит и възползване от съдържанието ѝ навсякъде където е необходимо. Свещеникът е български униат, а датата предхожда с две седмици напускането на гръцкия Солун. Отпращането към царство България, изселването на чужда територия, означава търсене на поминък и на бъдеще. Неизвестността предполага и представяне пред чуждите власти, лично подпомагане с важни документи, не само дипломи за колежанско или друго образование. В наши дни такъв документ бихме нарекли свидетелство (или препоръка), attestation (фр.) или to whom it may concern (англ.).

Роговата памет за Глория и Христина свидетелства за изповядван католицизъм до края на живота и този факт е бил изтъкван многократно публично. Дори тленните им останки са положени в софийските католически гробища. За разлика обаче от Драган и Кирил, те нямат обществени изяви. Преподавателската работа на Глория в софийския католически колеж „Св. Йосиф“ не е свързана със специално изискване за вероизповедание. Това е характерно за всички католически учебни заведения, където религиозната търпимост е обичайна практика, независеща от местонахождението на съответния колеж: в Османската империя, Гърция или България³⁸. От документите с които разполагам ясно личи, че братята са кръстени по православен обичай. Същото се отнася и за техните деца.

³⁸ В. Тъпкова-Заимова, А. Генова, Френските училища в България и католическата духовна култура (втората половина на 19 – 20 в.), В: *Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България*, София, Геалибрус, 1992, с. 295-304; V. Tăpkova-Zaiimova, Les écoles catholiques françaises en Bulgarie. Problème de politique balkanique et de tolérance religieuse, *Bulletin de l'AIIESEE*, N 26-27, Bucarest, 1996-1997, p. 209-216.

В началото на кариерата си Драган и Кирил са екзархийски учители. По всяка вероятност в тази институция постъпват като православни. Венчавката на Кирил, състояла се в София през есента на 1923 г., е потвърждение за загърбването на католицизма, който никога не е афиширал и съгласието му да встъпи в брак с православна в рамките на българската държава, където все още е бил със статут на кандидат-емигрант. (вж. № 28) Тя е извършена в домашна обстановка в близост до храма „Св. Георги“ (бул. Патриарх Евтимий, София), който е бил наскоро построен и действащ. Мечтата на тогавашната младоженка Донка и на нейните връстнички е била всяка да се венчае в тази енорийска църква. (фиг. 8) Строежът ѝ е траел дълги години и по неизвестни причини това не се било случило с никоя от тях. По нейни спомени Кирил е бил прекръстен от католик в православен преди извършването на обряда по венчавката. (вж. № 31)

Православното му кръщение в Солун и службата му като учител в екзархийски учебни заведения в Македония до 1913 г. говорят за поддържане на православието. В смъртния му акт е споменат като източноправославен българин. Документ за негови изяви като уният или католик няма запазени, въпреки предсмъртната клетва на баща му Димитър К. Тълков. На детския въпрос на дъщеря му Василка (вероятно през 30-те години) дали е бил католик, Кирил отговорил кратко и ясно: „Бяхме жертва на гърцизма“.

Вероизповеданието му не се оказва белег за работата му в София след Първата световна война, когато заема авторитетни длъжности като гимназиален учител по латински в държавни учебни заведения и във френския мъжки колеж „Св. Св. Кирил и Методий“ на същия католически орден, при който е завършил в Солун. Негови ученици твърдят до ден днешен, че е бил много строг и вискателен към тях. Полагал много усилия, за да ги убеди, че имат нужда от знания по латински – класически език, един от основните градежи на древните култури, чиято проекция се усеща в модерното време.

Децата си Василка (1924-2018) и Димитър (1929-2011)³⁹ образова пак във френските колежи в София като заплаща безотказно високите такси благодарение на допълнителния си доход от Междусъюзническата комисия в България (по репарациите). (фиг. 9) В тези престижни учебни заведения се обучават преди всичко деца на заможни родители от различни вероизповедания и на сираци от католическите райони. Последните са освободени от такса, обикновено са използвани за помощници в почистването на зданията и наричани *enfants de la maison*. През 1930-1940 години обстановката в България и в средите на водещите конгрегации в Европа е коренно различна от тази в Солун, когато Търкови се образова като приходящи и/или сираци. Запазването на българското самосъзнание, облечено в католическа одежда, и противостоящо на гърцизма в духовно отношение, е останало в миналото, при тогавашните дадености в османската провинция Македония.

Още от самото създаване на Междусъюзническата комисия (по репарациите) Кирил Търков работи като секретар преводач - една изключително отговорна длъжност, свързана и с подготовка на българо-гръцката спогодба за уреждане финансовите въпроси на преселниците от двете страни. (Вж. №23) Придобитите знания по счетоводство в солунския колеж, заедно с отличното владеене на френския, допринасят за успешното му справяне с тази задача. Това е и времето когато е администратор на месечното списание за икономика *France – Bulgarie* с главен редактор френския гражданин Абел Сола (1919-1922)⁴⁰. Подбуден е от патриотични чувства, с желание да се поднови приятелството между Франция и България след края на Първата световна война, когато в България се усеща дух на реваншизъм. През същите години сътрудничи на сп. Обществена обнова (гл. ред. Константин Сагаев), на чиито страници популяризира френскоезично-

³⁹ В следващите десетилетия Димитър Кирилов Търков ще израстне като музикален педагог и композитор, професор в Музикалната Академия в София. През 1970-80 години заема отговорни постове в академичните среди и министерство на културата. Франкофонското му образование подпомага широката международна дейност, която развива и в рамките на Юнеско. Вж.: <https://ubc-bg.com/димитър-търков/>

⁴⁰ V. Tărkova-Zăimova, Sur la mode de Paris après 1919, *Études balkaniques*, N 3-4, 2006, p. 89-91.

то списание. (вж. №№ 22, 25, 26) Това периодично издание започва да излиза още преди подписването на Ньойския договор (ноември 1919 г.) с цел да се вдъхне оптимизъм у българите, обновление в политическия и културен живот, издигане на потъпканите добродетели и народни идеали. Сред авторите му са Иван Вазов, Стоян Михайловски, Симеон Радев, Александър Балабанов, Михаил Арнаудов, Стилиян Чилингиров и много други изявени личности.

Усещането за изоставен по принуда бащин край и разделена Македония не напуска Кирил до края на живота му. През октомври 1939 г. е освободен от длъжност като редовен прогимназиален учител в Първа девическа гимназия. Причината за това внезапно решение за освобождаване на учители от правителството на Богдан Филов (1940-1943) е подписаният още през януари 1937 г. пакт между България и Югославия: в незаписаните официални договорености между външните министри се споделя възможност да се ликвидира евентуалното възраждане на ВМОРО и използването ѝ от Италия; югославската страна пък можела да претендира за Солун, а българската за Дедеагач и т.н. В името на добросъседството българските управници решават да оставят в сянка представители на интелигенцията от Македония, като за целта им отнемат постове. Образованието и преподавателската дейност е сфера, в която би могло да се прави пропаганда сред младото поколение. Затова Кирил Тълков попада сред тези, които са „освободени от длъжност“ и по принуда излиза в пенсия едва на 54 годишна възраст. Тази постъпка на властите го разболява сериозно и две години по-късно (октомври 1941 г.) напуска този свят. В предсмъртните си часове поисква да му отворят широко прозорците на стаята, та да му лъхне малко въздух от южния роден край...

Бягството

Споменатите до тук събития са пряко свързани с редица други, различни от темата за образованието и вероизповеданието. През лятото на 1912 г.

и пролетта на 1913 г. Драган и Кирил Тъпкови се намират в Солун. За това свидетелстват две снимки запазени в семейния архив: на първата двамата братя заедно с отец от конгрегацията на „Братя на християнските училища“ са снимани на фона на китна градина. На гърба ѝ е записано с почерка на Кирил: 24.VII.1912, Salonique. В семейния архив е запазена и друга екземпляр като единият от тях е скъсан и измачкан, което посочва, че е била често съзерцавана и показвана, вероятно притежателят ѝ я е смятал за скъп спомен. На втората снимка - дело на фотографа П. Лазаров от Солун - намираме сниман полк. Чилингиров, който собственоръчно е написал и посвещение за спомен на по-малкия Тъпков с дата 1 май 1913 г. (фиг. 10) Друга снимка, пак от полковник Чилингиров с дата 14 април 1913 г., Солун, е подарена на Тъпков, явно на Драган Тъпков. Тези свидетелства заедно с други документи посочват, че независимо от учителстването си в Битоля (1911-1913), Кирил се е връщал до родния си град и срещал не само с брат си, тогава учител в българското девическо училище. Както снимката с духовното лице (вероятно директорът на френския колеж „Ла Сал“), така и с полк. Спас Чилингиров – военен комендант на Солун, 1912 г., награден за храброст в Балканската война – маркират дати и срещи на двамата братя, все свързани със съдбата на Солун и на тях самите.

През есента на 1912 г. гръцките войски изпреварват българските и влизат в Солун на 28 октомври. Българските воени (14 македонски полк от VII Рилска дивизия) са настанени в българските училища и пансиони, където се преустановяват занятията до м. януари 1913 г. В Зейтинлика няма прекъсване на учебния процес в тамошното заведение, тъй като не се налага настаняване на военни⁴¹. През първите месеци на 1913 г. продължават сблъсъците между гърци и българи на североизток от Солун и т.н. На 17 май 1913 г. се слага край на Балканската война целяща подялбата на империята от страна на сключилите Балканския

⁴¹ *Témoignages lazarisques sur la guerre balkanique*, réunis et publiés par Rinaldo Marmara. Istanbul, Les éditions ISIS, 2011, p. 104. (Les Cahiers du Bosphore LIX)

съюз (България, Гърция, Сърбия, Черна гора). Както е известно, спорът между тях прераства в Междусъюзническа война като действията започват на 16-18 юни в Македония⁴².

В Солун се разнася мълвата за предстояща „чистка“ сред българската интелигенция, за която ще работят критски войски. Още в края на м. май учители от българските училища взимат решение за приключване на годината и емигрират, за да избегнат евентуален арест, а опустошаването и изземването на имуществото от българските църкви, гимназии, пансиони започва на 18 юни 1913 г. Тогава архимандрит Евлогий е убит, същата съдба има и председателят на българската община Хр. Батанджиев⁴³.

Според семейните спомени, в тази юнска нощ, наречена Вартоломеева, при Драган идва един познат грък, който го предупреждава да бяга. Заедно с брат си Кирил се укриват в подземията на католическия колеж „Св. Жан-Батист дьо Ла Сал“. Директорът на колежа урежда бягството им на италиански кораб. Една доста избледняла снимка на двама млади моряци от Бари, съхранена в семейния архив, подсказва, че двамата братя са имали контакти с такива хора в крайморския град. Затова и не случайно се преобличат като италиански морски офицери, правейки се на пияни и бръщолевейки на италиански се качват на кораба и отплават за Бари, Италия. По същото време третият брат Благой е затворен в Беязкуле (Бялата кула) в Солун. За освобождаването му оттам и преселването му в България не разполагам със сведения.

Няколко десетилетия по-късно драгановият син Димитър (род. 1907, Битоля) ще запише с мъка в спомените си, че е бил свидетел на битка между българи и гърци, на отвеждане на български войници – все по повод на незабравимата Вартоломеева нощ, която остава дълбоки следи у сънародниците му. Разказите му за тези събития периодично ще се повтарят пред неговите деца, а синът му

⁴² Ю. Константинова, *Българи и гърци в борба за османското наследство*. Изд. Фабер, 2014.

⁴³ Г. Белев, Последните дни на Б.М.Р.Г., Сб. *Солун*, София, 1934, с. 353-362.

Драган (род. 1941, Кърджали) едва в зряла възраст ще разбере кога е била Вартоломеевата нощ в модерната история (1572), както и причините за нея.

По всяка вероятност малкият Димитър ще е наблюдавал скришом през прозореца на къщата им, която се намирала в хигиенична турска махала, в близост до Чауш манастир и девическото училище. Незабравим остава споменът на петгодишното дете за пълзенето му под прозорците, за да не би да бъде забелязан от враг. Майка му Олга, предрешена като каджъна, заедно с двете си деца, напуска Солун. За тази опасна акция е подпомогната от гъркиня, която първоначално ги крие в оджака на къщата си. Дедеагач е място за пътна връзка с България. Там един българин им купува билет до София. Съдбата отрежда Драган и Олга да се срещнат на софийска улица. (вж. № 9, № 32)

Колкото до останалите членове на семейството и по-специално вдовицата Василка Д. Тъпкова (1865-1950) и двете ѝ дъщери Глория и Христина, то те остават в Солун като избягват да говорят публично на български. Съдейки по някои от спомените на близките им сродници, те остават да живеят в центъра на града, в къщата им на ул. Касандру 104 като се изхранват с детегледачество и вероятно с учителстване в заведенията на сестрите на милосърдието. От ноември 1918 г. датира семейна фотография на Драган Тъпков до Глория, адресирана не до домашния ѝ адрес, а до болницата на същите католически сестри. Би могло да се предположи, че някои от жените Тъпкови са извършвали дейности в болничното заведение.

Както за Драган и Кирил не са имали известия за местонахождението им след напускането на Солун през юни 1913 г., така и по време на Първата световна война връзката с роднините им се загубва временно. През 1916 г. Кирил изпраща от София средства до близките си в Солун, но през следващата година войната не е свършила и безпокойството го принуждава да плати такса за издирването им със съдействието на българския Червен кръст. (вж. №№ 17, 18, 19)

За изхранването на вдовицата Василка Д. Търкова и дъщерите ѝ в Солун е помагал основно Кирил, който още при стъпването си на софийска територия, взима (14 октомври 1913 г.) последните си заплати (929.75 лв.) от битолската гимназия в екзархийското представителство в столицата и изпраща веднага пари на майка си и сестрите си. Тази практика продължава и през следващите години. Все пак Василка Д. Търкова разполага с известна сума, депозирана в известната Banque Impériale ottomane в Солун. След преселването си в България през 1923 г. тя я изисква по законен ред. От документ на Българска народна банка от м. май 1939 става ясно, че парите ѝ още не са преведени и предстои това да стане през Banque de Grèce в Атина. (вж. № 40 и 41а) При емиграцията си в България, тя и дъщерите ѝ, разполагат само с три куфара, пълни с грехи и покъшнина. Класирането на документите им за емиграция във фонда на безимотните затвърждава семейния спомен за продадената къща на ул. Касандру в Солун⁴⁴.

Но да се върнем на периода след м. юни 1913 г. Твърди се, че след бягството си на италиански кораб Драган и Кирил се отзовават в Бари, после във Венеция. Факт е, че една запазена снимка без дата ни ги представя пред вратите на църквата „Сан Марко“, до фонтана с неизменно подхвъркващи гълъби. (фиг. 11) Предполага се, че през четирите месеца в изгнание са поработвали нещо и в същото време разполагали с известна сума. Трябва да се има пред вид, че Екзархията заплаща добре на учителите в подопечните ѝ учебни заведения. Тази практика съществува още от 1880-те години, когато Княжество България и Екзархията успяват да открият 1373 български училища в Македония и Одринска Тракия. През следващите 30 години отделят значителни средства за образование на отоманските българи. Целта е да се предотврати гръцката религиозна и образователна пропаганда, учителите да имат стимул в работата си, да бъдат задържани на постове си и като османски поданици да не предприемат ан-

⁴⁴ Централен държавен архив (ЦДА), Фонд 719к, оп. 1.

ти-османски действия и участват в дейността на ВМОРО, за която османските власти бдят и търсят отговорност от Екзархията⁴⁵.

През есента на ключовата 1913 година двамата братя поемат за по-сигурно през австрийско-сръбската граница до Земун. Така предприемат пътуване към Балканите по съвет на българското представителство в Рим. Пасаванът на Кирил, османски поданик, до Цариград е издаден през септември 1913 г. от консулството на Османската империя в Неапол. Реално солунчанинът не се завръща в имерията, в която е роден, а остава в София. Вedomостта на Битолската класическа гимназия ни подсказва, че от м. март до м. август 1913 г. се е водел на работа като учител и месечните си възнаграждения е получил в София (в Екзархийската делегация) след завръщане от Италия по Дунавския път от Земун до Сомовит в България. Писмата са агресирани за по-сигурно чрез австрийската поща до френския колеж на „Сестрите на милосърдието“ в Солун или до поискване. (вж. № № 9, 13, 14)

Масонството

През пролетта на 1912 г. Драган Тъпков става член на масонската ложа „Солунска звезда“ (Étoile de Salonique). Дипломите му са издадени от Висш съвет на румънските масони, по почина на ложа в Англия, откъдето всъщност през XVIII в. модерното масонство започва разпространението си в континентална Европа. Предполага се, че по това време брат му Кирил също се включва. Драган е масон с 18-а степен по шотландския ритуал Розенкройцер. (вж. № 7) „Солунска звезда“ е най-известната и най-многобройна солунска ложа, създадена през 1908 г. заедно с тези в Кукуш (Étoile de Kilkiche) и Битоля. Съществуването ѝ трае до избухването на Балканските войни. (фиг. 12) Дватамата братя фигурират в публикуваните списъци на Главно управление на архивите като членове на масонски организации в Македония: Драган е изписан на два пъти като Тъпков и Тръпков, а

⁴⁵ В. Божинов, *Българската просвета в Македония и Одринска Тракия, 1878-1913*. София, БАН, 1982, с. 247 сл.; Ю. Константинова, *Българи и гърци*, с. 28 сл.

Кирил – само с бащиното си име Димитров (Димитриеѝ, според традиционното изписване под влияние на гръцкия)⁴⁶.

Как стои случаят с подписването на Кирил само с бащиното си име Димитриеѝ? Най-първият документ, с който разполагам в семейния архив, датира от битолската гимназия, 1911-1912 г., следват квитанциите от масонска ложа „Заря“ от 1917-1919 г. (вж. № 20), в подадена декларация за изселване в България (1923) и др., дори съпругата му се подписваше на места като Донка Димитриеѝ. Нейното обяснение се състоеше в съждението, че османските власти не разрешавали двамата братя да бъдат заедно екзархийски учители в едно и също училище в Македония. Затова единият се водел с фамилното си име, а другият – само с бащиното. Драган и Кирил учителстват в македонските градове като Солун, Битоля, Сяр, Скопие. Както видяхме по-горе – двамата заедно, през едни и същи години, в едно и също заведение не упражняват учителската професия, а учебните заведения са все екзархийски.

В действителност до 1906 г. Екзархията защитава своите учители и свещеници, заети с революционна дейност в рамките на империята. По това време българското правителство в лицето на представителя му в Цариград Григор Начович, както и българските търговски агенти във вилаетите, са притеснени от комитетската дейност на ВМОРО в Македония и Одринска Тракия. В следствие на тези позиции Екзархията взема решение за отстраняване на неудобни за османската власт учители и за подбор на такива съобразно обществената им дейност. По този начин съдейства на управниците в Цариград, които през същата година започват да изискват „удостоверения за благонадеждност“. Така на практика не се допускат родени в княжеството да учителстват в Македония, както и да се внасят български учебници от България⁴⁷.

Дали братята Търкови са членували във ВМОРО, не разполагам с документално потвърждение. В очите на османските власти образованието в българска

⁴⁶ <http://macedonia-history.blogspot.com/2006/11/1944.html> - 31.08.2018.

⁴⁷ В. Божинов, *Българската просвета*, с. 247 сл.

среда и преподавателите са онези, които подклаждат националистични стремежи сред подрастващите. Единствено така бихме обяснили семейния спомен за механизма на назначаване на екзархийски учители в Македония за периода до Балканските войни.

Да се върнем на масонското движение. Както е известно, в организациите им членуват представители на всякакви етноси, чиито най-общи цели са изграждане на свободно общество с братство и равенство. През юли 1908 г. избухва младотурската революция, организирана от военни и политически турски дисиденти. Те взимат властта в империята като обещават реформи за политически и граждански свободи, запазване целостта на империята, възстановяване на конституцията от 1876 г. и т.н. Това е и причината ВМОРО да зачести контактите си с новите управници, въпреки разцепленията и противоречията в организацията, която общо взето се бори за автономия на Македония чрез силата на оръжието. Тогава и четирима българи са избрани в турския парламент, а през септември 1908 г. България отхвърля васалитета на империята и обявява Независимостта си. Много скоро Босна и Херцеговина са анексирани от Австро-Унгария. Нереализираните реформи на младотурците усложняват още повече ситуацията в Османската империя. До споразумение между тях и ВМОРО не се стига и през 1910 г. се забраняват националните организации. Би могло да се предположи, че в масонските ложи в Македония са членували революционно настроени турци и българи с идентични стремежи – постигане и изграждане по мирен път на гражданско общество. Факт е, че младотурската организация „Единство и прогрес“ от 1889 г. приема принципите на Френската революция (1789), а нейните членове се заклеват пред Корана следвайки масонски ритуал. Това не изключва възможността в най-масовата „Солунска звезда“, създадена в по-късни години, да са се събирали представители на разнородни поданици на империята, които са жадували за нейното реално реформиране в духа на „свобода, братство, равенство“.

Майсторската степен на Драган Търков от същата „Солунска звезда“ допринася да бъде сред необходимия брой основатели за създаване на ложа към Великата ложа на Франция. Затова той е сред учредителите на ложа „Заря“ (София), узаконена от български и френски власти (март, април 1914 г.). Брат му Кирил също не закъснява да стане член на „Заря“. (вж. №№ 7, 8, 20) През 1917 г. – когато световното масонство отбелязва 200-годишнината от учредяването на Великата ложа в Лондон (1717) – в царството се оформя идеята за създаване на Велика ложа на България. В центъра на дейността и със съдействието на цар Фердинанд застава ген. Протогеров, родом от Охрид. Целта е национално обединение. Тогава масоните от „Заря“ се разрояват на две ложи: „Зора“ и „Светлина“ като движението е вече независимо и признато от Великата ложа на Франция. Под девиза „Любов, Истина, Труд“ и благодарение на контактите в чужбина се търси подкрепа за разрешаване на националните въпроси. Кирил Търков членува в „Зора“. През 1920-те години само в София и Варна има шест ложи, създават се и други в провинцията. Апелира се за братство с Турция и пак в името на добросъседството се търси приятелство с Великата ложа на сърби, хървати и словенци. Александър Теодоров-Балан, Александър Протогеров, Михаил Арнаудов и други видни представители на българския интелектуален елит дават своя принос за развитието на движението до закриването на масонските ложи въз основа на Закона за защита на нацията (1941)⁴⁸.

В семейните спомени на Търкови е запометен фактът, че двамата братя Драган и Кирил са се отказали неизвестно кога от масонството. Атмосферата не им е допадала. В разказите на съпругата на Кирил – Донка се уточняваше, че това е било съзаклятие на ВМОРО, което действало под формата на масонска ложа, за да не става явно пред османските власти в Солун. Колкото до изявите на масоните след Първата световна война в България, тя нямаше конкретни сведения и обяснения.

⁴⁸ Н. Недев, *Българското масонство*. София, Хермес, 2008, с. 44, с. 68, с. 83-87, с. 143 сл., с. 504, с. 609.

Фактите от историята ни подсказват следното: представители на Мустафа Кемал Ататюрк – роден в Солун през 1880 г., приел масонството по времето на младотурците и учил за кратко време в колежа „Св. Жан-Батист дьо Ла Сал“ – се обединяват с ВМОРО (в лицето на масони като Т. Александров, ген. Протогеров, П. Чаулев) през април 1921 г. в българо-турска революционна организация със знаме, комбинация между българското национално и турското. Ататюрк заявява, че 80% от населението в Македония са турци и българи. Български и турски комитети заработват в Македония като целта е да се образува Македонска свободна държава, независима от другите балкански държави, защото мохамедани и българи еднакво страдат от политическия гнет на Сърбия и Гърция. В протокола си записват и бъдещите граници на държавата, управлението и администрацията. Комитаджии или четниците действат до 1934 г., когато ВМОРО се обезоръжава и разтуря от правителството на Кимон Георгиев в България. Не случайно ръководителят Иван Михайлов намира убежище в Турция под закрилата на Ататюрк до неговата кончина (1938 г.)⁴⁹.

Македонската чета

От всички актьори от семейство Тъпкови от Солун оставили някаква следа за себе си, Димитър Драганов Тъпков (1907-1974) се откроява с няколкото авторски текста, в ръкопис и на пишеща машина. Съзнателното им написване през 1960-1970-те години е с цел паметта на поколенията. За него споменах мимоходом в по-горните редове. Майка му Олга е също учителка и образована в Одеса. Русофилството ѝ е често пъти причина за семейни спорове със съпруга ѝ Драган, който стоял на коренно противоположни позиции по темата за Русия. (фиг. 13) Димитър от рано поема бащиния устрем за свободна Македония. През 1915 г., когато баща му е мобилизиран в българската царска армия и учебните занятия прекратени, той заминава с него на фронта при Удово Валандово (на

⁴⁹ В. Китанов, *Аспекти на политическите отношения на ВМОРО с Турция, 1903-1914*. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2009, с. 213-215, с. 249 сл.

река Вардар). Сам окачествява ранните си години като едно непрекъснато скитане от град на град според работата на баща му Драган, а по-късно и неговата съдба отрежда подобно местене. Географският обхват на „скитането“ в рамките на Балканите засяга няколко държави: Османската империя, Турция, България и анексирана Македония след април 1941 г. Непослушен и непокорен Димитър е изключван не веднъж от училище, а в Плевен иницира стачка заради лошите битови условия в лозаро-винарското училище (1926). Обвинен е в анархо-комунизъм, но успява да завърши през следващата година, а по-късно и Агрономо-лесовъдния факултет на Софийския университет. 1927 година е ключова в биографията му.

По спомени на сина му Драган (рог. 1941 г., Кърджали) Димитър Др. Тъпков се числи към македонската чета на Григор Хаджикимов (1893-1965) в планината Огражден и участва в подготовката на покушението на сръбския ген. Михайло Ковачевич, командващ Брегалнишкия военен окръг. Загубила своя водач Тодор Александров, след 1924 г. ВМОРО държи на независимостта си и не желае никоя партия в България да си служи с нея за свои собствени цели. Решението за покушението на сърбина е предизвикано от действията му в пограничните райони (България – Югославия), където са преследвани комитски роднини⁵⁰. Войводата Хаджикимов възлага задача на Димитър да следи движението на Ковачевич от дома му в гр. Щип и обратно. За целта младият солунчанин – тогава едва 20 годишен – е трябвало да свали четническите грехи, с черен въглен му е било натрито лицето, за да прилича на циганин въглищар. Заедно с друг четник, който го налагал по гърба, са обикаляли около къщата на сърбина, преструвайки се на спореци въглищари и наблюдавайки обстановката, часовете на влизане и излизане от дома на генерала. Димитър си изпълнява възложената задача и се завръща в четата в планината Огражден, където служи година и половина.

Междувременно на 5.10.1927 г. става убийството на сръбския генерал в гр. Щип. Екзекуторите са Инократ Развиговор, Илия Лилинков, Благой Кралев,

⁵⁰ Г. Марков, *Покушения, насилие и политика в България 1878-1947*. София, Военно издателство, 2003, с. 230-231.

които залагат живота си, а редица младежи са арестувани и изтезавани. 1927 г. е година от управлението на Демократическия Сговор и по-точно на македонца Андрей Ляпчев, предприел мерки за подобряване положението на българите във Вардарска Македония, „со кротче, со благо“... Това е и времето на опити на Великата ложа на България да загърби миналото и да гради добросъседски контакти с Великата ложа на югославските масони, които са убедени в зловредното действие на пограничните чети и насърчават генационализцията на българското в Югославия.

За тези събития, натоварени с патриотични емоции по границите, свидетелстват и няколко запазени снимки от четничеството. (фиг. 14) Сред тях са подарени от Александрина Иванова („революционерка“, 1895-1913), от Н. Василев от с. Календра, Серско, масови снимки на четата от Огражден (1926), Кратовската, Чернопеева (1903) и др. В личните посвещения (1926-1927) до Димитър Др. Тъпков се изтъква бойното другарство между четниците в „прекарания задружен живот за свободна и независима Македония“.

Като че ли вражески куршум е дебнел Димитър не веднъж: още в ученическа униформа е сбъркан за офицер и прострелян в гърдите от привърженик на Съглашението и куршумът си остава в тялото му до края на живота; по време пък на едно сражение на четата Хаджикимов е ранен в коляното. За това свидетелства и едно негово писмо, в което се описва реакцията и страданието на обичния му чичо Кирил Тъпков. (вж. № 34)

„Скитането“ из България намира израз и в т.нар. анексирани територии на България. Дългоочакваният час да се отзове във Вардарска Македония и в родната Битоля се осъществява след април 1941 г., когато там се настанява българско управление. Димитър Др. Тъпков отива в Прилеп, после работи в Битоля като областен специалист по тютюна до момента, в който усеща настъпването на съветските войски и се завръща обратно на територията на България. Произходът, дейността и работата му в Македония изглеждат опасни

и вражески в очите на комунистическата власт след 9 септември 1944 г. Оцеляването на семейството му е тежко или казано с други думи, това е същият симптом като при чичо му Кирил Тъпков: преселник от Македония с българско самосъзнание и власт в България се сработват трудно, макар и при различни политически конюнктури. Все пак, като се има пред вид забележимо нечовешките мерки на „народната власт“, несравними с предишния период и идентични с тези във Вардарска Македония, трябва да отчетем, че късметът на Димитър му е проработил и доживява 67 годишна възраст.

Из семейните нрави и практики

Премълчани моменти след 9 септември 1944 г. ще намерим във всяка биография на членовете на фамилията Тъпкови: например, споменаване на родното място на бащата и майката на кандидатстващ българин за гръцка виза – едно изискване с валидност до падането на визовия режим за страните членски на Евросъюза (2001). Изучени и образовани „по френски“ през 1950-1960 години е равносилно на „врагове на народа“. Франкофонската традиция обаче се запазва за следващите поколения и до днес.

В солунската мултикултурна среда Тъпковските актьори знаят и използват няколко езика освен българския и френския: гръцки, турски, италиански, както и езика на солунските евреи (ладино). Според спомените от детството на Димитър К. Тъпков (1929-2011) тетките си разменяли реплики на италиански в домашна среда. По-горе пък беше споменато за първородното дете на Димитър К. Тъпков (1842-1899) – Елена – която настига на празненство в италианското консулство в Солун и това се оказва фатално за нейния живот. Предполага се, че тогава общуването е било също на италиански. Братята Драган и Кирил завършват висше образование в Италия, галеч преди да отплават с морски офицери за Бари през зловещата юнска нощ на 1913 г. От една страна, това е домашният език, поет от търговските комуникации в града, многочислените италианци и

от друга - обучението във френските колежи. Колкото до „еврейския“ (ладино), съдейки по паметта на Василка Тъпкова (1924-2018) баща ѝ Кирил закупил изгодно на софийския женски пазар една ученическа чанта (вер. през 1930-те години) в резултат от пазарлък с местен евреин, разменяйки реплики на „неговия“ език.

Тези контакти не пречат на „особените“ им нрави, изявени най-вече от страна на женския пол. С Олга Христова – образована по руски в Одеса и съпруга на Драган Тъпков (1883-1951) – се свързва една реплика, която ни подсказва за начина, по който се поддържа едно семейство: „На мажот нозете ќе му миеш и вогата ќе им пиеш!“

Според записаното в семейния архив на Драган Тъпков (род. 1941 г.), Василка или Васка (1865-1950) била много хубава като млада, и мъжествена. Вероятно баща ѝ е бил имотен или търговец. Може и това да е било причина Димитър К. Тъпков (1842-1899) да се ориентира към такава жена, след като е бил останал вдовец и с малко момиченце. Васка не искала да се омъжва, била само на 17 години, когато специално майка ѝ я принудила да сключи брак. На следващия ден след бракосъчетанието баща ѝ отишъл да си я иска обратно, молил се на колене и плакал. Привързаността обаче между баща и дъщеря се изразява в това, че младата Васка оправяла сметките по дължниците му. За да привлече вниманието им удряла с чук по масата с гумите: „Да си платите парите!“ Към мъжкото ѝ поведение се прибавя фактът, че на главата си носела нещо като фес и си пускала дългата коса, без да я събира.

Не по-малко гръзка е Глория (Слава) Тъпкова, която остава мома до края на живота си. Както тя, така и сестра ѝ Христина, също неомъжена, са съдействали донякъде за отглеждането на бебето Василка, родена през 1924 г. в София от майка Донка и баща Кирил Тъпков. Тъй като майката е била гимназиална учителка по математика, образована в Брюксел, и след раждането на момичето е продължила да работи, налагало се е да оставя бебето на отглеждане в къщата, където са живеели всички заедно! Завръщайки се от училище намирала бебешки-

те пелени и грешки закачени на гръжката на вратата с цел да бъдат изпрани и изгладени. Както на млади години, така и на стари, македонската свекърва с кеф си свидала цигари, пиела си кафето по ориенталски и авторитетно раздавала заповеди. Затова и „който си има дѣца, ке си ги чува!“...

Наред с това същата Василка (1865-1950) строго следяла за поведението на всички гости, посещаващи софийската им къща по повод имен ден. В онези години православните празнуват именните си дни без специално да канят свои близки. Така, на Антонов ден старата приятелка от детството на Донка – Елисавета Белчева (Багряна) – ѝ гостува със свои съмишленици и приятели. Вероятно годината е 1925 или 1926, когато раздялата между Лиза (Багряна) и Иван Шанкарев, е вече факт. Артистичното и свободно гържане на прохождащата поетеса никак не се понавя на македонската свекърва, която издава заповед: занапред такива гости да не прекрочват прага на този дом!

Сблъсъкът между две различни категории от хора е очевиден. Още по-ярък е контрастът между модерната „друга“ интелектуалка и патриархалния, дори краен нрав, на ориенталката. Въпреки тези напрежения в човешките общувания, Донка и Лиза – образовани и различни по характер – запазиха до дълбоки старини (1980-те години) взаимно уважение. През 1980 г. Багряна ще напише посвещение на своя подарена книга: „На Донка за скъпото ни приятелство – дълго колкото живота ни – и с обич без сенки. Лиза (Елисавета Багряна)“⁵¹

Към домашните посетителки на „кафе“ или имен ден бих причислила не само приятелките от детството на Донка, но и македонските посетителки като Мина Шумлянска, дъщеря на учителите Захария и Юлиян Шумлянски⁵². Бъбрива и шумна, дори досадна, тя беше в течение на всички клюки измежду преселниците. Като цяло, темата „Македония“ имаше и сериозно научно присъствие в семей-

⁵¹ Е. Багряна, *Избрани преводи*. София, Народна култура, 1979.

⁵² Вземат дейно участие в образователното и освободително движение не само в Солун и Бутоля: https://www.solunbg.org/bg/solun-i-balgarite/pamet/lichnosti/314-choumlianska_zacharia.html - 15.09.2018.

ството на моите родители Йордан Заимов (1921-1987)⁵³ и Василка Търкова-Заимова (1924-2018), но за нея ще споделя другаде.

Глория Търкова е запомнена от учениците във френския колеж в София като строга и възискателна, владееща френския език дори по-добре от самите сестри французки. Затова и когато бях дете и се наложи да ме изпратят у нея да занеса подаръчета от нейни близки от Франция, още от вратата ме заговори на френски. Целта беше да разбере колко и какво зная. Нямаше повод да бъде разочарована. Подходът ѝ не ми бе харесал, пък и атмосферата в дома ѝ лъхаше на старо и консервативно. Впрочем, затвореното пространство на „македонските момичета“, които никога не бяха стъпвали у нас, си остана далечно и непознато за мене, защото в ранна възраст не разбирах нито тези нрави, нито що е това Солун? Този град свързвах единствено с обувките, които майка ми – тогава оформена по бащин почин като класик-византолог – бе донесла оттам през 1969 г. при първото си посещение в града⁵⁴. По-късно, самата тя споделяше, че тогавашните фигури на солунчанките били идентични с тези на нейните тетки: с опънати назад коси, леко приведени, не особено изтънчени. С течение на годините този тип постепенно изчезна в града, но за сметка на това остана нещо подобно, пак средиземноморско. Самата ми майка Василка, която имаше не само книжовни и изследователски наблюдения от южните съседи, но и практически, не веднъж е подчертавала съществуващите ориенталски нрави в Гърция – също като у нас, преди 9-ти септември! В същото време очертаваше своето

⁵³ Проф. Й. Заимов: завършва славянска филология в СУ (1943), специалист по индоевропейско и балканско езикознание, изследовател на средновековни кирилски и глаголки писмена; последовател в езикознанието на Ст. Младенов, Ст. Романски, Фастмер и др.; ученик по скулптора на Андрей Николов. Вж. и https://bg.wikipedia.org/wiki/Йордан_Заимов

⁵⁴ След колежа „Св. Йосиф“ Василка Търкова завършва класическа филология в СУ (1947) при Александър Балабанов, постъпва в Академията на науките, в чиито подразделения работи до сетния си дъх. Преподава в редица наши и чужди университети; извършва широка международна дейност в областта на балканистиката: A. Miltenova, In Memoriam: Vassilka Tărkova – Zăïmova (1924-2019), *Études balkaniques*, 2018, 4, p. 740-746; *Eadem, Études balkaniques – Cahiers Pierre Belon*, 2017/1, N 22, p. 7-10.

„селфи“: гъста и плътна коса като конска (пра)българска опашка и тъмночервеният оттенък на лицето, носител на южняшка средиземноморска жилка.

През 2008 г. бяхме на егейски плаж със съпруга ми и малкия ми син Калин. Мястото е на около 100 км. южно от Солун по пътя за Атина. Сред многобройните туристи, макар и малко, се срещат и стари баби, които по южняшки си стоят пред къщите на приказка, та дори и на плаж се появяват. Зърнах една, чиято фигура напомняше тази на майка ми и казах на сина ми, че баба му е на плажа. Той се обърна и стресна, приликата беше очевидна!

Вместо заключение

Малките солунски истории на една фамилия се вписват в големия поток на балканските събития от края на XIX в. насетне: от провинциите на Османската империя, през Италия, централна Европа, Македония и България. Създадената в наши дни атмосфера даде възможност за изследване на родовите връзки и паметта на поколенията. Съществуващите граници от XX век и строгите режими отпаднаха заедно с авто-цензурата. Всяка една „микро“ история допълва и става част от мозайката на балканския човек. Възстановяването на Търпковата история идва да ни покаже как се изгражда „своего“ национално усещане и неговото отстояване съобразно политическата конюнктура през различните периоди до началото на XXI в.

Библиография

- Божинoв, В.** *Българската просвета в Македония и Одринска Тракия, 1878-1913.* София, БАН, 1982.
- Венкова, Ст.** *Музиката на католическата църква от източен обряд в България.* София, Католическа Апостолическа Екзархия, 2010.
- Генчев, Н.** *Франция в българското духовно Възраждане.* София, 1979.
- Георгиев, В. Трифонов, Ст.** *Екзарх български Йосиф I. Писма и доклади. Нови документи.* София, Клуб 90, 1994.
- Елдъров, С.** *Униатството в съдбата на България.* София, 1994; Същият: Униати, В: *Общности и идентичности в България*, съст. и ред. А. Кръстева, София, 1998, с. 398-407; Същият: *Дневник на епископ Нил Изворов за пътуването му в Македония, 1877-1878, Известия на държавните архиви*, т.72, 1999, с. 226-252; Същият: *Католиците в България, 1878-1989.* София, 2002.
- Заимова, Р.** „Бяхме жертва на гърцизма“ или за емиграцията на една солунска фамилия, *Балкани (Миграциите и Балканите от Древността до наши дни)*, 2017, 2, с. 26-32.
- В-к Зорница**, бр. 35, 1892.
- Каравас, С.** Приказката на Пинелопи Делта и тайните на македонската борба, В: *Първа радост е за мене... Емоционалното съдържание на българската национална идентичност, исторически корени и съвременни измерения*, съст. Н. Аретов, ред. Н. Данова, П. Бояджиева, Р. Заимова, София, „Кралица Маб“, 2012, с. 488-564.
- Китанов, В.** *Аспекти на политическите отношения на ВМРО с Турция, 1903-1914.* Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2009.
- Константинова, Ю.** *Българи и гърци в борба за османското наследство.* Изд. Фабер, 2014.
- Марков, Г.** *Покушения, насилие и политика в България 1878-1947.* София, Военно издателство, 2003.

- Недев, Н.** *Българското масонство*. София, Хермес, 2008.
- Патриарх Кирил**, *Принос към униатството в Македония след освободителната война, 1879-1895: доклади на френските консули в Солун*. София, Синодално изд., 1968.
- Райнов, Б.** Спомени от Солун (1881-1883), *Македонски преглед*, год. VII, кн. 1, 1931, с. 117-124.
- Сб. Солун**, изд. на възпитателите и възпитаниците от солунските български гимназии, София, 1934.
- Тъпкова, В. Заимова, Р.** За един български учител в Лерин през 70-те години на миналия век, *Известия на държавните архиви*, 70, 1998, с. 331-349. = *Македонски преглед*, год. XXV, 2002, № 3, с. 115-130.
- Същите: Историята на една учителска фамилия в Македония, В: *Гласовете ви чувам. Личностите на гимназията и България. 130 години от основаването на солунската българска мъжка гимназия*, Доклади и съобщения от Национална научна конференция (29-30.04.2010), Благоевград, Фабер, 2011, с. 420-431.
- Тъпкова-Заимова, В. Генова, А.** Френските училища в България и католическата духовна култура (втората половина на 19–20 в.), В: *Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България*, София, Геалибрис, 1992, с. 295-304.
- Anastassiadou, M.** *Salonique au XIXe siècle. Regards sur les gens ordinaires*. Istanbul, Les Editions ISIS, 2016.
- Anastassiadou, M.** *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des Réformes*. Leiden-New York-Köln, Brill, 1997.
- Busser, E.** Les examens en France de la IIIe à la Ve République, *Tangente Education*, Avril 2009, N 8.
- Catalogue des maisons et du personnel de la congrégation de la mission 1921*. Paris, 95, rue de Sèvres, 1921.

- La Civiltà cattolica*, vol. 11 della serie decimaquarta. Roma, 1891.
- Corcket, P.** *Les lazaristes et les filles de la charité au Proche-Orient, 1783-1983*. Beyrouth, Maison des lazaristes, 1983.
- D'Amico, N.** *Storia della formazione professionale in Italia. Dall'uomo da lavoro al lavoro per l'uomo*. Milano, Fr. Angeli, 2015.
- Écho d'Orient*, 1913, t. 16, p. 240 sq.
- Histoire de la Mission lazariste de Macédoine (1839-1939) par Arthur Droulez C. M.** Texte publié par les soins de Raïa Zaïmova. Istanbul, Les Editions ISIS, 2018. 268 p. (Cahiers du Bosphore XCVIII).
- La France au dehors. Les missions catholiques françaises au XIXe siècle** sous la direction du Père J.-B. Piolet, S. J. avec la collaboration de toutes les Sociétés de Missions. t. 1. Introduction par E. Lamy. Missions d'Orient. Paris, Armand Colin, 1900-1903.
- Les missions catholiques**, Bulletin hebdomadaire de l'Œuvre de la propagation de la foi (Laverrière, Stanislas, abbé) t. 4, n 122, 6.10.1871; t. 11, n 534, 20.08.1879, p. 413; t. 20, n 970, 1888, p. 591; t. 46, 1914, n 2326, p. 52-53
- Roche F. et B. Pigniau**, *Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995*. Paris, La Documentation française, 1995, p. 30 sq.
- Tăpkova-Zaïmova, V.** Les écoles catholiques françaises en Bulgarie. Problème de politique balkanique et de tolérance religieuse, *Bulletin de l'AIESEE*, N 26-27, Bucarest, 1996-1997, p. 209-216 ; Eadem, Sur la mode de Paris après 1919, *Études balkaniques*, N 3-4, 2006, p. 89-91.
- Témoignages lazaristes sur la guerre balkanique**, réunis et publiés par Rinaldo Marmara. Istanbul, Les éditions ISIS, 2011, p. 104. (Les Cahiers du Bosphore LIX)
- Vrignon, A.** *Les missions catholiques en Turquie d'Europe (des années 1840 à 1914)*. Master 2, Université de Nantes, UFR d'histoire, histoire de l'art et archéologie, 2006-2007.
- Zaïmova, R.** *Aux sources de l'histoire balkanique et l'impact francophone*. Istanbul, Les Editions ISIS, 2012. (Analecta Isisiana CXVIII)

Καρτάλης, Αντ. Γ. *Η Ιταλική πολιτική εν Αλβανία και τοις Βαλκανίοις*, Εν Αθήναις: Καλλιτεχνικόν τυπογραφείον του «Εμπρός», 1914.

Τομανάς, Κ. *Δρόμοι και γειτονιές της Θεσσαλονίκης*. Νησίδες, 1997.

Φιλιππούσης, Μ. – Μ. Παππάς, *Καθολικά σχολεία στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 2010 (Analecta Historica 3)

Архивохранилища

Църковно-историческу и архивен институт, Екзархијска архива, София
Централен државен архив (ЦДА), София
Archives de la Congrégation de la Mission, dite lazariste (Archives historiques de Paris),
Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine, Grèce
Archives du ministère des affaires étrangères, Relations culturelles 1945-1959, sous-série
1948-1959 Bulgarie

Уеб сајтове

<https://www.solunbg.org/bg/>
<http://www.makedonskatribuna.com/MASONSTVO.pdf>
<http://macedonia-history.blogspot.com/2006/11/1944.html>
<http://journalldunarchiviste.fr/2014/03/10/les-archives-des-missions-lazaristes-dans-le-nord-de-la-grece/>
Ματθαίος Φιλιππούσης – Μιχαήλ Παππάς, *Καθολικά σχολεία στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 2010 (Analecta Historica 3)
Θεσσαλονικέων πόλις, 2012, N 18 – отзив за каталога на Спирос Лазаригис, За манастира в Зејтинлика: https://issuu.com/lazaristes/do cs/zeitenlink_katalogos /24.01.2017/ – публикувана снимката на надгробният кръст на Димитър К. Търков преди да бъде отделен край стената на католическото гробище в Солун.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ДОКУМЕНТИ ОТ СЕМЕЙНИТЕ АРХИВИ НА ФАМИЛИЯ ТЪПКОВИ

ПИСМА И БЕЛЕЖКИ НА ДИМИТЪР КОНСТАНТИНОВ ТЪПКОВ (1842-1899)¹

1. Подписана молба от Димитър Константинов Тъпков за постъпване на работа към строително дружество на мост в Солун ², 19.10.1897 г.; 2 стр. ръкопис, френски текст

*Monsieur le Directeur
de la Société de construction du port
Salonique*

Monsieur le Directeur,

Le soussigné prend la liberté de [...] la présente une demande d'admission comme employé dans sa compagnie de la construction du port, pour y recevoir des fonctions en rapport avec ses capacités. Né à Jénidjé-Vardar il a été précédemment professeur au séminaire

¹ Погребан е в Зејтинлика. Католическото гробище „Св. Вукентий“ в Солун е отворено между 1860 и 1867 г. близо до ул. „Ланкада“ в Зејтинлика. Преди това е имало католическо гробище в източната част на града извън портата „Каламария“. В него ставали погребенията до 1860 г., а по-късно гробовете от там били пренесени в Зејтинлика. Католическото гробище на Зејтинлика е подгържано и до днес.

² Построяването на солунското пристанище е голяма степен дело на Едмон Бармисол (1841-1916), проектът под наименование *Société ottomane de Construction du Port de Salonique* е скрепен с двустранен договор, подписан в Цариград на 8/20 юли 1896 г., вж.: М. Anastassiadou, *Salonique 1830-1912, Une ville ottomane à l'âge des Réformes*. Brill, Leiden-New York-Köln, 1997, p. 143-148 ; Barjot, D. Les entreprises françaises de travaux publics à la conquête des Balkans (milieu du XIXe siècle – 1914), *Études balkaniques* (Sofia), 2-3, 2001, p. 40.

Catholique Bulgare, puis destitué à cause d'économie voulue. Il se charge d'accepter toute espèce d'emploi que vous jugerez de bon à lui indiquer et promet de remplir tous ses devoirs consciencieusement.

Dans l'espoir, Monsieur le Directeur, que sa requête sera accueillie favorablement, il est prêt à donner tous les renseignements qu'on jugera à propos de lui demander, et avec son plus profond respect il est votre tout dévoué et très humble serviteur.

D. Tapkoff

Salonique (chez les R.P. Lazaristes de Zeitenlik)³, le 19.10/bre 1897

2. Завещание на Димитър Тъпков, първа страница маш. текст. Общо 6 стр. ръкопис и 2 стр. чернова.⁴

*Завещателно за подир смъртта си
До фамилията ми и до рождбите ми*

*Казва една от Божиите заповеди:
Почитай родителите си, ако щеш да поживееш дълговременно
и да ти бъде добро на земята.*

Който, прочие, пристъпи тази Божия заповед, то той от Бога на небето, ще бъде люто прокълнат, а на земята от бащата, и няма никакво през живота си на този свят добро да види, само с проклетията си, като Каин скитник ще бъде, и няма никакъв дар в нищо да има. Тъй и съпругата, която на бащата била от реброто му взета, и се нарекла жена – другар, и била сътрудник през целия земен живот на трудовете му, и с благословения си брак, упражнявала взаимно съпружеския живот, повече от неприятности отколкото в наслаждения, каквото е за всинца светът създаден, поради стария първороден грях на двамата наши прадеди Адам и

³ Μονή Λαζαριστῶν (Moni Lazariston) е гръцкото наименование на манастира на лазаристите, днес общински културен център.

⁴ Българският правопис е осъвременен.

Ева, и в съпружеството си, тя с другаря си рожба – челяд произвели, дължи като под мъжа си от Бога още в бракосъчетанието на венчилото си чрез молитвите божии и благословиите неговии излеени чрез свещеник в дома или църквата, подложил да бъде покорница на мъжовите заповеди или неговата воля, да съхрани...– уважава волята му и строго изпълнява поръчбите му, друго яче, в друг случай, тя ще има и пак Божий гняв и проклетии, наравно с като непокорна, към бащината челяд, и с тези петна в нищото на живота си в този целий свят да се наслаждава, да бъде лишена от всяко благо и право, че защото по едно и друго, що може на света наслаждение телесно да бъде, да разпали и напусне, остави другата си съпружеска рожба на Провидението, та разбули всичко указано и уредено мъжко и му заличи имането, с което тя прокара съпружеската част от живота си. Прочее, моята споредба, която е, както по-доле следва, ако се не изпълни, както от децата ми, колко се касае до тях, тъй и от съпруга ми, от жена ми, проклятията и Божий гняв да носят във всичко въвн от моята воля направено, от мене никакви прошки нито да се даде, и с това заеманите проклятия пред Бога на този свят, ще бъде тъжител, на този мъчител, ...

При изтълкуванието ми, тялото ми да турят в черно, добре приковано и направено носилка (ковчег), облечено в новите си грехи – риза, нова на бяла гушалка, редингот с панталон, черен и бял елек, и обуца [...] черни от мукама, със съдоле гъон от мукама [...], чорапи черни и ръкавици бели на ръцете, и главата ми без фес, голо да оставят мъртвото ми тяло, в шествието си, дедото владика, когото още на живота си с молби съм предизвикал, да покоибре, ако тук се не намери, в Кукуш с телеграма, той да ми го погребви, и то в Пенкиний гроб⁵ моето тяло да турите, а нейзите образки пак в гроба до ковчега ми да турите, както ви обравам.

⁵ Първородното му дете Елена, род. на 8 декември 1878 г. от първия му брак умира на 7 юни 1897 г. Предполага се, че Пенка е второто ѝ кръщелно име. Повечето от членовете на фамилия Тъпкови имат по две лични имена. Тук са отразени така както са изписани в съответните документи.

След всичко това, още клетвата ми е, и то най-тежка, да уважавате много тате, и [...] католическо си вероизповедание, всичко до гроб, тъй и от [...] на единоверците си свещенско мисионери, сестри, и владици наши Българи или пастири ни, да са не отлячите никогаши, а требвате в всякой случай при тяхната помощ и милост. Всякога да си бъдете (ви проклинали) в същото място – у Зейтинлика – в което живелище – къща ви посочат – дадат; Все и на всичко благодарни да бъдете.

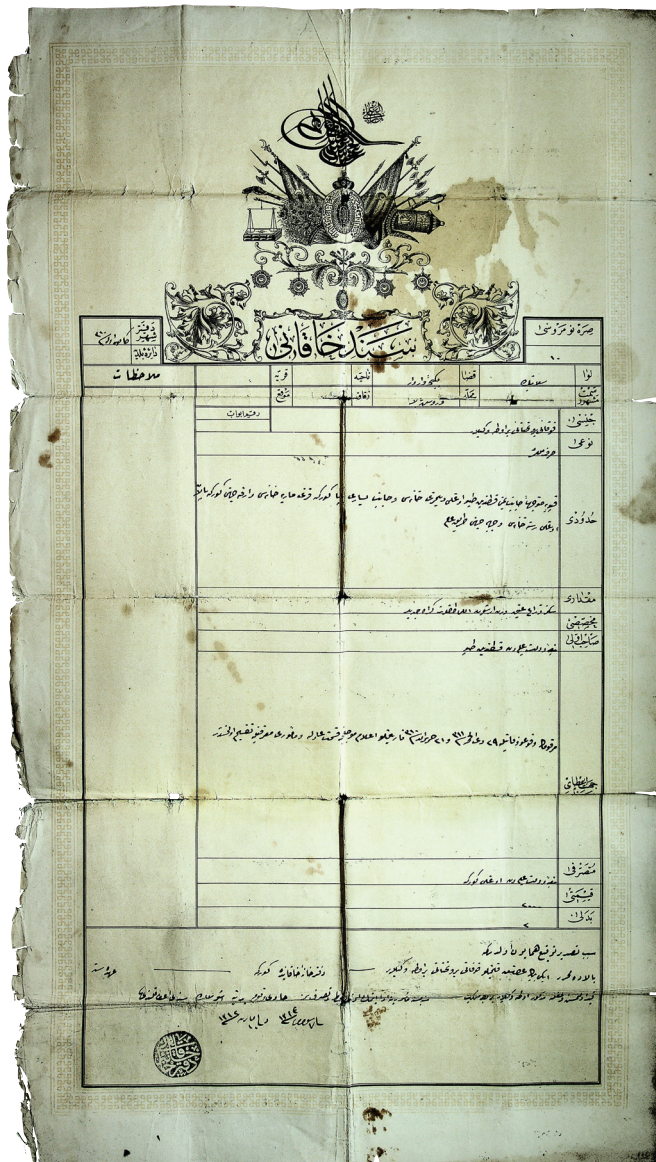
Гробът ми, по време, да поправите, претежка клетва обравам ви, от тухли с [...], разбира се, а на тухлите вълн, ребрата им, подмазани с [...], а самите в черевон багрило (боя мътено-червена), направено да бъде, за да се види гроба добре построен (скроен), а посред него един клон от Зокум (цвете) да ми посадите, под главата кръст хубав и големичък от бял мермер [мрамор], у средата на когото, издълбана дупка да има, в която със стъкло (джам) портрета ми на сам фотографиран що е, да го поместите, както на всички други гробове има. За всичко това коритото с бъчвата ще продадете, за да го направите; и ако не достичка, може и кюлюми [килими] да продадете, ако обичате бащата, та и мъж ви повече от нея – без друго, на всяко събрание, що е да ми се опее в черква с блюд бил или свеци, или на гроба, кога трябва, да ми инобравите; и за душата ми, щото можете, и кога можете, Ви клетва пак обравам, да дадете, тъй на брат ми, ако от [...], за борча си, нещо има непокитено, за душата ми, можете да му го дадете.

Колкото се касае до надписа на кръста ми, по френски, ето Ви на отделно Вместо книга, текста оставим ви и написвам го, и тъй [...], когато кръста ми и гробът мой:

Ci-Gît Mr Tapkoff et Hélène, sa fille morte à 18 ans; le 7 Juin 1897 ; le papa à 55 ans décédé le 14 Juin 1899 ⁶

⁶ Датите и годината на смъртта на Димитър К. Тъпков е написана от някой от наследниците.

2а. Тапия за собственост, текст османо-турски, изд. 22 март 1896 г.⁷:

⁷ Превод от османо-турски Маргарита Добрева.

Тапия за собственост на Георги, син на Костадин Тъпо [Тъпков], притежател на стая и килер на горен и долен етаж (в къща). Тя се намира в махала Варош на Йенидже Вардар, санджак Солун.

Размери: 4,59 кв.м.

Граници: от дясно къщата на Димитър, син на Костадин Тъпо [Тъпков]; от ляво къщата на Мария, дъщеря на Ана Георги; отзад Ристо [Христо], син на лъжлив Георги; отпред път.

Предишен собственик: Костадин Тъпо [Тъпков]. Причина за смяна на собственика: кончината на Костадин на 3 юли 1894 г. и разделянето на наследството му.

Стойност на имота 2000 гроша. Данък 2 гроша.

ДОКУМЕНТИ ОТ И ЗА ДРАГАН ДИМИТРИЕВ ТЪПКОВ (1883-1951)

3. Българска Екзархия

Свидетелство за свето кръщение № 28

В [Христов ден], на 7 януари от месеца хиляда и осемстотин и осемдесета година⁸ роди се в град Прилеп, у Битолска Епархия от православни родители Димитър Тъпков и законната му съпруга Васка Мирчева отроче от мъжки пол, което се кръсти днес от долуподписаният свещеник поп Димитър Бечка [?]/ в прихода на църквата Св. Благовещение⁹ и се именува в светото кръщение Драган Тъпков и възприе от свещената купел от Ничо Биолчев.

За уверение се дава настоящето свидетелство.

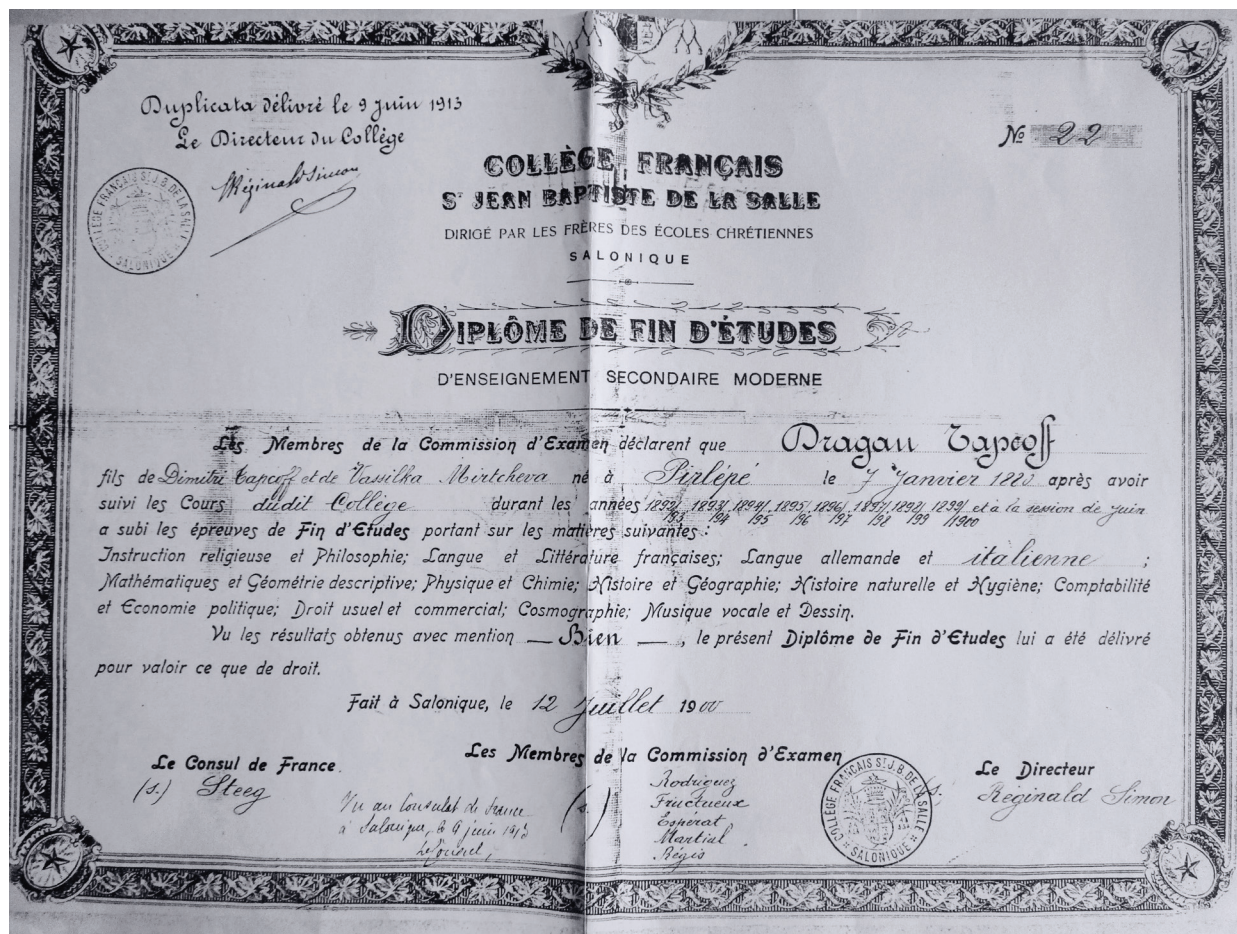
Януари 7, 1880 год.

Св. Поп Костадинов

⁸ В изданието документ от Българската екзархия за свето кръщение ясно се чете датата на раждане 7 януари 1880 г. В други документи е посочена дата 6 януари 1883 г. На некролога му е уточнена датата по „нов“ стил – 19.01.1883 г.

⁹ Църквата е била енорийска.

4. Диплом на Драган Д. Тъпков за завършено средно образование във френския колеж на „Братя на християнските училища“ в Солун, 1900 г.¹⁰:

¹⁰ Прави впечатление, че Драган и Кирил завършват един след друг – през 1900 и 1901 г. Успехът на Кирил е по-висок от този на брат му, а дубликат от дипломите им са издадени през юни - юли 1913 г., т.е. непосредствено преди и след бягството им от Солун.

Duplicata délivré le 9 juin 1913

Le Directeur du Collège

(s.) Reginald Simon

Collège français “St Jean Baptiste de La Salle” dirigé par les Frères des Écoles chrétiennes¹¹

Salonique

Diplôme de fin d'Études

D'enseignement secondaire moderne

Les Membres de la Commission d'Examen déclarent que Dragan Tapcoff, fils de Dimitri Tapcoff et de Vassilka Mirtcheva, né à Pirlépé [Prilèpe] le 7 Janvier 1880 après avoir suivi les cours dudit collège durant les années 1892/3, 1893/4, 1894/5, 1895/6, 1896/7, 1897/8, 1898/9, 1899/1900 et à la session de juin a subi les épreuves de FIN d'ÉTUDES portant sur les matières suivantes : Instruction religieuse, et Philosophie ; Langue et Littérature françaises ; Langue allemande et italienne ; Mathématique et Géométrie descriptive ; Physique et Chimie ; Histoire et Géographie ; Histoire naturelle et Hygiène ; Comptabilité et Économie politique ; Droit usuel et commercial ; Cosmographie ; Musique vocale et Dessin.

Vu les résultats obtenus avec mention BIEN, le présent DIPLOME DE FIN d'ÉTUDES lui a été délivré pour valoir ce que de droit.

¹¹ Този колеж в Солун продължава дейността си и в наши дни. През 2008 г. тържествено е отбелязана неговата 120 годишнина, на която освен официални представители на православната и католическите общности в Гърция, присъстват и възпитаници на същия орден от софийския колеж в Лозенец, чиято дейност е прекратена от българските власти през 1948 г.

Fait à Salonique, le 12 Juillet 1900.

Le consul de France

Les Membres de la Commission d'Examen

Le Directeur

(s.) Steeg

(s.) Rodriguez

(s.) Reginald Simon

Fructueux

Espérat

Martial

Régis

Regno d'Italia

R. Istituto di Belle Arti in Napoli

Noi Professore Achille d'Orsi Presidente

Attestiamo che il Signor Dragan Tapcoff figlio di Dimitri e di Vassilka Mirtcheva nato nell'anno 1880 del mese gennaio a Pirlépé Provincia di Monastir (Impero Ottomano) ha compiuto il 1°, 2°, 3° e 4° anno della Scuola di Disegno.

Visto il risultato degli Esami sostenuti con lode il due 2 febbraio 1904 in disegno di ornato e di figura architettura geometria descrittiva e teoria delle ombre prospettiva, storia di belle arti e modellato; ulasciamo allo Stesso il presente DIPLOMA affinché possa giovare per tutti gli effetti legali.

Dato dal R. Istituto di Belle-Arti addi 3 agosto 1904

Registrato fol. 32 Num.243.

Il Segretario

Il Presidente

(f.) Filippo De Falco

(f.) A. d'Orsi

⁴⁶ Копие на горната Диплома на Драган Д. Тъпков от Института за изящни изкуства за завършен четиригодишен курс по дизайн, издадена в Неапол, 3 август 1904. Заверка от османските власти (1914?) и заверка „вярно с оригинала“ от легацията на Италия в София (9.09.1915)

4^b Копие от Диплом на Драган Д. Тъпков за преподавател по архитектурен дизайн, издадена от Висшия съвет за древни и изящни изкуства при м-во на образованието, Рим, 9 март 1915. В горната част: описан печат на италианската държава; заверка от българското м-во на външните работи и на изповеданията. В долна част и в лявото поле: заверка „Вярно с оригинала“ от италианската легация в София, печат и марка, 9.09.1915 г.:

Il Ministro della Pubblica Istruzione

Veduta la domanda ed i titoli presentati dal Signor Dragan Tapcoff;

Visto il parere favorevole del Consiglio Superiore per le antichità e le belle arti sulla domanda predetta ;

Decreta :

Al Sig^r Dragan Tapcoff, di Dimitri, nato a Pirlépé, provincia di Monastir in Macedonia, è conferito in virtù di titoli

Il DIPLOMA di Professore di Disegno Architettonico

Roma, 9 marzo 1915

Il Ministro

(f.) P. Grippio

5. Биографични данни за Драган Димитриеф Тъпков и списък на картините му, 2 маш. стр. Първи вариант

Драган Димитриеф Тъпков (роген на 6.01.1883 г. в гр. Прилеп, починал на 31.01.1951 г. в гр. София) е син на учител – униат. Първоначалното си образование получил в Солун в училището на Сен-Лазаристите ¹², а средното – в колежа на същия орден.¹³ Бил е една година български учител в Серес, след което е заминал за

¹² За мисията на лазаристите вж. *Histoire de la Mission lazarisite de Macédoine (1839-1939) par Arthur Droulez C. M.* Texte publié par les soins de Raïa Zaïmova. Istanbul, Les Editions ISIS, 2018. 268 p. (Cahiers du Bosphore XCVIII); *Écho d'Orient*, t. 16, 1913, p. 240-241; M. Anastassiadou, *Salonique 1830-1912*. p. 49-50, 68-69.

¹³ Реално Драган Д. Тъпков завършва колежа „Жан-Батист дьо Ла Сал“ в Солун, основан през 1888 г.

Италия. Завършва архитектура в Неапол, а след това живопис в Рим (1904 или 1905 г.) След завършване на образованието си е бил една година екзархийски учител в Битолската мъжка гимназия. Оженва се през 1906 г. Следващата година е учител в Скопската гимназия, а от 1908 г. е учител по рисуване в българската девическа гимназия в Солун. След злополучната междусъюзническа война е осъден на смърт от гърците. Заедно с брат си Кирил се укриват в подземията на католическия колеж, директорът влиза във връзка с коменданта на пристигнал в Солунското пристанище кораб и урежда бягството на двамата братя.¹⁴ Преоблечени като италиански морски офицери, преструвайки се на пияни, те благополучно се прехвърлят на кораба. Пристигат във Венеция. Тук е престоял известно време, след това е заминал за България.

Обявяването на Европейската война го заварва като учител в самоковската гимназия „Константин Фотинов“. По време на войната е бил преден етапен комендант, а по-късно е прехвърлен в щаба на армия в района Ксанти – Окчилар. След демобилизацията бива назначен за директор на българската търговска гимназия в Цариград. По-късно, след напускането на Цариград е работил в тютюневи фирми.

Владеел е шест езика: френски, италиански, гръцки, испански, турски и еврейски. Рисувал е в Битоля, Скопие, Солун (главно тук), Цариград, Дедеагач, Самоков. Сюжети: от Алхамбра в Испания, Велес и Света гора на Халкидика. Картините му след двете войни са разпродадени на чужденци, предимно представители на тютюневи фирми като голяма част от тях са изнесени.¹⁵ Едно голямо платно (близо половин стена), представляващо погребението на Исус Христос, е било във Велешката митрополия (няма сведения къде е сега). Част от картините – тези, за които си спомня синът му: „Събиране трева в устието на Вардар“, „Испанка“ (голям портрет), „Овце и овчари в дъжд – вечер“, „Портрет на стар български духовник“, „Стадо крави на паши“, „Пейзаж около село Оптичери“, „Край реката Черна Би-

¹⁴ Бягството от Солун става през юни 1913 г., т.е. това е времето на Междусъюзническата война.

¹⁵ Има се пред вид Балканските войни и Първата световна.

толска“, „Надяващи се“, „Изглед над Дедеагач“, „Самоковски гроб с прогнил гървен кръст на загинал четник“, „Крепителката – надеждата“.

У сина му Димитър Др. Тъпков са запазени следните картини: „Самотна къща вечер пред буря“ (първата му студентска картина), малки картини от Солунския залив и скалите на Карабунар, а също и няколко незавършени: „Златният рог“, „Бурно море край Карабунар“.

6. Биографични данни за Драган Д. Тъпков. 2 маш. стр. Втори вариант

Роден е в гр. Прилеп на 6.01.1883 г. Годината на раждането, мисля не е точна. Показана е в кръщелното, или в дубликата, не зная по какви причини, с 2-3 години по-ранна или обратното – по-късна, но може и да е точна.

Отрасъл е в Солун. Още като дете е знаел освен майчиния си език и италиански, и еврейски, научени от децата, с които е играел, като матерни.¹⁶ Знаел и доста френски. Във френското училище е учил в забавачница и в основния курс. Завършил е френския колеж в Солун „Сен Лазар“. Останал е сирак, без баща, на около 14-15 години. След завършване на колежа е учителствал една година в българското училище в гр. Серес. От това едногодишно учителстване спестява малко пари и заминава за Италия да следва висше образование. Понеже спестените му пари са били много малко и могли да стигнат само за известно време, роднината Хаджи Диниш от Енидже Вардар му предоставил наема от един дюкян. Сестрите и братята му са останали да живеят в Зейтенлъка при крайна оскъдица. След разоряването на баща му, майка му останала вдовица, отхранила ги е като гледала деца на богати хора.

Следването му е било съпътствано с голема мизерия и лишения. Турският консул (в Неапол или в Рим, не помня) сегиз-тогиз го е подкрепял с някоя лира като даровит и трудолюбив беден турски поданик.

След завършване на Архитектура, отива в Рим, който го е привличал силно със своите паметници и записва художество в Академията, която следва и завършва.

¹⁶ Съдейки по дипломата му от френския колеж, италианският е изучаван в средния курс.

Тук следването е било още по-трудно. Докато в Неапол е могъл да прекарва често пъти с една шапка варени кестени на ден, които се продавали на нищожна цена по улиците или с няколко шепи топли макарони продавани от амбулантни продавачи из бедните квартали, тук не е било така. В Рим се запознава и сприятелява с черногореца Почек, който също е следвал Академията. Бил е значително по-възрастен и нещо като вечен студент. Почек е бил личен стипендиант на кралица Елена¹⁷, с която като деца са играели заедно в Цетина. Имал свободен достъп в двореца, където ходел като у дома. Почек се привързал към баща ми и трогнат от мизерията и упоритостта му често, под най-различна форма, му е помагал и го е спасявал от неизбежен глад. Междувременно баща ми е намирал и по некая работа като правене на гравюри, върху които е работел нощем, защото през деня е бил в Академията. Подметките му били винаги скъсани, а обувките му отгоре с множество крпки.

Въстанието от 1902 год.¹⁸ го заварва там. Искал е веднага да замине за Македония и да се присъедини към въстаналия народ, но нямал нито пукнат грош за път.

Баща ми като художник. Завършва художество в Рим

Картини:

Къщичката край водата – студентска работа (у мене)

Солунският залив със скалите на Карабурно. На дъска (у мене)

Около Кара Бурно в буря. Недовършена (у мене)

Изглед над Дедеагач. 1905 г. (у мене)

Златният рог. Недовършена (у мене)

Везувий. Недовършена (у мене)

Циганин бере тръст в блатата край Вардар (у Аля)¹⁹

¹⁷ Елена Савойска (1873-1952), черногорска принцеса, омъжена за италианския крал Виктор Емануил III; майка на пет деца, сред които Джована (Йоанна) Савойска (1907-2000) – съпруга на българския цар Борис III.

¹⁸ Вероятно става дума за Горно-Джумайското последвано от Илинденско-преображенското въстание, организирано от ВМОРО, 1903 г.

¹⁹ Аля или Аличка е галеното име на Калинка, сестра на Димитър Др. Тъпков, автор на биографията на своя баща.

Неаполитанският залив (Продадена неизвестно на кого)

Сваляне на Христос от кръста. Много голямо платно. Почти една стена (Откупена от Велешката митрополия, навярно и сега се намира там)

Късна мрачна есен. Ръми дъжд. Стадо овце се движи по кален път придружаващо от двама овчари. Голяма дълбочина. Като се гледа картината чувства се мокротата, която пронизва. Много голямо платно (Купена от богат чужденец, търговец на тютюн, около 1922 г.)

Крави на паша. Пейзаж край Самоков под Шишманец (Купена неизвестно от кого в периода 1921-1922 г.)

Испанка. Портрет с пурпурно червена роза в смолисто черните ѝ коси (Купена от Игбал, директор на фирмата „Кязим Емин“, Тракийски лист, около 1922 г., изнесена вън от България)

Пейзаж край с. Оптичари, Битолско. Подарена на френския художник Бодуен, който от своя страна подарява своята картина със същия сюжет на баща ми (Последната е у мене)

Двор с колонади в Алхамбра. (Купена от чужд тютюнотърговец, който бе купил дворец край Виена. Картината е там. Продадена е през 1922-1923 г.)

Кърпачът от Гренада (Откупена от една фирма, не си спомням коя, дирекцията ѝ бе тогава в Хамбург. Къде е сега картината, не зная)

Неаполитански рибари. (Купена от майор Ален – англичанин, сега е някъде в Англия)

Синовно преклонение при бащиния гроб. Гурбетчия, който е работил в Америка, за да спечели и създаде на баща си щастлив живот, се завръща след 25 години и намира запустелия гроб на баща си. (Купена също от майор Ален, 1918 г. Картината е също в Англия)

Неаполитански деца. Бедни деца в най-бедният квартал на Неапол, потискаща мизерия, но свежа в безгрижното щастие на децата. (Купена, мисля, от канцлера на френската легация Жирарди, около 1928 г. Изнесена във Франция, ако не се лъжа)

По-голямата част от картините бяха окачени в гостната, която бе разкошна за онова време. Една по една изчезнаха. Тези които имам, изобщо не са окачвани.

Архитектурни проекти и строежи:

1. *Българската митрополия в Битоля. Планове*
2. *Вилата в „Бялата вода“ на Витоша*
3. *Къщата на Тодор Палавранов*

(Друго не си спомням)

Статии: Александър Стамболийски. Статия на френски в сп. La Bulgarie (Този брой със статията го имам в библиотеката) Други статии не си спомням, но зная, че има писани също на френски.²⁰

7. Документ за членство на Драган Д. Тъпков (1883-1951) в масонската ложа „Солунска звезда“, издаден от Висш съвет на румънските масони, 6 март 1912 г., за чин майстор масон. Текст румънски и английски²¹:

TO ALL MAS * of the UNIVERSE*

We, the undersigned Gr * Mast* * of the Orders in Roumania, Make acquainted that our D* * Br* * Dragan Tapkoff born at 7 January 1880 at Perlpe [Prilep] is Memb* * of the R* * L* * Steaua Salonicului of the East of Salonik under our auspices and has the degr. of Master Masons.*

An in order this to be known, we delivered him the present Diploma wich [which] we sign, recommending him as a worthy – Brothers to all the Masons of the Univ * and begging all our brothers to recognise [recognize] and protect him, as we wile [will] do to all those ony [any] invoking our assistance.*

²⁰ *La Bulgarie* е приемник на *L'Écho de Bulgarie* (първият гържавен вестник у нас), излиза от 1 юни 1923 до 30 декември 1935. Известна част от статиите в тези седмични издания не са подписани или са подписани с инициали, затова идентифицирането на авторите им не винаги е възможно.

²¹ Тук приложен само английският текст.

*Given, and stamped in this Grand Lodye [Lodge] on the 1 day of the month of Nisan²²
in the year of the T*

** * L * * 009 , the 6 day at the month March 1912 A * * D * **

*Ma * * Secret * ** Погпис: не се чете

8. Втори документ от същата масонска организация, 29 юли 1912 г. за принц Rose Croix 18.

9. Пощенска картичка от Драган Д. Тънков (1883-1951) до съпругата му Олга в Солун, 1913; осъвременен правопис:

À École française des Sœurs

Pour Mme Tarcoff

(Quartier Franc)

Salonique

Grèce

Зеймуютъ [Земун] 7/X 913 г.

Мила Олге,

Най-после след сума мъчения и изтезавания благополучно пристигнахме на Сърбско Австрийската граница в тъй наречения град Зеймуютъ или Землинъ, който се намира точно срещу Белград на Австрийска територия, но понеже минаването чрез Сърбия не е много сигурно за българи, то решихме и то по съветите на Българското Агенство в Рим да отпътуваме оттука по Дунава до Сомовитъ и оттам с железницата до София. Така че утре, ще бъдем в София и оттам чакай писмо и новости.

Понеже оттук за Солун няма италианска поща писмата ми ще ги пращам чрез Австрийската поща на следния адрес²³: А. Таркофф

²² Месецът е първият от еврейския календар, свързва се със създаването на света.

²³ Съдейки по гръцкия печат, картичката е получена само за три гена в Солун.

Ferma in posta [Fermoposta, т.е. го поускване]

В долната част на картичката е написан следният текст:

На всеки два или три гена Благой²⁴ да ходи в пощата и да търси писма на Австрийската поща на адреса А. Таркофф, Ferma in posta.

Поздрави на всички в къщи: Драган...(не се чете)

10. Временен уволнителен лист, издаден от Щаба на действащата българска армия (София): военният чиновник Драган Димитров²⁵ Тъпков (причислен към набор 1900 г.) се демобилизира и уволнява от 1 юни 1919 г. Печат и подписи (не се чете): началник на В.П. секция от Ген. щаб и пом. Началник, чиновник

10а. Лична карта със снимка на Драган Димитров Тъпков, роден на 5 януари 1880 г. в Прилеп, живущ в София, по народност българин, източноправославен, женен. Издадена от 8^{ми} Столичен полиц. Участък, 14. 06. 1940.

10б. Членска карта на Драган Димитриеви Тъпков в Съюз на пенсионерите, 26.12.1947 г.

**ПИСМА, СПОМЕНИ, БЕЛЕЖКИ НА КИРИЛ ДИМИТРИЕВ ТЪПКОВ
(1885–1941)**

11. Кръщелно свидетелство, оригинал и препис

Софийска митрополия

Кръщелно свидетелство № 256

²⁴ По-малкият му брат Благой Д. Тъпков.

²⁵ В гражданските документи бащиното име Димитриеви (повлияно от гръцки) се заменя често с Димитров.

Дава се настоящето на Кирил Димитриев Тъпков, българин, православен из гр. Солун в удостоверение на това, че той, според махленското свидетелство подписано от Н. Ценев, М. Балабанов и Д. Николов, жители из гр. София, на които подписите са заверени от Софийското общинско управление с № 27343 от 17 юний 1915 год., роден на 11 ден, месец май А.С. хиляда осемстотин и осемдесет и трета (1883)²⁶ от православни родители Димитър Тъпков из гр. Солун и законната му съпруга Василка К. Мирчева из същия град.

На 24-ти же ден от същия месец и година той е кръстен по восточно православно в църквата „Св. Димитър“²⁷ в Солун от благовейнаго свещеника Ив. Маджаров Христов при възприемничеството на [Пара] К. Мирчева из същия град.

Гр. София, 17 юний 1915 год.

За Соф. Митрополит,

+ Левкийски Епископ Варлаам (печат на софийски митрополит)

²⁶ Годината на раждане е спорна. Вероятно през 1883 г. е роден брат му Драган, а Кирил се ражда две години по-късно.

²⁷ Църквата „Св. Димитър“ е била екзархийска, т.е. на българската православна общност в града. Изгоря при пожара през август 1917 г.

12. Диплом за завършен френски колеж в Солун, 1901.

Duplicata délivré le 8 juin 1913

Le Directeur du Collège

(s.) Reginald Simon

Collège français “St Jean Baptiste de La Salle” dirigé par les Frères des Écoles chrétiennes

Salonique

Diplôme de fin d'Études

D'enseignement secondaire moderne

Les Membres de la Commission d'Examen déclarent que Cyrille Dimitrieff Tapcoff, fils de Dimitri Tapcoff et de Vassilka Mirtcheva, né à Salonique le 11 mai 1883 après avoir suivi les cours dudit collège et ceux des Lazaristes²⁸ durant les années 1893/4, 1894/5, 1895/6, 1896/7, 1897/8, 1898/9, 1899/1900, 1900/1901, à la session de juin a subi les épreuves de FIN d'ÉTUDES portant sur les matières suivantes : Instruction religieuse et Philosophie ; Langue et Littérature françaises ; Langue allemande et italienne ; Mathématique et Géométrie descriptive ; Physique et Chimie ; Histoire et Géographie ; Histoire naturelle et Hygiène ; Comptabilité et Economie politique ; Droit usuel et commercial ; Cosmographie ; Musique vocale et Dessin.

Vu les résultats obtenus avec mention TRÈS BIEN, le présent DIPLÔME DE FIN d'ÉTUDES lui a été délivré pour valoir ce que de droit.

²⁸ Прави впечатление, че за разлика от брат си, Кирил завършва едновременно средно образование в колежа на „Братя на християнските училища“ и на лазаристите. Реално това са годините, в които в рамките на колежа съществува и безплатно училище (енорийско) за католици, ръководено от лазаристи.

Fait à Salonique, le 10 Juillet 1901.

Le consul de France

(s.) Steeg

Les Membres de la Commission d'Examen

(s.) J.Olivier C.Augustin

Le Directeur

(s.) Reginald Simon

E. Martial J. Fructueux

P. Rodriguez L. Maxime

13. Пасаван (Passavant) на Кирил Тъпков от консулството на Османската империя в Неапол (Италия), 26.IX./9.10. 1913 за пътуване до Цариград. Френски и османски текст. На гърба: печат от румънската полиция за влизане в страната, гара Варчиорова 9.10.1913 и унгарски печат от Оршо̀ва, 22.10.1913 г.²⁹ :

²⁹ При завръщане от Италия, братята Драган и Кирил Тъпкови изминават пътя по Дунава от Земун (7.10.1913) през Оршо̀ва до Сомовит в България, откъдето се насочват към София. В посочените в документа дати има привидно разминаване поради факта, че Румъния приема едва през 1918 г. григорианския календар. Не всяка гържавна администрация е посочвала датите и по двата календара.

<u>Signalement</u>	<u>Passavant valable pour rentrer en Turquie</u> (N.G. 654 ; N.S. 160)
âgé de 30 ans	
taille moyenne	Au nom de Sa Majesté Impériale le Sultan
cheveux} noirs	Nous, Consul General de Turquie à
sourcils} noirs	Naples prions les officiers civils et mili-
yeux} noirs	itaires chargés de maintenir l'ordre pu-
front} réguliers	blic dans le vilayet de Constantinople
nez} „ „ „	de laisser librement passer Ciril Dimi-
bouche} „ „ „	tri Tapkoff, né à Salonique et de lui don-
barbe rasée	ner aide et protection en cas de besoin
menton ovale	se rendant à Constantinople.
teint brun	
signes particuliers –	Le présent passavant est valable pour
signature ou cachet du porteur (не се чете)	ce seul voyage et ne peut servir pour
art. du tarif, droit perçu Gratis	voyager à l'étranger ou dans un autre
	vilayet que celui désigné. Délivré à
	Naples, le 26 septembre/9 octobre 1913.
	Le Consul General
	Le chancelier
	(погнус не се чете и печат на
	консулството)

14. Вedomост за заплатите на Кирил Димитриев, учител при Битолската гимназия за месец III, IV, V, VI, VII, VIII 1913 год. /.../ Чиста сума лева 929,75. /.../ Подпис [К. Тъпков]
Получих горната сума [същият подпис]
София, 14.X.1913 г. [ръкописно със същия почерк]³⁰

15. Ръкописна бележка от Кирил Тъпков – идентифицирана според неговия почерк – написана вероятно през 1913 г. съобщава за платен годишен абонамент за сп. „Учител“ и за одринското сп. „Знание“.³¹ Печат на мъжката класическа гимназия в Битоля, основана през 1896 г.

16. Пътен билет (Passavant) № 35 на Кирил Тъпков от българската легация в Рим³² за едно отиване до България, Рим 27.IX./10.X. 1913 г. Печат на легацията и подпис на секретаря Д-р К. М. Сарафов. На гърба: същите печати като на пасавана от Неаполското консулство на Османската империя. Бълг. и френски текст.

³⁰ Документът показва, че веднага след пристигането си в София, е получил заплатите си от Битолската мъжка класическа гимназия за 6 месеца, където е бил „наставник на пансиона“ и „класен наставник на VII клас“. По всяка вероятност това е станало в Екзархийската делегация в София.

³¹ „Знание“ излиза само в пет броя от септември 1911 г. до януари 1912 г. в печатницата на отците Възкресенци в Одрин. Съдържанието му се отнася до образованието в екзархийските училища в османските провинции. Т.нар. отомански българи имат свои учебници и програми, както и свои проблеми, идентичност, различни от тези в българската държава. „Нашата страна“ е не друга, а самата Турция, където културната задруга на отоманските българи и учители споделя на страниците на списанието стремежите си към образование на личността съобразно развоя на модерните общества. По думите на редактора му Д. Нашев „Личността има реална стойност само в обществото и само в и чрез него може да изпълни своето нравствено предназначение, а именно творение на културните богатства.“ (кн. 1, 1911, с. 3-8)

³² В българския текст Кирил е посочен като „родом от София“ (?), а във френския не е посочено месторождението му.

17. Разписка за международен пощенски запис от Централна поща, София 10.IV.1916 г. за изпратени 100 лв. от Tar koff go Salonique.³³

18. *Българско дружество ЧЕРВЕН КРЪСТ в София, стр. № 72, София 16 юли 1917*
Временна разписка

Получено в касата на Централното управление на българско дружество Червен кръст от Кирил Димитриев Тъпков, войник при Разходния интендантски магазин на XI Македонска дивизия лева 50 (петдесет) за издирване [...] на майка му Василка Д. Тъпкова и сестрите му Христина и Славка³⁴ останали в Солун още преди войната.

Печат на Червения кръст и подпис (не се чете)

19. Телеграма № 4240 подадена и приета в София, дата не се чете

Г-ну Димитър Тъпков, разходния интендантски магазин 11 див.: Женевския червен кръст телеграфира, че според получените сведения от французките власти Василка Попова³⁵ и двете ѝ дъщери Христина и Глория, живущи Солун, улица Касандра 104 са живи и здрави 10502/н. Председател Червен кръст Гешов

20. Квитанции с анкетка на масонска ложа „Заря“ за платен членски внос на Кирил Тъпков:

*1. R.E.A.A. G * * Loge de France; Ш * * С * * П * * О * * R * * L * * “Zarya” B.*
*Ложа на Франц * * П * * Л * * „ЗАРЯ“ № 463*

³³ По всяка вероятност това са изпратени пари до семейството му в Солун. Следващият документ от м. юли 1917 г. пък свидетелства за загубени следи на роднините в Солун, живущи на ул. Касандру 104.

³⁴ Глория е понякога назовавана с преведено име като Слава или Славка.

³⁵ Предполага се, че името Попова е погрешно отразено, поради факта, че е телеграма. Агресирането ѝ до Димитър Тъпков също е погрешно като се има пред вид предходния документ, с който Кирил плаща такса на българския Червен кръст за издирване на роднините му в Солун в несигурни военни времена.

Квитация – *Quittance N 9, le 2.IV.1918. Fr.*.* бр.*.** Кирил Димитриеу³⁶

/.../ чл. Внос за I, II, III, IV 1918 – 36 лв.

Секр..* Trés.*.** (погнус не се чете)

2. *III.*.* С.*.* П.*.* О.*.* Сметка за задължения на др.*.* бр.*.** Димитров
Кирил на 17 Юни 1919г.

П.Л. № 1 София, /.../ чл. Внос за цялата 1917 г. - 36 лв., първо полугодие 1919 – 18 лв.

Бр..* Съкров.*.* : Б. Койчев* (погнус)

21. Писмо № 18121 от Главно интендантство, Аджутантска секция, София, 3.VI.1919 г. до Кирил Димитриеу, с което се съобщава назначаването му за преводач – книжоводител в Ликвидационното отделение при Главното интендантство, чиновник V клас, 4200 лв. годишна заплата. Печат на ведомството и погнус (не се чете)

22. Лична карта на Кирил Димитриеу Тъпков, сътрудник на сп. „Обществена обнова“, за национална политика, литература, 26. VII.1919 г. Подгнус: К. Сагаев (гл. рег.)³⁷

23.Ръкописна бележка от Кирил Тъпков, 1 стр.:

Résumé de mes conversations avec Mr de Roover³⁸ sur l'application de la Convention entre la Grèce et la Bulgarie relative à l'émigration réciproque du 22 Nov. 1919 (Резюме на

³⁶ За членството му в масонска ложа в Солун, където под № 292 е споменат като Кирил Димитров, вж. публикувания списък от Главно управление на Архивите при МС, 2003: <http://macedonia-history.blogspot.com/2006/11/1944.html> ; брат му Драган фигурира като Драган Тъпков и Драган Тръпков, № 912 и № 913.

³⁷ Списанието излиза от септ. 1919 до септ. 1920 г. в София. В рекламите за нови книги и списания фигурира основателно и сп. *France – Bulgarie*.

³⁸ Marcel de Roover е един от двамата делегати на Обществото на народите (ОН) в Смесената българо-гръцка комисия по доброволна размяна на населението. От 1920 г. той е председател на комисията на ротационен принцип, сменящ се на 6 месеца с другия представител на ОН. De Roover е белгиец и през 1926 г. е заменен в комисията с швейцарец по настояване на гръцката страна, която го обвинява, че проявява пристрастие към българските изселници.

моите разговори с г-н Рувър за прилагане на Конвенцията между Гърция и България отнасящата се до взаимната емиграция, 22 ноември 1919 г.):

-Exposé de ses projets qui entraînent des dépenses pour le [côté] grec et bulgare.

-Ma réponse : La CI [Commission Interalliée] n'y sera sans doute pas opposée à priori, si ces dépenses restent modestes. Mais il faudrait : 1. qu'elle ait toutes garanties possibles que le [côté grec et bulgare] s'efforce de récupérer les sommes dont il est assuré à faire l'avance, au moment où il revendra les terrains (arrangements pour contraindre le plus possible les Bulgares rapatriés de Grèce à reprendre les terrains des Grecs qui rentrent de Bulgarie en Grèce, etc.) ; 2. qu'en tout cas l'amortissement des titres délivrés en paiement / vu le [côté grec et bulgare] ne se fasse pas dans un délai plus court que celui qui est prévu pour l'amortissement de la dette de Réparation de la Bulgarie.

-Faut-il saisir chaque délégué de l'affaire, en la lui exposant en détail ? Le service financier en est saisi, à la connaissance des 3 délégués. Cela me paraît suffisant. Deux éventualités sont à prévoir : 1. ou bien la CI ne révisera pas le budget en détail, auquel cas elle n'a guère à intervenir dans le détail des projets relatifs à la Convention d'émigration réciproque ; ou bien la CI le révisera en détail, auquel cas je suis au courant de l'affaire et pourrai la lui exposer.

-Adresse de Mr de Roover ci-jointe.

*Au cas où sa présence ici serait utile, lui envoyer un télégramme à titre officiel à Athènes.
« Présence utile à Sofia »*

Дата и пoгнyс с гpyг пoчepк: 13 février 1922, A. Lebel³⁹

³⁹ Началник на Финансовите служби при Междусъюзническата комисия.

24. Карта за самоличност на български и френски от Междусъюзническата комисия в България (по репарациите) със снимка на Кирил Тъпков, София, 6.IV.1922:

Главният Секретариат на Междусъюзническата комисия в България (по репарациите) удостоверява, че приносителят на настоящата Господин Кирил Димитриеви Тъпков, на възраст 36 години, живуи в София, ул. Цар Шишман 25, заема длъжността Секретар – Драгоман при същата комисия.

Отличителни черти: ръст среден; коса черна, лице продълговато; очи кафяви; мустаци подстригани; брада обръсната

Печат на комисията *Commission Interalliée de Bulgarie, Secrétariat général* и погнус на *Chef du Secrétariat général : Stanislas Patek* ⁴⁰

25. *Carte d'identité valable du 1 janvier 1921 au 31 décembre 1921 ; Le Directeur :* (погнус не се чете) и печат на списанието

Revue française

Nom : Dimitrieff

France – Bulgarie ⁴¹

Prénoms : Cyrille

Pour développer les relations franco-bulgares *Profession : Rédacteur Administrateur de la Revue*

Rue Legay et rue Clémentine

Né le 11 mai 1885

Sofia

à Salonique

⁴⁰ Станислав Патеки (1866-1944), полски правист и дипломат, министър на външните работи на Полша (1919-1920), участва в подписването на Ньойския договор.

⁴¹ Списанието излиза в София между 1919 и 1922 г., списвано от французина от еврейски произход Абел Соал (основател и директор) и Кирил Тъпков (редактор и уредник). Целта е да се възобновят приятелските връзки между България и Франция след Първата световна война. Публикуваните материали са най-вече икономически и по-малко политически. Вж. за него: V. Tapkova-Zaïmova, *Sur la mode de Paris après 1919, Études balkaniques*, 2006, N 3-4, p. 89-93.

Domicilié : Sofia, rue Tzar Chichman 25

Signalement (същите като по-горе)

Préfet [de la police]: Gildireff и печат на Préfecture de police Sofia

26. Писмо от Държавна търговска гимназия „Димитър Х. Василев“, Свищов (24.III.1921) до Кирил Димитриеви за абонамент на сп. *France – Bulgarie* за 1920 г.

27. Кореспондентски билет за свободен вход в Народното събрание: Г-н Кирил Димитриеви Търков, чиновник при междусъюзническата комисия е свободен да посещава кореспондентската ложа. София, 5.VI.1923 г. На гърба: XX Обикновено Народно събрание, Първа януарска сесия, 1923, № 75.

Началник на канцеларията: подпис (не се чете)

28. Гръцко-българска Емиграционна Подкомисия в България Дело № 1295

Разписка за депозирана декларация за изселване № 001118

Гръцко-българска Емиграционна Подкомисия в България удостоверява с настоящето, че {~~емигрант от гръцка раса~~

{бежанец от българска раса

Г-н Кирил Димитриеви, живущ в София, ул. цар Шишман 25, депозира днес, 27 юли 1923 г. една редовна Декларация за изселване, която биде регистрирана под № 167.

Вследствие на това, гореозначеното лице се ползва с всички права, признати на кандидатите – емигранти, и специално с правото да продава своите недвижими имоти в своята родна страна независимо от запрещенията от общ характер, кои-

то би могло да пречат на това (чл. чл. 15, 28 и 29 на Правилника за взаимното и доброволно изселване на гръцките и български малцинства.)

София, 28 юли 1923 г.

Печат на *Commission d'émigration gréco-bulgare*

Подписи: секретар (не се чете) и за Председател [Т.Сураков]

29. Свидетелство за съдимост, изд. от министерство на Правосъдието, отг. углавно, № 3564, София, 6.VIII.1923 г.:

Министерството на Правосъдието удостоверява, че от справката, направена с най-голямо внимание в Централното бюро за съдимостта по класираните в него бюлетини, се оказва, че Кирил Димитриеви от гр. Солун, 39 годишен, син на Димитър Тънков и Василка К. Мирчева, жива, сега живущ в гр. София, по занятие секретар – драгоман в междусъюзническата комисия, не е осъждан.

Настоящето ще му послужи за снабдяване с паспорт.

Печат на министерството и подпис на началник на отделението (не се чете)

30. Част от пътен лист на Кирил Димитриеви Тънков, 1923 г.

Feuille de route pour émigrant ou émigré

Sous-commission d'Émigration Gréco-Bulgare en Grèce

Dossier N T 1295

Feuille de route pour émigrant ou émigrée N 119

La Sous-commission d'Émigration Greco-Bulgare en Bulgarie prie les autorités civiles et militaires des pays respectifs d'accorder libre passage et de prêter aide et protection

{à l'émigrant de race grecque

[снимката скъсана]

{à l'émigré de race bulgare

Signalement :

*Mr. Kyrille Dimitrieff, Secrétaire – Interprète de la
Commission Interalliée*

Originaire de Salonique

Age : 37 ans

Domicilié à Sofia

Taille : moyenne

qui se rend de Sofia

Yeux : bruns

à Salonique

Cheveux : châains

par voie de Nich – Ghevghéli

Barbe : rasée

Accompagné de -

Objet du voyage : Règlement de ses affaires

Signes particuliers

Valable pour {l'aller seulement

-

{ l'aller et retour, celui-ci devant s'accomplir avant le 15 octobre 1923

Par voie de mer (Burgas – Varna)

La présente feuille de route tient lieu de passeport pour le voyage qui y est indiqué.

Fait à Sofia [...]

Sceau de la sous-commission

Le sous-secrétaire: S. Todoroff (signature)

На гърба на Пътния лист: транзитна виза за Кралството на сърби, хървати и словенци, изд. в посолството на Кралството в София, печат и дата 24.VIII. 1923 г.; печат с виза за три дни от Обществената безопасност, за Гърция и обратно, София, 30.08.1923 г.; гръцки печат от солунското пристанище /.../ 09. 1923 г.; печат от полицейски паспортен пристан, Варна, 21.IX.1923 г., текст: Свободен да замине за София, 26.IX.1923, подпис не се чете, печат от Варненско гарнизонно управление. Допълнителна бележка от Бюро за чужденци при общ. Безопасност, Варна с текст: разрешено да остане във Варна до 27.IX.1923 г.⁴²

⁴² По това време Кирил Тъпков е все още емигрант в България. Удължаването на престоя му във Варна (до 27.IX.23 г.) съвпада с пристигането през турска територия на майка му Василка и сестрите му Глория и Христина, прекосили гръцко-турската граница на 25 септември 1923 г.

31. *Българска Екзархия*

Свидетелство за венчание № 18, Вр. 3682

Епархия Софийска

В 21 (двадесет и първи) ден на месеца октомври от хилядо деветстотин двадесет и трета (1923) лето, венча се Кирил Д. Тъпков из гр. Солун на възраст 38 год. на първо венчило с Донка Ст. Бошинакова из гр. София на възраст 31 год. на първо венчило, при свещенодействието на долуподписания свещеник Прб Петър Ив. [Петрунов] служащ в църквата Св. Вм Георги Победоносец и свидетелството на кума Петко Младенов из гр. София.

За уверение дава се настоящето свидетелство, потвърдено с надлежния печат и подпис.

Енорийски свещеник: Прб Петър Ив. [Петрунов]

**ПИСМА, СПОМЕНИ, БЕЛЕЖКИ НА ДИМИТЪР ДРАГАНОВ ТЪПКОВ
(1907-1974)**

32. Биографични данни за Димитър Др. Тъпков, по данни на сина му Драган Д. Тъпков (род. 1941 г.)

Живял в Солун до края на балканската война; изпитвал ненавист към чужденци, специално към гърците. Едва пет годишен (есента на 1912 г.) е трябвало да пълзи покрай стените в стаите на къщата им, заради т.нар. Вартоломеева ноц; наблюдавал със сълзи на очи да минават български войници, други да се бият с гърците; тогава 30 хилядна войска от критяни [изпратени от гръцките власти] отвеждала по двама души. Спасил се с майка си Олга, която била предрешена като каджна, и сестра си Аля [Калинка]; една гъркиня ги поела, били скрити до комина в къщата ѝ; напуснали Солун с кораб, тогава баща му Драган и чичо му Кирил били в неизвестност, а чичо му Благой затворен в Бязкуле (Бялата кула). Отзовават се

В Дедеагач, по пътя им имало силна буря. Един приятел ги съзира и им купува билет за София. Там, майка му търсела работа и случайността я среща на софийския пазар с баща му Драган, който бил току-що завърнал се от Италия като морски офицер. Смятали го за загинал. Малкият Димитър, едва шест годишен, заминава в Самоков, където баща му е назначен за учител, а той влиза в първи клас. През 1915 г. научават за започналата война, баща му Драган е изпратен на фронта и взима със себе си и сина си. Тогава учебните занятия не вървели, но той знаел вече да чете и пише и реално бил в обсега на войната, при Удово Валандово⁴³. При една инспекция на дивизия детето е открито и отведено заедно с баща си, при Крива паланка ⁴⁴ и после в София.

33. Кратка автобиография на Димитър Драганов Тъпков, 2 маш. стр., прегадена в „Родопа“ на 2.03. 1966.

Именувам се Димитър Драганов Тъпков. Роден съм в гр. Битоля на 25 юни 1907 г. от родители Драган Д. Тъпков и Олга Христова и двамата учители, сега покойници. Детството си съм прекарал в постоянно скитане от град в град, поради честото преместване на баща ми. През 1913 г. като бежанци идваме в България от гр. Солун, където баща ми е учителствал. Първоначалното си образование започнах в гр. Самоков и го завърших в София. Средното си образование започнах в Цариград, където баща ми беше учител в българското училище и където завърших V клас. След това бях записан в средното земеделско у-ще „Образцов чифлик“ край гр. Русе. Тук за първи път учих и работих пчеларство. През 1923 г. бях изключен и се преместих в средното земеделско у-ще в гр. Кюстендил. През пролетта на 1924 г. с разрешение на директора си купих една тръвна, която прехвърлих в разборен [кошер]. До края на лятото кошерите ми станаха три и бяха настанени в парка на училището.

⁴³ Селището е разположено на левия бряг на река Вардар (днес Република Северна Македония), на ж.п. линията Скопие – Солун. Една от важните акции на ВМОРО срещу сърбите датира от март 1915 г.

⁴⁴ Североизточна част на Република Северна Македония.

От тази година започна моето самостоятелно пчеларство, което без прекъсване продължава 42 години до днес. На следващата 1925 г. бях изключен и от това у-ще, записах се в средното лозаро-винарско у-ще в гр. Плевен. През есента на същата година, поради обявяването на голямата стачка, бях посочен на полицията от тогавашния директор Драган Нешев (баджанак на ген. Нерезов)⁴⁵ за анархо-комунист и организатор на стачката⁴⁶. Вследствие на това, бях арестуван и изключен от училището. По-късно, след големи усилия, бях приет отново и след загубване на една година, през 1927 г. завърших у-щето с отличие⁴⁷.

След завършване на средното си образование постъпих в околийското агрономство в гр. Кула, но през есента се върнах в София, където се записах студент в Агрономо-лесовъдния факултет на Софийския държавен университет. През същата година, като студент вече, записах паралелно и автомобилното вечерно у-ще на инж. Гюндурев, което завърших успешно като шофьор – професионалист. Студентството си прекъсвах на няколко пъти за година – две и завърших висшето си образование по земеделие през 1936 г., вместо през 1931 г.

В едно от тези прекъсвания се отдавам на земеделие във Варненско, където с няколко другари, мои съученици, по наше искане, биваме оземлени като завършили земеделско у-ще, създадохме първото трудово кооперативно земеделско стопанство. Но поради формални причини и по искане на тогавашния варненски народен представител Ради Василев, след едногодишно обработване, земята ни бе отнета. Като студент съм бил шофьор нощна смяна на пиацата пред хотел „България“ в София, а по-късно шофьор за проби и демонстрации на тогавашното представителство на „Пежо“.

⁴⁵ Генерал от пехотата Стефан Нерезов загива при атаката в „Св. Неделя“ на 16 април 1925 г. Известен е най-вече като началник на българското командване на Добруджанския и Македонския фронт по време на Първата световна война.

⁴⁶ Организираната стачка от Димитър Др. Тъпков е заради лошите условия в учебното заведение. Това е и причината директорът да го обвини в „анархо-комунизъм“.

⁴⁷ През 1927 г. Димитър Др. Тъпков участва в четата на Григор Хаджикимов и в подготовката на покушението на сръбския генерал М. Ковачевич. За събитията вж. Г. Марков, *Покушения, насилие и политика в България, 1978-1947*. София, Военно изд., 2003, с. 229-233.

След завършване на университета постъпвам първоначално стажант в Централен земеделски изпитателен институт – София и работя върху механизацията на селското стопанство, а след това в опитната станция по тютюна в с. Козарско (Пещерско), където специализирам по тютюна. След взимане на държавния изпит съм служил последователно в гр. Кърджали като общински агроном, като специалист по тютюните при окол. Агрономство, областен специалист по тютюна в Битоля, учител и директор на тютюневата гимназия в Пещера, от където бях преместен за специалист в Харманли, но не приех по семейни причини. След това отново бях учител в тютюневата гимназия в Пещера – до пролетта на 1945 г.⁴⁸ От 1945 до 1948 г. работя на частни начала с търговия на семена за износ и пчеларство. От март 1948 г.⁴⁹ постъпвам като управител на семеипроизводното стопанство в с. Боянци (Асеновградско) – до 1954 г., когато бях преместен с повишение във Велико Търново, но по семейни причини не приех. От 1958 г. съм при опитната база по царевицата, където работя и до този момент като агроном семеvъд (селекционер) с проф. Киряков, но щатната ми бройка е в Централния институт по царевицата в Кнежа.

През това време съм получил значителни похвали и награди... /изброени са/

Военната си служба съм изкарал като бях повикан на 75 дневно обучение в 1-и пехотен полк – София, 1939 г., след като бях откупен трудовак. Уволнен съм в чин редник.

Женен съм, съпругата ми е пенсионерка, беше преподавателка по математика в пловдивските гимназии. Имам две деца: син завършващ медицина и дъщеря завършила гимназия. Преди 9 септември 1944 г. не съм членувал в никакви политически организации. Не съм осъждан нито преди 9 септември, нито след това. След 9 септември членувам в ОФ, от 1949 г. Жител съм на гр. Пловдив от 1946 г.

⁴⁸ Уволнен от народната власт поради дейността си за/в Македония.

⁴⁹ Бачковският изгумен съдейства за назначаването му на работа.

34. Писмо от Димитър Драганов Тъпков до баща му Драган Д. Тъпков (1883-1951), предполагаема дата - ноември 1941 г., след смъртта на чичо му Кирил Д. Тъпков (София, 15.10.1941 г.). 4 л., съвременен правопис

Скъпи татко,

Когато се получи телеграмата за чичо Кирил – бях в Прилеп. При завръщането ми я дадоха; беше се изминало доста време. Известието ме порази силно. Не можех да повярвам, или не исках [...], но беше невероятно. Исках още веднага да пиша, както и на майка и стринка, но не можах – няхах сили за това. Предпочетох да почакам да мине малко време, да дойда на себе си. На майка се бавя още да пиша. Това значи наново да изживея всичко, а на нея безсмислено да разгарям раната. Може би ще си помислят, че съм безучастен, но в такива моменти самият аз съм безпомощен.

От тогава до сега, със състраданието, не ме напуска и споменът за него. Постоянно го виждам ту шегуващ се и жизнерадостен както беше преди, ту като сянка, какъвто го видях последния път, когато подкрепяйки го под ръка го разхождах из двора. Тогава като ме видя и се разплака. „Митко, Митко, чичко ти ке умре...“ бяха думите му, с които ме посрещна. Моите очи се напълниха, но правех върховни усилия върху себе си да бъда весел пред него, когато всъщност изпитвах една необятна жал – мъка притискаше гърдите ми, без да подозирам, че не след дълго ще текат сълзите ми от скръб по моя чичко. Макар вече и възрастен и с коса започнала да се прошарва, той си остана за мене „чичко“ – онзи добър чичко с чиято добрина, като малък, не рядко злоупотребявах. Никога няма да забравя когато ме носеше на ръце на калдъръма по солунските улици, когато по часове търпеливо лежеше да му разрошвам гъстата коса, уж му мия главата, търкайки го с кутия от кибрит вместо сапун. Спомням си ергенската му квартира, мисля на цар Шишман, с ниска ламаринена печка, върху която синьо [...] чайниче чай и закусвахме двамата, когато спях при него. Спомням си, по-късно малката му стаичка у Поликсения, където също съм спал. Спомням си когато бях у Палавръ-

кови при Стара майка, как почти всяка сутрин идваше да ме види, въпреки че по това време кварталът Х. Димитър беше далече от София и от Военното училище, където имаше часове. За да дойде при мене трябваше да мине през полето и блатата.

Спомням си когато ме раниха. Аз само нему открих истината. Когато чу едва ли не припадна. Дълго след туй бе така блед, че човек би казал – не от мене, а от него бе изтекла кръв.

Бедният мой чичко! Аз го обичах много, изпитвах нежна признателност и бях готов на много нещо за него, а никога не можех да дам израз на своите чувства. Но той знаеше, той чувстваше, че го обичам горещо, че живее в моето сърце чрез едно неразривно [...] чувство, което би загубило много от себе си, ако се изразяваше в думи. За мене той си беше и си остана добър чичо.

По-късно, винаги когато идвах в София, ходех да го видя. Тогава обикновено разговаряхме върху различни неща. Мене ми беше приятно да беседвам с него, защото беше умен. Но и тогава, разискващи върху сложни проблеми, вече като възрастни, аз въпреки външното равенство, някъде вътре в себе си, се чувствах все още онова малко момченце, което някога той водеше за ръка. Когато се шегувах тетките⁵⁰ и смеейки се го закачаха, че се губел пред мен, че бил „кусо петле“, аз се усмихвах не от друго, а от това, че ми идваше да кажа онова, което чувствах и което беше обратното на онуй, което се хвърляше на очи, а именно че аз се чувствах пак малко момченце, което иска да го хванат за ръка [...] ме е носил на ръце.

Обичам го, обичам го, бедний татко, този твой брат – моя чичко, въпреки че никога не манифестирах това. Но ти знаеши добре това и за туй толкова по-голяма е скръбта ми днес.

Пиша ти всичко това и все пак не вярвам. Все ми се струва, че като дойда в София, пак ще го видя, пак ще си приказваме и ще си се обичаме тихо, здраво и без думи, но уви, това вече никога няма да стане. Каква неумолима и жестока ис-

⁵⁰ Глория (Слава) и Христина Тъпкови, сестри.

тина! Колко човешка мъка и скръб има в нея! Нима сълзите биха ни помогнали? И все пак те текат в дълбока горест по милост с чувството, че една частица, жива частица от сърцето ти грубо и жестоко с болка откъсват.

Още един пресен гроб!... В ровката пръст на незнайната ми скръбна могила е забит кръст и на него навярно се чете: Кирил Димитриев Тъпков... роден... починал ... кратката история на човешкия живот – още един от нас си е отишъл...

Не, това не може да бъде, не мога да повярвам! И все пак скръбта се е допряла до нас. Чувствам го по сърцето си, чувствам как ми е стиснато [...] Чувството не лъже – знам истина е. Татко, тебе ти е мъчно, ти загуби брат си, мъчно е и на мене, аз загубих чичо си когото обичах така много, без да зная това.

Преди да се получи телеграмата Невена⁵¹ сънувала някакъв сън и ми каза, че ще ми се случи нещо лошо. Когато се върнах и донесох телеграмата, излезе истина – плаках. Когато ме видя да плача, не устоя, и тя заплака, но чичо си беше вече отишъл.

Когато татко, отидеш на гроба му и целунеш студения кръст, кажи му, че Митко, когото тъй обичах той, ще запази [...] той за мене не е мъртъв. Когато отидеш, запали и една свещ от мене, а аз оттук ще се моля за душата на моя добър чичо и за здравето и живота на останалите скъпи ми същества.

Прости ми и ти, скъпи татко, че с мъката си усилвам може би и твоята, но аз исках друго, исках да ти напиша ободрително писмо, обаче не успях – горестта ми надделя.

За нас какво да ти пиша? В този момент не съм способен на това. Ще го направя в друго писмо. Като си мисля за чичо и гледам Муцето ⁵², мисля си: недай Боже да се случи и с мене така. Какво ли го чака горкото.

Целувам мама и всички останали, а на теб десницата – твой син Митко

⁵¹ Съпругата на Димитър Др. Тъпков.

⁵² Става дума за сина му Драган, роден на 31.05.1941 г.

35. *Спомени* на Димитър Драганов Тъпков, роден през 1907 г. в Битоля, прекарал детството си в Солун (фрагмент, 5 маш. стр.)

Вместо предговор

Херцен в един от своите предговори на „Минало и размисъл“⁵³ казва: „За да напишеш спомените си, съвсем не е необходимо да бъдеш велик човек или много преживял авантюрист, прославен художник или гържавен деец. Напълно достатъчно е да бъдеш просто човек, който има какво да разкаже и който може и иска да стори това. Животът на един обикновен човек също може да представлява интерес – ала не по отношение на личността, а по отношение на страната и епохата в която тази личност е живяла...“

И ето, воден от тази концепция на Херцен, без да съм велик човек, прославен художник или гържавен деец, аз започвам за пиша спомените си – спомени за един живот протекъл през седемдесетте години на нашия век. Ако в тях се намери нещо занимателно, то това не ще да е моята личност, а тъкмо епохата и то описана в нейните незначителни ежедневия и факти, които историята не отбелязва, но които са дали дълбоко отражение в процеса на психологическото и нравствено изграждане на едно вече отмиращо поколение.

Детство

Най-ранните ми спомени датират от времето около 1911 година когато съм бил на четири-пет годишна възраст. Това бе през царуването на 34-тия султан Абдул Хамид II, известен под прозвището кървавият султан.⁵⁴

⁵³ Творбата на Александър Херцен излиза в три тома през 1965 г. в „Народна култура“. Предполага се, че българският автор на спомените е бил под влияние на прочетеното през 1970 години, когато на преклонна възраст е решил да напише нещо за себе си.

⁵⁴ Абдул Хамид II е султан от 31 август 1876 до 13 април 1909 г. Прозвището „кървавият“ се свързва с арменския геноцид. Негов наследник на султанския престол е Мехмед V (27.04.1909 – 3.06.1918).

Живеехме в Солун, където баща ми беше учител в Българската девическа гимназия.⁵⁵ И сега си го спомням с малка черна заострена брадичка и черни засукани нагоре къси мустаци, според тогавашната мода, изискан, елегантен, с „пресно ударен на калъп“ фес. В онова време в турската империя, не само мохамеданите, а всички поданици на султана – християни, евреи и др., обезателно носеха алени фесове върху главите си. Само селяните ходеха с ниски „капета или калпаци, в зависимост от националната си носия.

Добре си спомням къщата ни. Намираше се във високата хигиенична част на амфитеатрално разположения град в турска махала. И тук, както навсякъде в градовете в които живееше смесено население, турците заемаха високите квартали. Тя бе направо на улицата, двуетажна с железен балкон. От горния етаж се откриваше на юг към морето прекрасна гледка. На доле под нас се стелеше пъстрият четвърт милионен град, опиращ в залива чиито очертания някъде далеч се сливаха със синкавия хоризонт, а приоблачният Олимп се надвесваше над огледалните води.

Влизаше се направо от улицата през масивна орнаментирана врата в малко преддверие, от което, с няколко мраморни стъпала, се изкачваше до стъклена преграда (джамлък), който въвеждаше в салона. Последният представляваше почти квадратен коридор около който бяха наредени стаите и служеше за всекидневна. Дървеното стълбище, водещо за горния етаж, започваше също оттам. На срещуположния му край имаше широка остъклена врата, която извеждаше на просторна тераса, покрита с бели мраморни плочи и оградена с железни перила. От нея по широка, пак мраморна стълба, се слизаше в двора, а от него – в градината. Тогавашно в Солун мраморът беше широко използван строителен материал, може би по климатически причини, или може би поради това, че циментовите мозайки не са били в онова време още възприети в сградостроителството, а може би и поради по-голямото благосъстояние.

⁵⁵ Драган Димитриеви Тъпков (1883-1951)

Дворът бе отделен от градината с желязна ограда поставена върху каменен цокъл и поддържана от четвъртити тухлени колони. В последната растяха нарове, маслинови дървета, смокини и други овошки, а под тях буйна трева и бурени, защото нямаше кой да я обработва, и изцяло беше на мое разположение. Играейки в нея аз чувах всеки ден към четири-пет часа мюезининът от викалото на насреицната джамия да призовава правоверните на молитва, а на мен и баба ми известяваше, че е дошъл часът за следобедната ми закуска. Случваше се понякога, и то не рядко, да огладнея преди това определено време и да нямам търпение да дочакам провикването на мюезинина. В такъв случай се покачвах на една от колоните на оградата, слагах ръката си на ухото и започвах да имитирам провлеченото напевно викане на ходжата, като подобно на него, се въртях бавно към всички посоки. След това слизах и тичеешком отивах при баба ми, задъхано казвайки: „Майко, ходжата викаше.“ Това значеше: „Дай ми да ям!“ Кой знае колко са се смели на тази моя наивна хитрост. Важното е, тя сполучаваше и на часа заедно с усмивките, получавах хляб и сирене.

В един ъгъл на двора се намираше кубическа постройка изградена от пресовани лъскави тухли. Тя имаше плосък бетонен покрив с кръгъл отвор до който се достигаеше посредством неподвижно монтирана стълбичка. Това бе цистерната, в която при безводие се запасявахме с вода, а през лятото спускаха в нея дините за охлаждане. За почистването ѝ периодически идваха работници. Непознатите мустакати мъже, спускането им в цистерната с въжета, дрънкането на медните котли – изобищо цялата тази суетня около цистерната, която наричахме „щерна“, за мене беше не само много интересно, но едно събитие поради преживяванията и вълненията които изпитвах. Причина за тези преживявания беше ехото, което идваше от дъното на тази цистерна. Това физическо явление – отразяване на звука, не ми бе известно и аз мислех, че това са душите на зли турци, които ръмжат и викат за това, че тишината и покойт в скривалището им са нарушени.

Качвах се на цистерната и наведен над отвора с трепет надавах различни членоразделни звуци, на които веднага получавах буботец отговор, който във възбуда-

ното ми въображение се струваше отчаян и изплашен. Тогава наред със суеверния страх изпитвах и едно своего рода удовлетворение, че и аз мога да дразня и сърдя зли турци.

Улицата ни, както повечето тогавашни улици, беше покрита с едри обли камъни (калдъръм). Името ѝ не си спомням. През няколко къщи отсреща се намираше джамията, за която споменах. Пред нея имаше шадраван и често се забавлявах да гледам от прозореца как турците се събуваха и измиваха краката си преди да влязат на молитва. Именно от тази джамия имам запазен спомен за един дребен детски епизод, който стана причина да изчезне у мен страхът от турците. Беше летен ден към обяд когато настъпват горещите часове и хората почиват. По това време на деня улицата ни опустяваше. Връщах се от игра. Точно пред джамията ми се доходи по малка нужда. За такива случаи в по-закритите къщиета на улиците имаше купчинки от насипана негасена вар. Това бяха обществените писоари в турско. Такова място наблизо нямаше. Огледах се нетърпеливо. Никъде не се вижда жив човек и подпрях смело шадравана. Но тъкмо когато привърших операцията, на ъгъла се появи възрастен турчин с чалма, сини потури и широк бял пояс. Носеше кошница с грозде. За мой ужас той зави и тръгна към мен. Примрях. Краката ми се подкосиха и от страх не успях да се приведа в приличен вид. Колкото и малък да съм бил, все пак съм съзнавал, че на джамия не бива да се пикае и то пред очите на турчин.

Когато се изравни с мен, той се спря. Проследи с поглед дългата вадичка, която на криволици бе потекла от стената на джамията, чак до средата на улицата. Усмихна се и протегнато каза: „ма-шала-а-а“ като няколкократно плю както правят старите баби срещу уроки. Извади от кошницата един хубав грозд и ми го подаде повтаряйки „машала, машала“ и отмина. Недоумявал дълго гледах след него с грозда в ръка. Естествено очаквах ругатни и плесници, а за моя изненада получих адмирация и грозде. Причината за това вероятно е била, че турците имаха слабост към всичко голямо – голям бивол, едро грозде, голяма круша, голям пехливанин и др. В случая на pewno дългата вадичка му бе направила впечатление. Независимо от

това те бяха много снизходителни към децата и им прощаваха всичко казвайки, че детето е по-голямо и от султана. Както и да е, но след това приключение у мен изчезна напълно страхът от турците и никога вече той не се върна отново.

Един човек от нашата улица, за когото съм заразил известни спомени, е бакалникът Яко. Той беше евреин. Бакалницата му се намираше на ъгъла на улица сокак, която се пресичаше с улица „Чауш манастир“.⁵⁶ Последната извеждаше направо на пристанището. Това заведение не бе просторно като съвременните магазини за хранителни стоки, в които свободно могат да [...], но изобилието и разнообразието, които имаше в него, днес на мнозина звучи като приказка от хиляда и една нощ. Нямаше нещо, което да поискате и да не го получите. Отговорът „Нямаме“ бе неизвестен. Отвън стояха подредени буренца със средиземноморска хамсия, други с наредена в нарязани кръгове испанска аниуа, в червена пръст и сол, в други буренца тарама хайвер, съмга хайвер, върху дъна на бурета лакерна, херинги, бурета с маслини и пр. От последните най-силно влизаха в очи кръглите едри маслини от Волос. Имаше бурета със зелени маслини в саламура. По-луксозните от тях бяха вътре в магазина. Корабите маслини „каламат“, които бяха тесни, дълги с малка костилка завършващи с остро връхче, в кутии със зехтин; едри зелени маслини „марината“, чиито костилки бяха извадени, а на месото им бяха поставени късчета от гъби или късчета аниуа и пр. Имаше за всеки вкус и за всяка кесия. Маслините бяха храна за бедните.

Наред с тях отвътре стояха наредени ютени торби с навити краища, за да се вижда съдържанието им. Те бяха пълни с роикови, фъстъци, орехи, кестени, бадеми, лешиници, нахут, леблебия и др. Същото разнообразие бе и с растителните масла и захарта. Ще спомена само колко видове от тях предлагаше бакалницата на Яни. Фъстъчено масло, което бе много диетично и гъсто. Употребяваха го хора със стомашни страдания, колити, гастрити и язви. Сусамово, което много консумираха евреите; орехово, елбасански зехтин, гръцки зехтин, испански зехтин на ока или в малки железни буренца от по около 40 кг. За приготвяне на салати, майонеза

⁵⁶ Днес манастирът е познат като Влатагон, разположен е край горните стени на солунската крепост.

и хайвер, в бидони италиански или френски зехтин „Виер“. Продаваше се няколко вида захар, френска тръстикова [.../ В бакалницата на Яни имаше седем вида захар: австрийска на гладки бучки и на снежнобял ситен пясък, френска тръстикова захар на конуси от по 5 кгр. Амбалирани всеки конус в плътна синя хартия, руска захар на грапави едри кубчета и едър пясък, небет шекер, захар на пудра и др.

36. Ръкописна бележка без дата и подпис, автор Димитър Драганов Тъпков (1907-1974):

Майката на Елена е от Лерин. Елена настинала на бал с маски, на който е била Кармела Фазано (италианка), гъщеря или жена на италианския консул в Солун.

Баща Константин, женен за жена от Мокревци; синове: Димитър, Михаил и Георги. Последният умира ергенин. Михаил - много красив, кротък, благ – низвергнат.

Училището, в което учителствал дедо е бил Жиро⁵⁷.

37. Ръкописна бележка без дата и подпис, автор Димитър Драганов Тъпков (1907-1974):

1. Димитър [Константинов] Тъпков, роден 1842 г., поч. 1897⁵⁸ в Енидже-Вардар [.../ праведен, борец срещу гърцизма и сторонник за Кукушова [.../ говорещ четири езика: български, френски, турски и гръцки, [.../ на българско V класно у-ще в Прилеп [.../ преподавал в униатски семинар – Зейтинлика

2. Драган Д. Тъпков, р. 1883 г., поч. 1951 г. (сутрин... дата... Прилеп... султан Хамид, Фердинанд, Борис III, [.../ и републиканци) Висше образование в Италия. Участва в бунтовете срещу турците в Ко/.../ през 1913 г. Учител в Серес и [.../ в

⁵⁷ Жиро или Гиро – явно става дума за пансиона към мъжката екзархийска гимназия в Солун, чийто собственик през учебните години 1882-1883 и 1883-1884 г. е Бертран, а Гиро негов директор. Те са цивилни преподаватели, по договор с българската Екзархия, с цел обезвреждане на католическата пропаганда на френските лазаристи. По това време говоримите официални езици в пансиона са български и френски.

⁵⁸ Съдейки по надгробния му кръст годината на смъртта на Димитър К. Тъпков е 1899. Починал е в Солун. Датата на смъртта му се греша с тази на първородната му гъщеря.

гимназиите: Битоля, Скопие, Солун, Самоков и основател на търговската гимназия в [Цариград] и [...] директор. Говорел седем езика: български, френски, италиански, испански, гръцки, турски и еврейски⁵⁹.

ДОКУМЕНТИ, ПИСМА НА И ЗА ВАСИЛКА Д. ТЪПКОВА (1865-1950)

38. Открит лист или емигрантски паспорт от 1923 г. на Василка Димитрова Тъпкова и дъщерите ѝ Глория и Христина. Френски текст:

Sous-commission d'Émigration Greco-Bulgare en Grèce

Dossier N T 189

Feuille de route pour émigrant ou émigrée N 391

La Sous-commission d'Émigration Greco-Bulgare en Grèce prie les autorités civiles et militaires des pays respectifs d'accorder libre passage et de prêter aide et protection

{à l'émigrant de race bulgare

{à l'émigré de race grecque

Photographie:

Vassilka Dimitrova Tapcova originaire de Prilep,

[три снимки на пътуващите]

domiciliée à Salonique

Signalement:

qui se rend de [Salonique] à Sofia

Age : 56 ans

par voie de Dedeagatch – Svilengrad accompagnée de ses filles :

Taille : moyenne

Christine D. Tapcova – 29 ans

Yeux : gris

*Gloria D. Tapcova – 25 ans*⁶⁰

Barbe: -

Objet du voyage [...]

Valable pour l'aller seulement

~~L'aller et retour, celui-ci devant s'accomplir avant~~

⁵⁹ Интересно е да се отбележи, че немският език изучаван и споменат в дипломата на Драган от френския колеж, не фигурира сред чуждите езици цитирани от неговия баща.

⁶⁰ Глория е родена 1898 г. според свидетелството от френското училище, тук споменатата година съответства на годините ѝ – 25 – през 1923 г., когато напуска Солун. Колкото до Христина (според некролога ѝ е родена през 1896 г.), което означава, че през 1923 г. е била на 27 години. Разминаването с две години е така също характерно и при братята Кирил и Драган, при които съществува пак двугодишна разлика в отразяването на датите им на рождение.

Le 25 septembre 1923.

La présente feuille de route tient lieu de passeport pour le voyage qui y est indiqué.

Fait à Salonique, le 14 septembre 1923.

Sceau de la Le secrétaire : [signature ill.]

Le président : [signature ill.]

Sous-commission

Ръкописен текст върху попълнената бланка: *Délivrez une nouvelle feuille de route et certificats de tarif réduit pour Mlle Gloria D. Tapcova, M^r lus, M^rXanthos et M^r [Bicoff] étant d'accord le 6.VIII.1924. G.K.*

Под линия гръцки и български текст: *Настоящият пътен лист е издаден въз основа на Конвенцията между България и Гърция относително взаимното изселване и чл. чл. 12, 24, 25, 68 и др. на Правилника за взаимното изселване на гръцките и български малцинства. Той не подлежи на предварителна виза нито на властите на страната, която се напуска, нито на консулските и други власти на страната, в която се отива. Той е издаден вместо паспорт за означеното в него пътуване и дава право на движение във вътрешността на страната до тогава, до когато целта на пътуването налага това.*

На гърба на пътния лист, печат и подпис за платена такса в консулството на Испания в Солун: *Vi au Consulat [...] d'Espagne, bon pour se [rendre] Sofia voie Turquie, Salonique, 17 sept. 1923*

[...] Piastres 40

Печат и подпис от гръцкия гарнизон в с. Кулели Бургас (Питио), 25.09.1923 на гръцко-турската граница⁶¹.

⁶¹ Както се вижда от документа, Василка Д. Тъпкова и двете ѝ дъщери Глория и Христина напускат Гърция през Турция, за да се отправят към София. По всяка вероятност са били турски поданички. През м. септември 1923 г. въпросните граници са вече установени според Лозанския договор от м. юли същата година. Предполага се, че заплатената такса е за изминатия път през турската граница.

39. Спестовна книжка на Василка Д. Търкова, Солун 1913 г.

Корица: *Banque Impériale ottomane, agence à Salonique*

Caisse de famille

Livret N 5072 / 29/13

Nom du déposant : Vassiliki Dimitriev Tapkoff

Adresse : quartier [Rünli Haassan]

Прикрепена бележка към корицата: *Dépôt en Caisse de famille N 5072 / 13 au nom de Vassiliki Dim. Tapkoff*

Litres 135⁸⁴ à 22⁹⁰ D^{rs} 3110⁴⁰

Versé à la Caisse de prêt et Consignations suivant acte N 16491 du 20 décembre 1922 V. S. au notaire Mr B. Katopodis et reçu N 1189 de la susdite Caisse déposé chez le même notaire.

C. 4 : *Specimen de la Signature*

ou du cachet du déposant:

B. Търкова

[Печат]: *Banque Impériale ottomane,*

Salonique

26 Jan. 1914

40. Част от ръкописна бележка за Василка Д. Търкова, без дата и подпис, 1 с., френски текст

Veuve V.D.T. [Vassilka Dim. Tapkova]

1/ a quitté Salonique le 24 septembre 1923 en qualité d'émigrante volontaire

2/ possède un avoir de livres turcs déposé à la banque impériale ottomane, [...] sub N ...

3/ le dit avoir a été transféré, en vertu de la Loi sur la confiscation des dépôts en or, dans l'étude du notaire Katopodis, sise rue Franque en face de l'Hôpital des sœurs de St Vincent de Paul.

4/ Elle désire [entrer] en possession de son avoir intégral en qualité d'émigrante bénéficiant de la reprise des biens (convention internationale relative à l'échange des minorités ethniques [...])

5/ *Adresse une requête au Directeur de la B.I.O. [Banque Impériale ottomane]* ⁶²

40а. Писмо от Българска народна банка, Централно у-ние. София, 2 май 1939 г. до Василка Д. Търкова, 1 стр.

Отговор на нейно заявление от 13 декември 1938 г.: съобщава ѝ се, че трябва да нареди на Banque ottomane в Солун да прехвърли влога ѝ в Banque de Grèce в Атина, за превеждане на клиринг.

ДОКУМЕНТИ, ПИСМА НА И ЗА ГЛОРИЯ Д. ТЪПКОВА (1898 – 1968)

41. Диплом за преподавател в начален курс, 1914

Académie de Paris

République Française

BREVET DE CAPACITÉ POUR L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE

Institutrices – Brevet élémentaire

Le Vice-Président de l'Académie de Paris

Vu l'article 21 de la loi du 30 octobre 1886,

Vu les articles 106 et 107 du décret du 18 janvier 1887,

Vu le décret du 15 janvier 1894,

Vu les articles 134 à 149 inclus de l'arrêté du 18 janvier 1887, les arrêtés des 29 décembre 1888, 20 janvier 1897, 9 décembre 1901 et 27 juillet 1909,

⁶² Известната Banque Impériale ottomane – основана през 1856 г. в европейския квартал на Истанбул Галата – отваря свой клон в Солун през 1863-64 г. Капиталите са от чужди и от местни лица. Дейността ѝ се свързва с модернизацията на Османската империя. Виталиано Позели (1838-1918) е архитект на сградата в Солун от 1904 г. във „Франкмахале“. От представените документи става ясно, че Василка Д. Търкова е изисквала по законен ред свои авоари от банката, след като е емигрирала в България през 1923 г. Това се потвърждава и от запамените разкази в семейна среда.

Vu le procès-verbal de l'examen subi par Mademoiselle Tapcoff dans les conditions déterminées par les décrets et arrêtés susvisés,

Vu le certificat en date de Juin 1914 par lequel la Commission d'examen siégeant à Salonique (Grèce) ~~Turquie~~⁶³, pour la 1e session de 1914, atteste que Mademoiselle Tapcoff, Gloria Née le 3 septembre 1897 à Salonique, Turquie d'Europe a été jugée apte à obtenir un Brevet élémentaire pour l'enseignement primaire.

Délivré à Mademoiselle Tapcoff le présent Brevet,

Fait à Paris, le 29 oct. 1914

Le Vice-Recteur de l'Académie de Paris

Signature de l'Impétrante

Signé : L.Liard

G. Tapcoff

Pour l'expédition : L'Inspecteur d'Académie délégué

[пoгнyс нe ce чeмe]

Duplicata

N I/A

ÉCOLE FRANÇAISE

DIRIGÉE par les Sœurs de Saint Vincent de Paul

35, rue Franque, Salonique

DIPLÔME DE FIN D'ÉTUDES

La Supérieure soussignée déclare que

Mademoiselle Gloria Tapcoff,

Née à Salonique le 3/16 septembre 1898, porteur du BREVET ÉLÉMENTAIRE

Session de Juin 1914, après avoir suivi les cours secondaires de l'Établissement durant les années 1914-1915, 1915-1916, a subi les épreuves de FIN D'ÉTUDES portant sur les matières suivantes :

Langue et Littérature françaises ; Psychologie et Morale ;

⁶³ Явно формулярът на дипломата е бил от времето на Османска империя, затова „Турция“ е задраскана.

*Langue Italienne ; Mathématiques ; Histoire et Géographie ;
Physique et Chimie ; Sciences Naturelles et Hygiène ;
Dessin et Chant⁶⁴*

*Vu les résultats obtenus avec mention TRÈS BIEN, le présent DIPLÔME DE FIN
D'ÉTUDES lui a été délivré pour valoir ce que de raison.*

Fait à Salonique, le 30 Juin 1916

La Supérieure

(signé) Sr Pradez, Directrice de l'École française de Salonique en 1916

Certifiée par la Supérieure actuelle

Salonique, le 20/7bre 1932

[Печат на училището]

[Sr. Gaucher]

42. Удостоверение на Глория Тъпкова от френския девически колеж, София 1948

Френски девически колеж „Св. Йосиф“

София, 17.VIII.1948 г.

София

№ 102

Удостоверение

*Дирекцията на френския девически колеж „Св. Йосиф“ в София удостоверява,
че госпожица*

Глория Димитриева Тъпкова

*е учителствувала непрекъснато в същия колеж от 1 септември 1924 година до
15 септември 1944 година като преподавателка по френски език, история и литера-
тура в IV, V и VI класове на гимназията.*

Директорка на колежа: [Печат на колежа]

Погнис: [Sr. Marie Angèle]

⁶⁴ За разлика от мъжкия колеж, тук сред изучаваните предмети липсва религия. Вероятно е била част от преподавания Морал.

43. Удостоверение на Глория Тъпкова от Френската легация в София, 1958

Легация на Френската република

В България

№ 491 (Г.Р.)

Удостоверение

Френската легация в София удостоверява, че г-ца Глория Димитриева Тъпкова е работила като директорка преподавателка в детското училище при същата легация от 1 октомври 1948 година до 30 юни 1952 година с основна месечна заплата 15.000 (петнадесет хиляди) лева.

От 1 януарий 1949 до 30 юни 1951 година г-ца Глория Димитриева Тъпкова е получавала една месечна добавка от 5.000 (пет хиляди) лева за административната ѝ работа в училището.

Настоящето се издава на г-ца Глория Димитриева Тъпкова, за да ѝ послужи където потрябва.

*Печат: Френска легация
В София - гратис*

*Издадено в София, 24 април 1958 г.
(п.) Божур ⁶⁵*

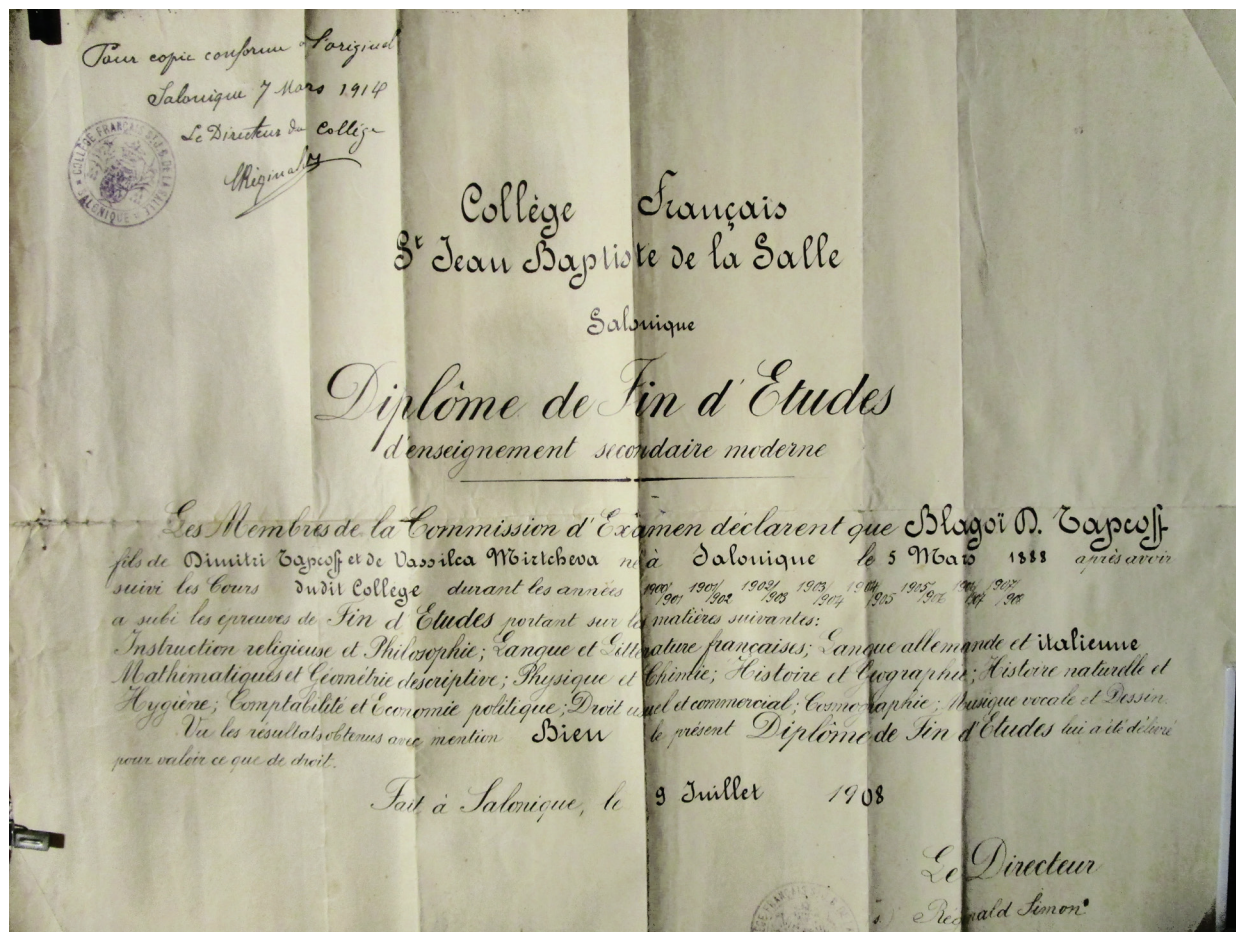
Дубликатът от дипломите им е издаден през лятото на 1913 г.⁶⁶

⁶⁵ След 1950-те години, когато френските католически колежи в България са вече затворени, във френската легация в София постъпват и други молби от бивши преподавателки, които искат потвърждение за стажа си в тях. За разлика от Глория Тъпкова, която е била на работа в самата легация, то молбите от персонал в колежа и Алианса са останали без последствие: Вж. Archives du ministère des affaires étrangères, Relations culturelles 1945-1959, sous-série 1948-1959 Bulgarie dossier 63.

⁶⁶ В-к *Колежански глас*, бр. 8, януари 2009, с. 7.

ДИПЛОМИ НА БЛАГОЙ ДИМИТРИЕВ ТЫКОВ (5.03.1888 – 1954)

44. Диплом за завършено средно образование във френския колеж на „Братя на християнските училища“ в Солун, 1908, заверена „вярно с оригинала“ на 7 март 1914 г.

Pour copie conforme à l'original

Salonique, 7 Mars 1914

Le Directeur du collège

(s.) Reginald

Collège français "St Jean Baptiste de La Salle"

Salonique

Diplôme de fin d'études d'enseignement secondaire moderne

Les Membres de Commission d'Examen déclarent que Blagoï D. Tapcoff, fils de Dimitri Tapcoff et de Vassilka Mirtcheva, né à Salonique le 5 Mars 1888 après avoir suivi les cours du dit collège durant les années 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904, 1904/1905, 1906/1907, 1907/1908

A subi les épreuves de FIN d'ÉTUDES portant sur les matières suivantes :

Instruction religieuse, et Philosophie ; Langue et Littérature françaises ; Langue allemande et italienne ; Mathématique et Géométrie descriptive ; Physique et Chimie ; Histoire et Géographie ; Histoire naturelle et Hygiène ; Comptabilité et Économie politique ; Droit usuel et commercial ; Cosmographie ; Musique vocale et Dessin.

Vu les résultats obtenus avec mention BIEN le présent DIPLÔME de FIN d'ÉTUDES lui a été délivré pour valoir ce que de droit.

Fait à Salonique, le 9 juillet 1908

Le Directeur

(s.) Reginald Simon

REGIE SCUOLE ITALIANE ALL'ESTERO

Scuola Elementare Maschile in Ginnia

CERTIFICATO

degli esami di proscioglimento dall'obbligo dell'istruzione elementare inferiore

Si attesta che *Blagui Demetrio* figlio di
nat a _____ il di _____ del mese di _____ dell'anno _____
proveniente da scuola elementare ⁽¹⁾ *pubbliche* avendo sostenuto l'esame di
proscioglimento dall'obbligo della istruzione elementare inferiore, riportò i punti seguenti:

PROVE SCRITTE	DECIMI	PROVE ORALI	DECIMI	MEDIA	DECIMI
1. Composizione italiano Scritto sotto dettatura	8-8	1. Lettura con riassunto delle cose lette	9	1. Negli scritti di lingua	otto
2. Calligrafia	8	2. Aritmetica pratica . .	9	2. Nella lettura, ecc. . .	nove
3. Aritmetica	10	3. Storia, geografia, diritti e doveri del cittadino	10	3. Nell'aritmetica, ecc. .	dieci
				4. Nella storia, geografia, diritti e doveri del cit- tadino	dieci
				5. Nella calligrafia . . .	otto

Avendo il candidato ottenuto in tutte le materie di esame la idoneità, fu
dichiarato prosciolto dall'obbligo dell'istruzione elementare inferiore, a norma del
Regolamento in vigore.

Ginnia il di *7* del mese di *Giugno* dell'anno *1911*

Insegnanti elementari

A. Sestini

Debbio

Il Presidente della Commissione esaminatrice

Debbio

Visto: Il R. Console

Riviera

(1) Pubblica, privata o pubblica.

45.Сертификат за начален курс, даващ право за учителстване в частно начално училище, издаден от Кралско Италианско училище в Янина⁶⁷, 1911 г., подписан и от тамошния италиански консул.

Regie Scuole Italiane all'Estero

Scuola Elementare Maschile in Gianina

CERTIFICATO

degli esami di proscioglimento dall'obbligo dell'istruzione elementare inferiore

si attest a che Blagoi Demetrio figlio di ... nat...a il di... del mese di...dell'anno...

proveniente da scuola elementare pubbliche avendo sostenuto l'esame di proscioglimento dall'obbligo della istruzione elementare inferiore, riporto i punti seguenti:

⁶⁷ Кралските италиански училища в чужбина са отворени още в края на 80-те години на XIX в. по времето на правителството на Франческо Криспи. Целта е италианската емиграция в Америка да се образова, затова католически духовници и светски лица са привлечени за преподаватели. Мрежата се разширява по всички континенти. Такива училища функционират и в Цариград, Пловдив и гр. балкански градове: *La Civiltà cattolica*, vol. 11 della serie decimaquarta. Roma, 1891; N. D'Amico, *Storia della formazione professionale in Italia. Dall'uomo da lavoro al lavoro per l'uomo*. Milano, Fr. Angeli, 2015, p. 238-9. Конкретно школото в Янина, отворено от анти-гръцки настроени консули, съществува до италиано-турската война, обявена в края на септември 1911 г. Благой има късмет с времето и го завършва през м. юни същата година. Тъй като католици не се намирали за обучение, привлечени са православни. Школото било посрещнато враждебно от гръцкото население. Броят на учениците в него достигнал 40 - половината били италианчета, а другата половина бедни еврейчета и малко деца на православни родители, на които консулът Millelire предоставял парична помощ от 100 франка и безплатни лекарства и лекарска помощ. (Срвн. Авт. Γ. Καρτάλης, *Η Ιταλική πολιτική εν Αλβανία και τας Βαλκανίαις*, Εν Αθήναις: Καλλιτεχνικόν τυπογραφείον του «Εμπρός», 1914, 25-27.)

<i>Prove scritte</i>	<i>Decimi</i>	<i>Prove orali</i>	<i>Decimi</i>	<i>Media</i>	<i>decimi</i>
<i>Componimento Scritto sotto dettatura</i>	<i>8-8</i>	<i>Lettura con riassunto delle cose lette</i>	<i>9</i>	<i>Negli scritti di lingua</i>	<i>Otto</i>
<i>Calligrafia</i>	<i>8</i>	<i>Aritmetica pratica</i>	<i>9</i>	<i>Nella lettura, ecc.</i>	<i>Nove</i>
<i>Aritmetica</i>	<i>10</i>	<i>Storia, geografia, diritti e doveri del Cittadino</i>	<i>10</i>	<i>Nell'aritmetica, ecc.</i>	<i>Dieci</i>
				<i>Nella storia, geografia, diritti e doveri del Cittadino</i>	<i>Dieci</i>
				<i>Nella calligrafia</i>	<i>Otto</i>

Avendo il candidato ottenuto in tutte le materie di esame la idoneità, fu dichiarato prosciolto dall'obbligo dell'istruzione elementare inferior, a norma del Regolamento in vigore.

Gianina [Yanina], il di 7 del mese di Giugno dell'anno 1911

Insegnanti elementary

(s.il.)

Visto: Il R. Console (s.il.)

Consolato d'Italia in Gianina

Il Presidente della Commissione esaminatrice

(s.il.)

ГЕНЕАЛОГИЯ

на солунската фамилия Тъпкови

Димитър Константинов Тъпков (Енидже Вардар, 11.11.1842 – Солун, 1.06.1899)

Дете от първия му брак: Елена (Солун, 8.12.1878 – Солун, 7.06.1897)*

Деца от втория му брак с Василка Мирчева (Прилеп, 10.01.1865 – София, 27.03.1950):

Драган (Прилеп, 6/19.01.1883 - София, 31.01.1951)

Кирил (Солун, 11/24.05.1885 - София, 15.10.1941)

Благой (Солун, 5.03.1888 - София, 1954)*

Христина (Солун, 25.04.1896 - София, 14. 09. 1970)*

Глория (Слава) Солун, 3/16.09.1898 - София, 8.06. 1968*

Деца на Драган Димитриев Тъпков, съпруга Олга (Битоля, 20.07.1885 – Пловдив, 3.08.1964):

Димитър Владимир (Битоля, 25.06.1907 – Пловдив, 2.10.1974)

Калина или Калинка (Солун, 1909 – София, ?)

Деца на Кирил Димитриев Тъпков, съпруга Донка Бошнакова (Стара Загора, 4.01.1893 – София, 17.06.1983):

Василка (София, 7.08.1924 – София, 9.09.2018)

Димитър (София, 12.07.1929 – София, 7.05.2011)

Деца на Димитър Драганов Тъпков, съпруга Невена Василева (с. Марково, Пловдивско 10.01.1906 – Пловдив, 31.03.2003):

Драган Кирил (Кърджали, род. 31.05.1941), съпруга Татяна (Белгород, Русия 5.12.1962)*

Олга Василка (Пловдив, 12.01.1947 – Пловдив, 31.01.2016)

Деца на Калина Драганова Тъпкова, съпруг Георги Налбуров (?):

Виржиния (Олга Виржиния), 4.12. 1936 – София, 30.01.2016)

Драган (1940 - ?)

Дете на Виржиния, съпруг Камбуров ?

Есмералда, род. 1959*

Деца на Василка Тъпкова – Заимова, съпруг Йорган Заимов (София, 23.04.1921-София, 11.12.1987):

Велислав (рог. София, 8.05.1951)

Рая (рог. София, 14.12.1957)

Димитър Кирилов Тъпков, съпруга Маргит Йонкова (Плевен, 28.08.1929 – София, 30.07.1986)*

Дете на Димитър Кирилов Тъпков, съпруга Елена Кутева (рог. София, 30.11.1943):

Филип (рог. София, 6.03.1986), съпруга Гергана Балабанова (София, рог. 23.11.1988)

Дете на Филип Димитров Тъпков:

София (рог. Лондон, 16.01.2017)

Дете на Олга Димитрова (по баща Тъпкова), съпруг Румен Димитров (Пловдив, 14.09.1946 – Пловдив, 11.04.2018) :

Деян (рог. Пловдив, 14.07.1981), съпруга Ивелина Димитрова (рог. 16.11.1985)

Дете на Деян: Владимир, рог. София, 02.03.2015

Деца на Велислав Й. Заимов, съпруга Снежина Бояджиева (рог. София, 24.11.1953)

Велина (рог. София, 20.04.1982)

Светлина (рог. София, 12.02.1989)

Деца на Рая Й. Заимова, съпруг Пламен Цветков (Берлин, 8.08.1951 – София, 3.11.2015)

Боян (рог. София, 12.09.1985)

Калин (рог. Арлингтън/щат Вирджиния, САЩ 17.02.1992)

Деца на Боян Пл. Цветков, съпруга Албена Стаменова (рог. София, 29.03.1987)

Надежда (рог. София, 31.05.2008)

Елеонора (рог. София, 3.01.2014)

Йоана (рог. София, 18.04.2016)

Бояна (рог. София, 22.06.2018)

*Без наследници.

Фотоилюстрации

Фиг. 1. Семейна снимка на Тъпкови, Солун 1911: прави Благой, Глория, Кирил; седнали Христина, Василка, Олга с Калинка, Драган с Димитър

Фиг. 2. Димитър Константинов Тъпков (1842-1899) и съпругата му Василка

Фиг. 3. Надгробният кръст на Димитър К. Тъпков

Фиг. 4. Формуляр на сертификат за завършен начален курс в
колежа „Ла Сал“

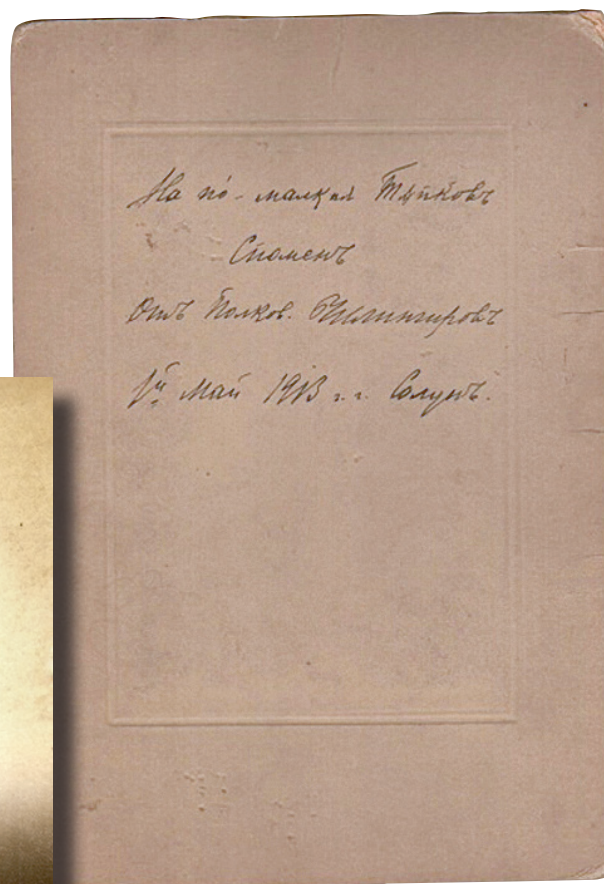
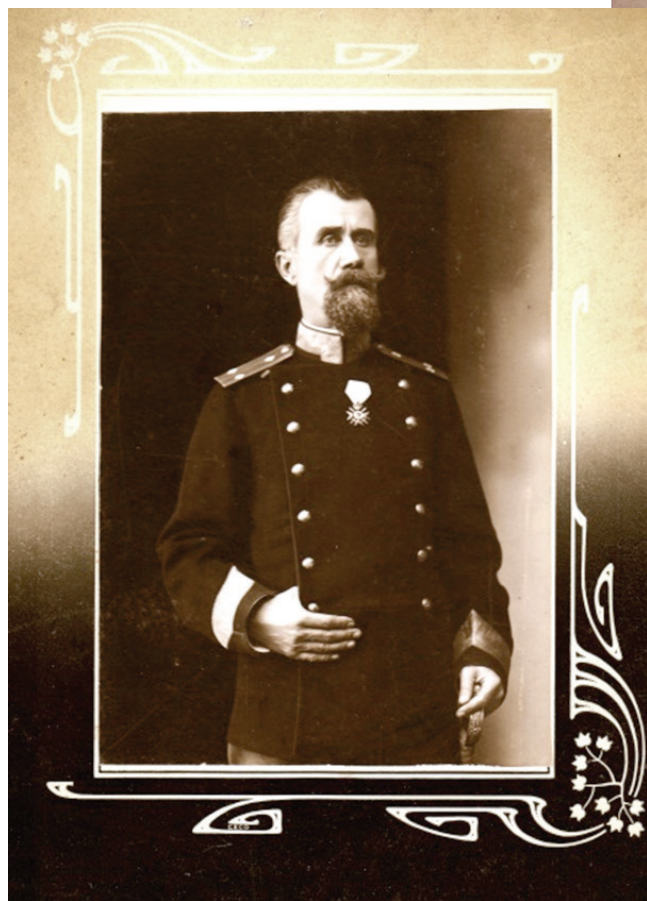
Фиг. 5. Драган сред успенците в мъжкия колеж,
Пловдив, ок. 1937-1938

Фиг. 6. Глория Тъпкова в Солун: вероятно пред католическата църква
„Неопетненото зачатие“

Фиг. 9. Работна среща на комисията по репарациите: Кирил Тънков (прав в гясно), Рене Шарон (прав, по средата), комисар на ОН за бежанците и др.

Фиг. 10. Полк. Чилингиров до Кирил Търков, Солун, 1 май 1913

Фиг. 11. Пред портите на „Сан Марко“, Венеция, 1913

Фиг. 12. Драган Тъпков (в дясно, прав) в масонската ложа „Солунска звезда“

Фиг. 13. Драган Търков и Олга Христова като
младоженци

Фиг. 14. Димитър Драганов Тъпков като
македонски четник (1920-те години)

Фиг. 15. Една от първите сгради на Мисията в
Зейтинлика, 1862

L'histoire vivante ou de la mémoire d'une famille salonicienne

Raïa Zaïmova

Résumé

Les petites histoires ou la microhistoire concernent l'étude des petits groupes sociaux, des familles et des individus, tout en éclaircissant ou complétant les grandes questions de la vie et les mouvements de longue durée survenus à l'intérieur de la macrohistoire. Souvent les récits et les mémoires ont une fin inattendue qui diffère sensiblement des événements déjà connues et vulgarisés.

Dans notre livre il est question de la famille Tăpkov. Son doyen Dimităr Constantinov Tăpkov (1842-1899) est né à Yénidjé-Vardar (auj. Yannitsa, Grèce). Des légendes familiales nous emmènent en Macédoine ottomane, au milieu du XVIIIe siècle. On voit la famille s'agrandir, ses descendants sont nés surtout à Salonique où ils passent leur jeunesse. Dimităr Tăpkov devient d'abord maître d'école de l'Exarchat bulgare, puis enseignant émérite au Séminaire catholique bulgare à Zeytinlik, près de Salonique. Ayant embrassé l'unionisme, il prend part aux activités des Bulgares-Unis qui, en s'opposant à l'oppression du clergé grec, s'écartent de la Patriarchie œcuménique. Ses enfants terminent les écoles catholiques et francophones à Salonique, dirigées par les lazaristes, les Filles de la charité et les Frères des écoles chrétiennes. L'auteure s'intéresse particulièrement aux frères Dragan (1883-1951) et Cyrille (1885-1941), enseignants eux-aussi dans les établissements scolaires de l'Exarchat bulgare en Macédoine, à leurs activités sociales aussi bien dans une ville multiethnique comme Salonique que dans le royaume de Bulgarie. Ils embrassent l'idée maçonnique afin de contribuer à la liberté désirée de la Macédoine.

Non moins intéressant est le destin de Dimităr Dr. Tăpkov (1907-1974) qui, au cours des années 1920 s'engage dans une « tcheta » macédonienne dans la montagne Ograzhdène; plus tard, il est poursuivi par le régime communiste (depuis septembre 1944) à cause de ses idées nationalistes bulgares. Les récits retenus des acteurs principaux de Tăpkov forment une trajectoire spécifique dépendant du cadre politique. Chaque mi-

crohistoire complète et devient partie intégrante de la mosaïque que représente l'homme balkanique. La restitution verbale de celui-ci s'avère un bon exemple pour la compréhension du sentiment national et de la défense de son *ego* selon la conjoncture politique durant une période qui se prolonge jusqu'au début du XXIe siècle.

The Living History or for the memory of a Thessaloniki's family

Raïa Zaïmova

Abstract

The small histories or the micro history present the past of separate social groups, families or individuals in order to explain and supplement the big issues and tendencies of the macro history. Not infrequently, narrations and memories arrive at unexpected conclusions, which go beyond the frames of the well-known and already researched fields.

The history of the Tăpkov family is studied in this book. Dimităr Constantinov Tăpkov (1842-1899) is the oldest among them, born in Yenidje Vardar (today Yannitsa, Greece). The family's legends bring us in the Ottoman Macedonia in the middle of the 18th century. We are witnessing the growth of the family, whose descendants are born and/ or spent their young years in Thessaloniki. Dimităr C. Tăpkov is a Bulgarian Exarchate's teacher at the beginning and later teaches in the Bulgarian Catholic Seminary in Zeytinlik in the vicinity of Thessaloniki. After he adopts the church union, he participates in the activities of the Bulgarian Uniat movement, opposing the Greek clergy and the Ecumenical Patriarchate. His children graduate in the francophone Catholic schools in Thessaloniki, which are administered by the Lazaristes, the Sisters of Charity of Saint Vincent De Paul and the Brothers of the Christian Schools. Special attention is paid to the brothers Dragan (1883-1951) and Cyrille (1885-1941), teachers in Bulgarian Exarchate's schools in Macedonia, to their public activities in multicultural Thessaloniki and in Bulgaria. They joined to the Masonry in order to contribute to the long desired freedom of Macedonia.

No less interesting is the destiny of Dimităr Dr. Tăpkov (1907-1974) who participates in a Macedonian detachment in the Ograzhden Mountain in the 1920s and after 9 September 1944 is persecuted by the communist regime for his Bulgarian nationalist ideas. The retained stories of the main Tăpkov's actors outline a specific trajectory that

depends on the political frame. Each of the „micro“ histories supplements and become part of the mosaic of the Balkan man. The verbal reconstruction of the Tăpkov's history is a good example of the understanding of the national feeling and the protection of the „ego-self“, according to the political conjuncture in the different periods till the beginning of the 21st century.

ЖИВАТА ИСТОРИЯ ИЛИ ЗА
ПАМЕТА НА ЕДНА СОЛУНСКА ФАМИЛИЯ
Рая Заимова

Първо издание
българска

Научен консултант: Юра Константинова
Предпечат: Валентин Георгиев

Формат 70x100/8
Печат

ISBN: 978-619-7179-11-8